

THE TEMPEST.

A PLAY

BY

WILLIAM SHAKESPEARE.

TRANSLATED INTO MARATHI

BY

NILKANT JANARDAN KIRTANE,

AUTHOR OF

“A REVIEW OF GRANT DUFF’S HISTORY OF
THE MARATHAS.”

Registered under Act XX. of 1847.

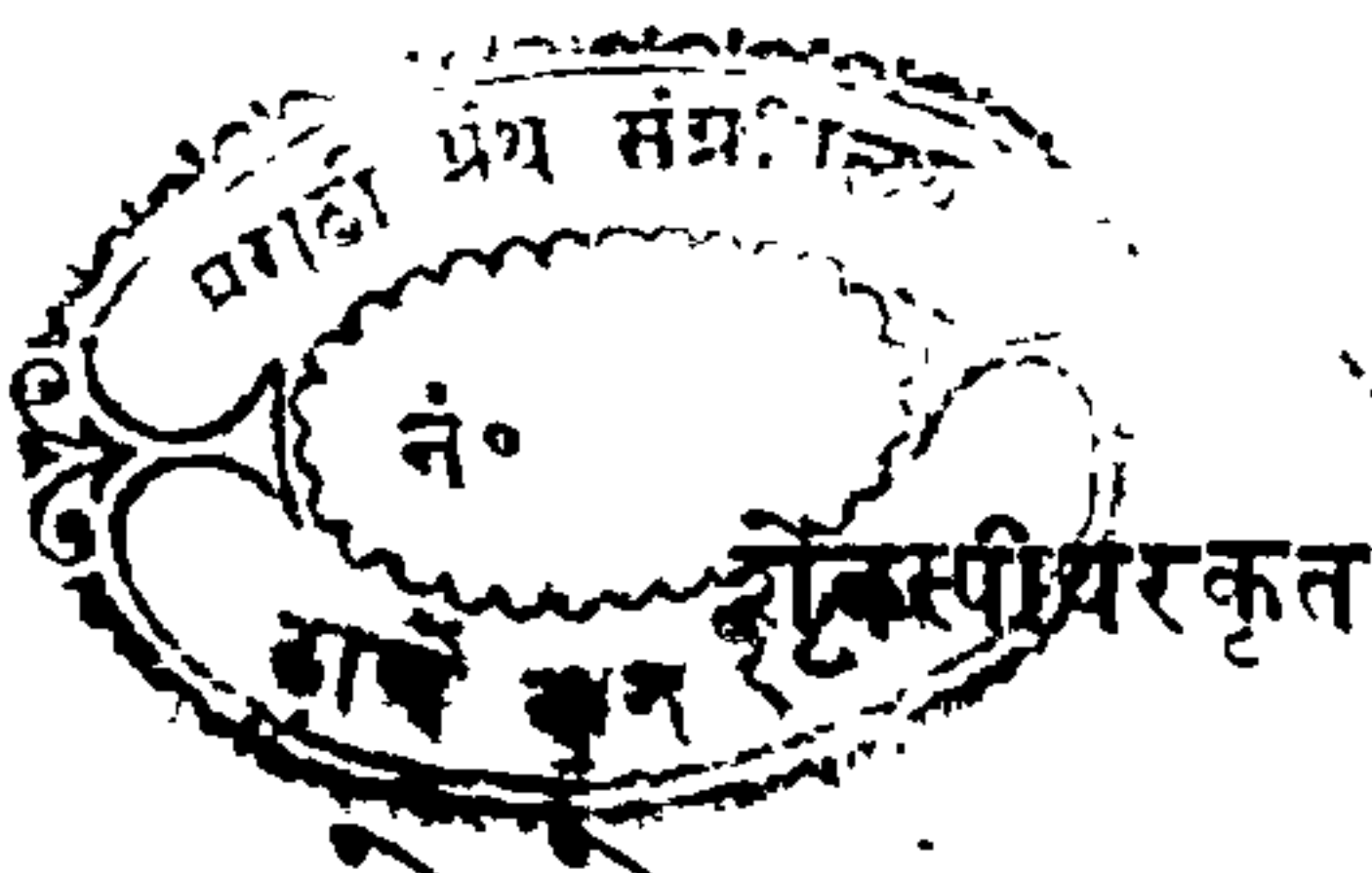
Bombay:

PRINTED AT THE
EDUCATION SOCIETY’S PRESS, BYCULLA.

1875.

[Right of Translation reserved.]

Price ३ R and 2 Annas.

टम्पस्ट नाटक

याचें मराठी भाषांतर

नीलकंठ जनार्दन कीर्तने,

ग्रांट उफकृत मराठ्यांच्या इतिहासावर टीका

या निबंधाचे कर्ते यांनी केले

तें

सन १८४७ च्या २० व्या आकटाप्रमाणें नोंदिलें आहे.

—०००००—

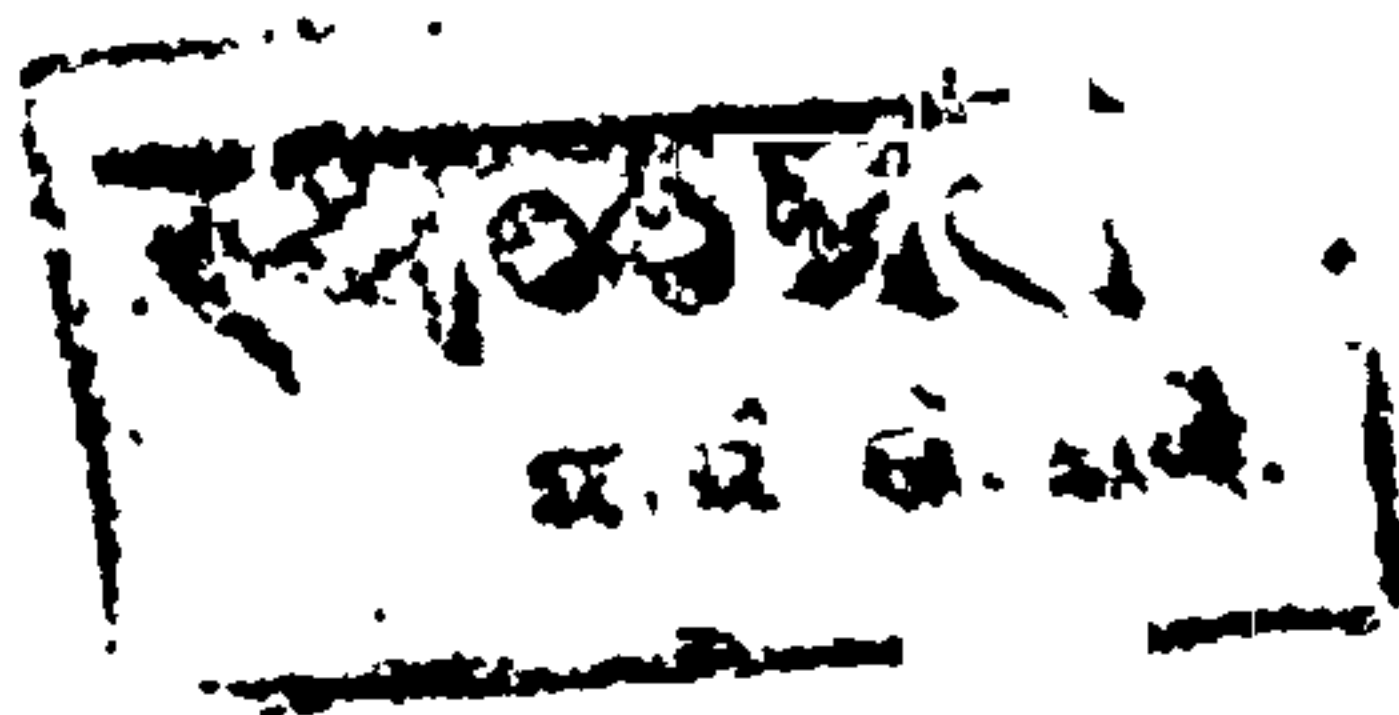
सुंबई.

एड्युकेशन सोसायटीच्या छापखान्यांत छापिलें.

सन १८७५.

भाषांतराचा हक्क भाषांतरकर्त्यांनी ठेविला आहे.

किंमत १ रुपया २ आणे

TO

H. D. DALY

SIR H. D. DALY, K.C.B.,

AGENT GOVERNOR GENERAL FOR CENTRAL INDIA,

IN

TOKEN OF

DEEP RESPECT FOR HIS

GREAT ZEAL AND ENDEAVOURS

IN THE EDUCATION AND WELFARE OF

THE PRINCES UNDER HIS CHARGE,

THIS TRANSLATION IS MOST

HUMBLY DEDICATED, WITH

HIS PERMISSION,

BY

The Translator.

हे भाषांतर,

बेहरेवान सर एच. डी. डेली, के. सी. बी.

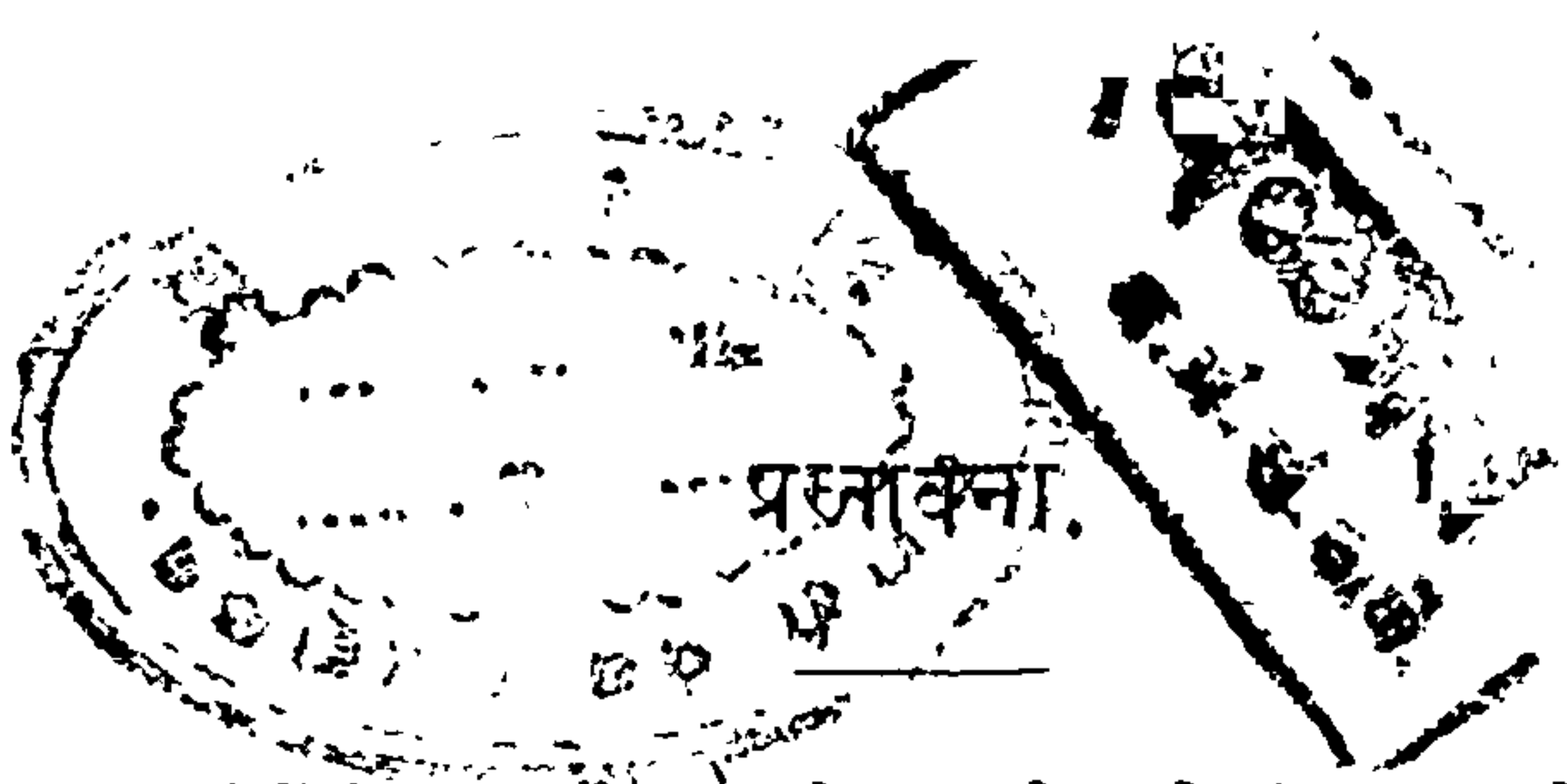
एजंट गव्हर्नर जनरल मध्य हिंदुस्थान

यांस,

त्यांचे ताव्यांतील राजकुमारांच्या विद्येविषयी व
सुधारणुकेविषयी त्यांची कळकळ पाहून, त्यांची आज्ञा घेऊन,

भाषांतरकर्त्यानें

परम आदराने नजर केले असे.

कांहीं दिवसांपूर्वी रावसाहेब महादेव गोविंद शास्त्री कोल्हाटकर यांनी शेक्सपीयरकृत अथेलो नामक नाटकाचे मराठींत उत्कृष्ट भाषांतर केले तें पुष्कळांनी वाचलेंच असेल. व त्यावरून शेक्सपीयर साहेबाची योग्यता पुष्कळांस कळलीच असेल, त्याच प्रसिद्ध नाटककाराचें हें टॅम्पेस्ट ह्मणजे वादळनामक नाटक आहे. याचें भाषांतर, कांहीं दिवसांपूर्वी श्रीमंत महाराज तुकोजीराव होळकर बहादूर, जी. सी. एस्. आय्. यांचे इंग्रजी मदरशांत मुख्य गुरूचें काम करीत असतां, परीक्षेस जाणाऱ्या पहिले वर्गास हें नाटक शिकवीत असतां, मीं केले. तें कित्येक रसिक मित्रांस दाखवितां त्यांचें मत असें पडलें कीं, हें भाषांतर छापिलें असतां विद्यार्थ्यांस उपयोगीं पडेल; व तसेंच इतर लोकांसही मनोरंजनार्थ वाचण्यास उपयोगीं पडेल. तेव्हां मित्रमंडळीचे सांगण्यावरून हें पुस्तक प्रसिद्ध केले आहे. शेक्सपीयर तर महाकवि,—व त्याचा प्रथम परिचय महाराष्ट्रलोकांस कैलासवासी शास्त्रीवृवासारख्यांचे विद्यमाने झाला, तेव्हा आतां पुढें या कामांत घुसणें तें विचार करूनच घुसलें पाहिजे; हें जरी खरें आहे, तरी हरएकानें शक्त्यनुसार सदुद्योग केलाच पाहिजे; ह्मणून भीत भीत हा ग्रंथ मी सज्जनांपुढें सादर करितों. ते हा माझा नवीनच व्यवसाय आहे हें ध्यानीं आणून प्रमादाची क्षमा करतील.

हें भाषांतर सरासरीं अर्थ जमेस धरून केले नाहीं, परंतु मूळ अर्थ साधेल तितका शब्दशः मराठींत पद्धतवार आणण्याचा

प्रयत्न यांत केला आहे. भाषांतराविषयीं माझे मत असें आहे कीं, मुळांतील शब्द व मर्म न सुटतां कोणत्याही भाषेंतील काव्यनाटकादि ग्रंथांचें भाषांतर कोणत्याही अन्य प्रौढ भाषेंत चांगलें होऊं शकतें. ग्रंथकाराजवळ शब्दांचा व वाक्यरचनांचा भरणा मात्र पाहिजे. या मतास अनुसरून हें भाषांतर केलें आहे. तेव्हां विद्यार्थ्यांस यापासून बराच फायदा होईल अशी उमेद आहे. ती कितपत यथार्थ आहे हें अनुभवांतीं समजणार आहे. मराठी भाषणाच्या पद्धतीचाही त्याग आमचे समजुतीनें आर्घीं केला नाहीं. तथापि इंग्रजी जाणणारांच्या हातून या प्रकारचे प्रमाद नकळत घडत असतात हें सर्वास माहीत आहेच. व त्याप्रमाणेंच या भाषांतरांतही काहीं झाले नसतील असें नाहीं.

नाटकाचे प्रस्तावनेंत नाटकांतील कथासूत्र वाचकांस सांगण्याचा प्रघात अलीकडेस पडला आहे. तसें येथें करण्याची गरज नाहीं. कारण या नाटकाचे प्रथम अंकांतच कथासूत्राचें निरूपण प्रसंगवशात् मोठ्या सुरसपणें झालेलें आहे. तें वाचक वाचतीलच. कथासूत्र सांगणें राहिलें, तेव्हां, या मूल ग्रंथावर इंग्रजींतील प्रसिद्ध विद्वान जान्सन्साहेब यानें एके ठिकाणीं आपलें मत प्रकट केलें आहे तें सार्थ व संक्षिप्त आहे, ह्मणून त्याचा उताऱ खालीं भाषांतररूपें करितों व तसेंच या ग्रंथकाराचें चरित्र थोंडक्यांत सांगतों.

“टॅम्पेस्ट नाटकाविषयीं असें ह्मटलें आहे कीं, याचें कथासूत्र “सरळ संगतवार आहे. व “रिव्हायजल्” नामक ग्रंथकर्त्याचें “असें ह्मणणें आहे कीं, ही गोष्ट कथानुसार अवचित घडून आली “आहे; ग्रंथकारानें बुद्धिपुरःसर अशी कथासूत्राची रचना घटिली “नाहीं. माझेही मत असेंच आहे. परंतु हें व संविधानक कर-
“ण्यांत शेक्सपीयर साहेबाचा उद्देश कोणता असेल तो असो; परंतु

“ या कथासूत्राच्या योगें नानाविध पात्रांची योजना अद्भुत कल्पना-
 “ शक्तीनें त्यानें केली आहे, व त्या पात्रांची बतावणी व बोलणी,
 “ ज्यास जशीं असावीं तशीं, मनुष्यस्वभावास ओळखून अतिचातु-
 “ र्यानें केलीं असून, त्यायोगें ग्रंथकर्त्याचा बहुश्रुतपणा व संसा-
 “ रांतील घडामोडीमुळें मनुष्याचे मानसाचे ठायीं होणाऱ्या विकृ-
 “ तींचें ज्ञान, उत्कृष्ट प्रकट झालें आहे. या एकाच नाटकामध्ये
 “ राजेरजवाडे, कारभारी, दरबारी, नाविक, इत्यादि नानाविधपात्रें
 “ असून त्यांची बतावणी उत्कृष्ट केलेली आहे. वायुरूपी
 “ पिशाचादि योनींचीं पात्रें यांत आणिलीं आहेत व पृथ्वीवरच
 “ उत्पन्न झालेल्या एक्या जन्मसमंधाचेंही एक पात्र आणिलें
 “ आहे. मंत्रतंत्रादि प्रकार, सागरामधील प्रचंड वातादिकांचे
 “ विडवर प्रसंग, व निर्जन बेटावर राजादिका सारख्यांवर आ-
 “ लेले दुर्घट प्रसंग, अकैतव मुग्धजनांचें प्रथम अनुरागाचे प्र-
 “ कार, इत्यादिकांचें यांत उत्कृष्ट वर्णन असून, अखेरीस दुष्टज-
 “ नांचें शासन करून या नाटकांतील नायक व नायिका, ज्यां-
 “ चेविषयीं वाचकांचे चित्तीं बलवत्तर प्रेम उत्पन्न होतें, त्यांचा
 “ विवाह लावून देऊन ग्रंथकारानें शेवट गोड केला आहे.”

शेक्सपीयर साहेबाचा फारसा वृत्तांत उपलब्ध नाही, जो उ-
 पलब्ध आहे त्यांतील सारस्य खालीं लिहिलें आहे. जान शे-
 क्स्पीयर व त्याची बायको मेरी आरडेन यांचे पोटीं इंग्लंडामध्ये
 बारिक् नामक प्रांतांत सन १५६४ च्या एप्रिल महिन्यांत वुली-
 यम् शेक्सपीयर् प्रस्तुत ग्रंथकार, याचें जन्म झालें. त्या काल-
 च्या याचे वडिलाचे स्थितींतील लोकाप्रमाणेंच याचे बापास अक्षर
 ओळख नव्हती; ह्मणून गांवकीच्या संबंधाच्या वद्यांमध्ये सहीच्या
 ठिकाणीं तो ख्रिस्तीधर्मसूचक चिन्ह जो क्रूस तें करीत असे. परंतु
 प्रस्तुत ग्रंथकारास पाठशाळेंत बराच विद्येचा संसर्ग झाला

हे भाषांतर,

मेहरबाब सर एच. डी. डेली, के. सी. बी.

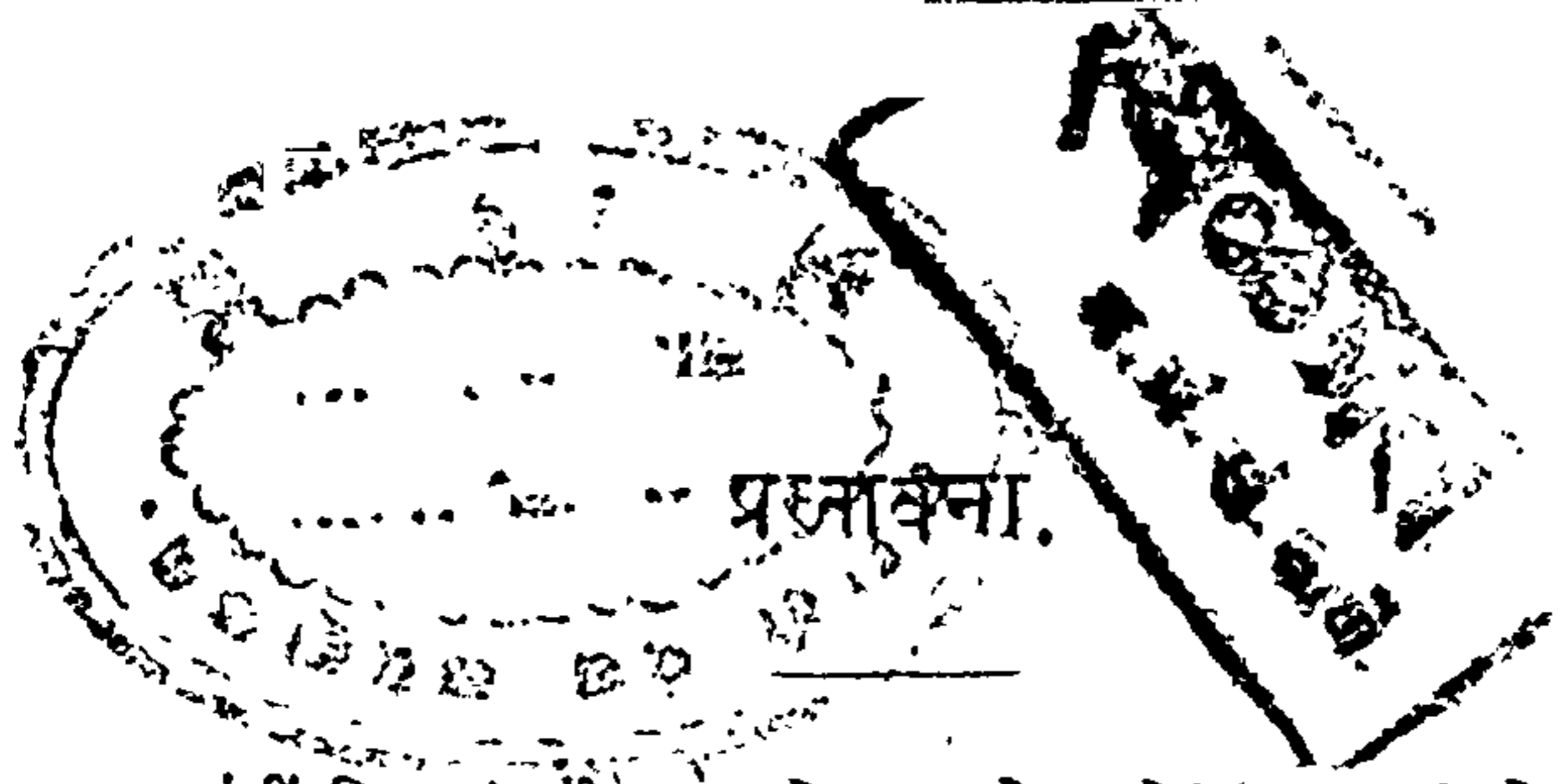
एजंट गव्हर्नर जनरल मध्य हिंदुस्थान

यांस,

त्यांचे ताव्यांतील राजकुमारांच्या विद्येविषयी व
सुधारणुकेविषयी त्यांची कळकळ पाहून, त्यांची आज्ञा घेऊन,

भाषांतरकर्त्यानें

परम आदरानें नजर केलें असे.

कांहीं दिवसांपूर्वी रावसाहेब महादेव गोविंद शास्त्री कोल्हटकर यांनी शेक्सपीयरकृत अथेलो नामक नाटकाचें मराठींत उरकृष्ट भाषांतर केलें तें पुष्कळांनीं वाचलेंच असेल. व त्यावरून शेक्सपीयर साहेबाची योग्यता पुष्कळांस कळलीच असेल, त्याच प्रसिद्ध नाटककाराचें हें टेम्पेस्ट ह्यणजे वादळनामक नाटक आहे. याचें भाषांतर, कांहीं दिवसांपूर्वी श्रीमंत महाराज तुकोजीराव होळकर बहादूर, जी. सी. एस्. आय्. यांचे इंग्रजी मदरशांत मुख्य गुरूचें काम करीत असतां, परीक्षेस जाणाऱ्या पहिले वर्गास हें नाटक शिकवीत असतां, मीं केलें. तें कित्येक रसिक मित्रांस दाखवितां त्यांचें मत असें पडलें कीं, हें भाषांतर छापिलें असतां विद्यार्थ्यांस उपयोगीं पडेल; व तसेंच इतर लोकांसही मनोरंजनार्थ वाचण्यास उपयोगीं पडेल. तेव्हां मित्रमंडळीचे सांगण्यावरून हें पुस्तक प्रसिद्ध केलें आहे. शेक्सपीयर तर महाकवि,—व त्याचा प्रथम परिचय महाराष्ट्रलोकांस कैलासवासी शास्त्रीवुवासारख्यांचे विद्यमाने झाला, तेव्हा आतां पुढें या कामांत घुसणें तें विचार करूनच घुसलें पाहिजे; हें जरी खरें आहे, तरी हरएकानें शक्त्यनुसार सदुद्योग केलाच पाहिजे; ह्यणून भीत भीत हा ग्रंथ मी सज्जनांपुढें सादर करितों. ते हा माझा नवीनच व्यवसाय आहे हें ध्यानीं आणून प्रमादाची क्षमा करताल.

हें भाषांतर सरासरीं अर्थ जमेस धरून केलें नाहीं, परंतु मूळ अर्थ साधेल तितका शब्दशः मराठींत पद्धतवार आणण्याचा

असावा. अठरावर्षांचें वय झाल्यावर शेक्सपीयर साहेबानें लग्न केलें. व पुढें लवकरच संतति पुष्कळ झाल्यामुळें त्यास लंडन शहरामध्यें रोजगारास जावें लागलें. तेव्हां त्यानें आपलें सर्व कुटुंब आपले गांवींच ठेवलें होतें. नाटकामध्यें प्रथम हा सोंग घेऊं लागला. - परंतु पुढें नाटकग्रंथ रचून यानें मोठी प्रतिष्ठा संपादिली, व एक दोन नाटकगृहांचा मालक झाला. यानें इंग्रजी भाषेमध्ये सुमारे अठ्ठावीस उत्कृष्ट नाटके रचिलीं आहेत. सर्वानुमतें यांच्याशीं समतोल असे नाटककार पृथ्वीवर कोणीही झाले नाहींत असें आहे. कालिदासास हिंदुस्थानांतील शेक्सपीयर असें ह्मणतात. व याप्रमाणें कोणी कोणत्याही देशांत अत्युत्तम नाटककार झाल्यास, त्या देशांतील तो शेक्सपीयर अशी ह्मणण्याची चाल इंग्रजींत पडली आहे. याचे ग्रंथांतील पात्रांची बतावणी जशी हुबेहुब असत्ये तशी दुसऱ्यास साधत नाहीं. व ही बतावणी साधणें हा नाटकांतील मुख्य अंश होय. तसेंच यानें ग्रंथही पुष्कळ व उत्कृष्ट केले, ह्मणून याचे बरोबर दुसरा ग्रंथकार लागूं शकत नाहीं. कोणीं कोणीं एक किंवा दोन ग्रंथ याच्या ग्रंथांशीं समतोल असे केलेले आहेत. पण ते एकदोनच ग्रंथ. याच्या इतके विपुल दुसऱ्या कोणा ग्रंथकाराचे नाहींत. आमचे कविशिरोमणि कालिदास यांचीं नाटके जगत्प्रसिद्ध आहेत. आणि त्यांत अभिज्ञान शाकुंतल नाटक अतिरम्य आहे. तत्तुल्य नाटके शेक्सपीयर साहेबाचीं चार पांच आहेत. यावरून याचे महत्त्वाविषयीं वाचकांस सहज कळून येईल. याचे सर्व ग्रंथ पद्यात्मक आहेत. त्यांचीं भाषांतरे पृथ्वींतील बहुतेक प्रौढदशेस आलेल्या चालू भाषांमध्ये झालेलीं आहेत. तशींच मराठींत होणें इष्ट आहे. व तशीं भाषांतरे एकदमही होणें कठिण. मध्यंतरीं अल्पस्वल्प आमच्यासारखे

11

12

13

14

प्रयत्न झालेच पाहिजेत. जें इष्ट सांगितलें तसें होण्यास व आमचे महाराष्ट्रदेशवांधवाचें अल्पही मनोरंजन होण्यास हा ग्रंथ उपयोगी पडल्यास माझे श्रम सफल झाले असें मला वाटेल. १४ वर शेवट्यांय साहेबाची जी मी स्तुति केली आहे तिची प्रचीति, जर प्रस्तुतच्या भाषांतरानें कांहींच न आली तर तो अन्याय भाषांतरकर्त्याचा समजावा. मुळांतच कांहीं सौरस्य नाहीं असें समजूं नये. परकीय लोकांच्या संबंधाचें हें नाटक आहे, म्हणून रसमाधुर्याची प्रचीति उत्पन्न होणें हेंही हरएकाचे ठायीं संभवत नाहीं, हेंही सांगणें रास्त आहे.

नीलकंठ जनार्दन की,

मुक्काम छावणी इंदूर,

तारीख २ माहे आगष्ट सन १८७२ ईसवी.

टेम्पेस्ट नाटक.

नाटकांतील पात्रे.

- आलॉझो..... नेपल्सचा राजा.
फर्दिनान्द त्याचा मुलगा.
सिवाश्वियन राजाचा भाऊ.
प्रोस्पेरो मिलन नामक प्रांताचे गादीचा खरा मालक.
आन्तोनिओ मिलनची गादी वळकावून वसलेला प्रोस्पेरोचा भाऊ.
गॉशालो..... एक विश्वासू मंत्री.
एद्रियन, फ्रान्सिस्को..... दोघे सहुदार.
स्तिफानो..... झिंगलेला कोणी एक दारूवाज कोठारी.
त्रिफ्युलो कोणी एक राजाचे पदरचा खुषमस्कन्या.
गॉडेल जहाजावरील मुख्य कामगार.
मोन्टेम नावादिकांवरील कामगार.
कित्येक खलाशी.
क्यालिबन (मृत्पिंड) ... एक विद्रुप आणि राक्षसी प्रोस्पेरोचा गुलाम.
मिरांदा (नवल सुंदरी) ... प्रोस्पेरोची मुलगी.
रियल (मरुत्) एक वायुरूपी चपल पिशाच.
जुनो (इंद्राणी)
सिरिस (क्षेत्रपालिका)..... } हीं सोंगें घेतलेलीं पिशाचें.
रिस (इंद्रधनुषा)

२. क्रन्या, कृषिक, प्रोस्पेरोचे चाकरींतील आणखी पिशाचें.

थळं— प्रथम व्यवसाय समुद्रांत एक्या जहाजावर होतो; तदनंतर एक निर्जन बेटावर.

॥ श्री ॥

टेम्पेस्ट नाटक.

अंक १ प्रवेश १.

स्थळ—समुद्रांत एका जहाजावर वादळ खुटून मेघग-
र्जना होतात व विजा चमकतात.

[जहाजावरील तांडेल व नावादिकांचा मोकदम
हे एकेकटे येतात.]

तांडेल—मोकदम!

मोकदम—जी महाराज; हजर आहे.

तांडेल—अरे भल्या मोकदमा, जा आणि खलाशांस
हुकुम कर कीं, काम मोठे झपाट्यानें चालूं द्या; नाहीतर
जमिनीवर जहाज हपटून त्याचे तुकडे होतील. जा जा,
त्यांनां घाई कर. [जातो.]

[किलेक खलाशी येतात.]

मोकदम—भलेरे गड्यांनो, चालूंद्या झपाटा, चालूंद्या
झपाटा! बेड्यांनो हात तर चालूंद्या, चालूंद्या हात. डोला-
वरचें अवजार पाडा खालीं, पाडा खालीं! ते तुह्यांस तांडेल
शेऊळ घालीत आहेत तिकडे पहा.

[खलाशी जातात.]

हे वाऱ्या, तुझें सर्व अवसान निघून जाईपर्यंत जरी तूं
वाहालास तरी चिंता नाही. देवानें आह्यांस जमिनीपासून
समुद्रांत दूर राखिलें ह्मणजे आह्मी डगत नाहीं.

[आलौशो, फर्दिनान्द, सिवाश्रियन, आन्तोनिओ, गौशा-
लो, व इतर येतात.]

आलोंझो—अहो भले मोकदम, चांगली खबरदारी ठेवाहो. पण तांडेल कोणीकडे गेले आहेत? हिम्मत धरून आज चांगला पुरुषार्थ करा.

मोकदम—महाराज, आपण जरा मेहेरवानी करा आणि या वेळेस खालीच रहा.

आन्तोनिओ—मोकदम, अहो तांडेल कोठे आहेत?

मोकदम—काय तो तिकडे हळ्या मारीत आहे, ते तुम्हांस ऐकू येत नाहीं? आमची काय गडबड होऊन राहिली आहे. त्यांत अणखी तुमचा काय ह्मणून व्यत्यव! तुम्हीं आपआपल्या खोल्यांत जाऊन बसा. या तुमच्या अशा धांदलीने तुफानास जोर मात्र गावतो.

गोंझालो—कांहीं असेंच नका करूं मोकदम बुवा! कांहीं थंडे तर व्हा.

मोकदम—दर्या थंडा होईल मग आम्हीबी. तुम्ही चला येथून; राजाची परवा या खवळलेल्या लाटा थोड्याच कारणार आहेत? चलाहो तुम्ही निघून आपापल्या खोलींत; चप रहा; आम्हांस त्रास देऊं नका.

गोंझालो—पण गृहस्था, जहाजावर कोण कोण मंडळी आहे याची तुला आठवण असूंदे.

मोकदम—कोणी जरी असले तरी ते माझ्या जिवोपेक्षां मला कांहीं प्यारे नाहींत. आपण तर मोठे मंत्रीच आहात. पाहूं बरें येथे कांहीं आपला मंत्रतंत्र या चवताळलेल्या भुतांवर चालतो कीं काय? जर आपण सर्व सुन्न कराल तर आम्हांस हीं दोरखंडें ओढण्याचें काम काय? चालवा पाहूं आपला अम्मल येथे! आणि आपल्या आंगीं तशीं कांहीं करामत नसेल तर एवढा वेळ वांचला याचेच उपकार

माना. आणि न जाणो काय होतें तें. जर तसाच वक्त
गुदरला तर आपली तयारी असूं द्या.—भलेरे भले दादाहो,
चालूं द्या!—पण तुम्ही जा हो कसे येथून मी सांगतोंनी.

[निघून जातो.]

गोंझालो—या मूर्तीस पाहून मला मोठें समाधान होतें ;
कारण याच्या चर्येवरून मला वाटतें हा बुडून मरावा असें
याच्या कपाळीं लिहिलेलें नाहीं. मांग याचे गळ्यास फांस
लावून यास स्वर्गीं पाठवितील असें याच्या चर्येवरून स्पष्ट
दिसतें. हे भल्या दैवा, तूं आपला हेका येथें चालीवच.
त्याच्या नशिबीं जी लिहिलेली दोरी आहे तिचाच आमच्या
रक्षणास बळकट दोर करून ठेव ; कारण आह्मांस वाटतें
कीं आमचे नशिवाचे दोर आतां कांहीं काम देणार नाहींत.
जर ह्या बेड्याचे नशिबीं फाशी लिहिलेली नसेल तर आतां
आमची शेवटचीच बारी आली खरी. [सर्व जातात.]

[मोकदम पुन्हा येतो.]

मोकदम—पाडा खालीं डोलकाठी ; पाडा पाडा ; अरे
जलदी करा ; उतरा सारीं अवशारें. [पडद्याच्या आंतून किं-
काळ्या ऐकूं येतात] जळोरे हें यांचें ओरडणें ? यांच्या गों-
गाटापुढे वाऱ्याचा सुसाटा व आमचें कामकऱ्यांचें ओरडणें
ह्मणजे कांहींच नाहीं.

[सिवाश्रियन, आन्तोनिओ, आणि गोंझालो हे पुन्हा येतात.]

काय आपण पुन्हा आलात ? आपणाला काय येथें
पाहिजे ? सर्व काम सोडून बसूं तर आह्मी स्वस्थ ? आपले
मनांत जलसमाध तर नाहीं घ्यायची ?

सिवाश्रियन—किडे पडोत या बेड्याचे तोंडास. काय
लुच्चा पहा अभद्र कुठ्यासारिखा बरळतो आहे !

मोकदम—मग घ्या तर घ्या, तुह्मींच संभाळा हें काम आतां.

आन्तोनिओ—द्या ह्या गुलामाला फाशीं. अरे रांड-लेका, उन्मत्ता, तूं बुडण्यास भितोस तसे आह्मीं नाहीं भीत.

गोंझालो—अहो त्याच्या बुडण्याची गोष्टच बोलूं नका. तो बुडून मरणार नाहीं हें मीं तुह्मांस खात्रीनें सांगतां. एकाद्या नारळाच्या कवटीसारखें जरी हें जहाज हलकें असतें, तरी यास जहाज बुडून झणून मृत्यु येणेंच नाहीं.

मोकदम—अरे, जहाजास वाऱ्याच्या तोंडाकडे करा ; करा वाऱ्याच्या तोंडाकडे. दोनींही अवशारे उभारून पुन्हां ढकला जहाजास पाण्यांत. ढकला, अरे ढकला.

[सर्वांग भिजलेले खलाशी येतात.]

खलाशी—सर्व हातचें गेलें! आतां देवाचें नांव येईल तर घ्या. सर्व हातचें गेलें! [निघून जातात.]

मोकदम—अरे, बोलून बोलून माझे तोंड सुकलें तरी तुह्मीं ऐकूच नये?

गोंझालो—राजा आणि राजपुत्र आतां मरणोन्मुख होऊन शेवटची प्रार्थना करीत आहेत ; चला आपणही तसेंच करूं ; कारण आमचीही पण शेवटचीच वारी आली आहे.

सिवाश्रियन—माझे तरें वा रागामुळें भान गेलें.

आन्तोनिओ—काहीं नाहीं हो! केवळ या असल्या दाख्खाज लोकांच्या हातीं सांपडल्यानें आज आपण प्राणास मुक्त आहोंत. हा पहा, सोदा उग्रतोंड्या. हा दहा भरत्या येईपर्यंत असाच समुद्रांत गटांगळ्या खात राहो!

गोंझालो—तुह्मी काहीं झणा, पण याचें मरण फाशी-येणेंच नाहीं. समुद्रांतिल पाण्याच्या प्रत्येक थेंबानें

जरी शपथ घेतली कीं आह्मी यास बुडवूंच बुडवूं, व समुद्रानें जरी यास गिळण्यास ह्मणून आपलें दाभाड मोठें पसरलें, तरी याचें कांहीं व्हावयाचें नाहीं. [पडद्यांत एकच कल्होळ होतो.] “अरे ईश्वरा, आत्मांवर करुणा कर!” “आमचे तुकडे तुकडे रे होतात”!—“हे स्त्रिये, रे बाळानो, हे बांधवा, तुह्मांला आतां आमचा हा शेवटचाच रामराम.” “अरेरेरे मेलों रे मेलों!”—

आन्तोनिओ—चला, सर्व आपण मिळून राजेसाहेबा-
बरोबरच तळास जाऊं. [जातो.]

सिवाश्रियन—चला आतां आपण राजेसाहेबाची शेव-
टची मुलाकात करूं. [जातो.]

गोंझालो—या वेळेस सुक्या जमिनीचा जर कोणी एक विघा मला देईल, तर मी त्याच्या मोबदला त्यास हजारां कोश समुद्राचा मालक करीन. मग ती जमीन कितीही खराब कां असेना; तिजवर नुसता कासळाच कां उगवेना; किंवा नुसतीं खुरटलेलीं शमीचीं झाडेंच कां उगवेनात; किंवा कांहींच कां न उगवेना. पण काय करावें ईश्वरच्छे-
पुढें उपाय नाहीं! मरण जर स्वाधीन असतें, तर मी खचित सुक्या जमिनीवरच मेलों असतों. [जातो.]

प्रेवश १ ला समाप्त.

प्रवेश २ रा.

बेटामध्ये प्रोस्पेरोच्या गुहेपुढील जागा.

[प्रोस्पेरो आणि मिरांदा येतात.]

मिरांदा—बाबा, जर हे तुफान तुम्हीं आपल्या मंत्रविद्येने उपास्थित केलें असेल, तर या उचंबळलेल्या लाटांस शांत करा. आकाश असे धुंद होऊन गेलें आहे कीं आपल्या मुखांतून सुस्काव्याबरोबर वाईट धुराचे लोटचे लोट जसे काय ते टाकण्याचेच तयारींत आहे; परंतु या लाटा अशा उंच जातहित कीं त्या गगनाचे मुख मंडळावर चढून गालांपर्यंत पोचून तेथून त्या धुराचें कारण जो अग्नि त्यास जशा कांहीं दूरच करितहित! बाबा, ज्यांस आज मीं दुःखांत पडून बुडतांनां पाहिलें, त्यांच्या त्या वेदना जशा मलाच सोसाव्या लागल्या असें दुःख झालें आहे. एक सुंदर जहाज— त्यामध्ये खरोखर कोणी ईश्वराचा लाल असावा—ते धाडकर आपटून नाश पावलें! हरहर! त्यावेळीं जो जहाजावर आकांत झाला त्याची धडकी माझ्या काळिजांत भरली आहे. गरीब विच्यारे प्राणी, ते सर्व मेले! मजमध्ये जर कांहीं दैविक शक्ति असती तर या समुद्रांत असें सुंदर जहाज बुडून त्यामधील सर्व प्राण्यांनीं मरावे, त्यापेक्षां पूर्वीच या मेल्या समुद्रासच रसातळास नेऊन घातलें असतें!

प्रोस्पेरो—तुझे चित्त स्वस्थ राख. अशी घाबरी होऊं नको. आपल्या दयार्द्र अंतःकरणास असें सांग कीं कोणासही कांहीं यापासून इजा पोचली नाही.

मिरांदा—हरहर! कायग वाई तरी दुःखाचा दिवस हा!

प्रोस्पेरो—मीं कांहीं कोणास इजा पोंचूं दिली नाही ; व हें सर्व तुझ्या बऱ्याकरितांच केलें आहे. तूं माझे लाडके, माझे मुली, हें सर्व मीं तुझ्या बऱ्याकरितांच केलें. वेटा, तुला माहित नाहीं, कीं तूं कोण आहेस, व मी कोठचा व कोठून आलों. तुला वाटत असेल कीं प्रोस्पेरो ह्यणजे काय ! या अस्क्या भिकार मठीचा यजमान आणि तुजसारख्या गरीब पौरीचा बाप.

मिरांदा—खरेंच वावा ; आजपावेतों यापेक्षां कांहीं जास्ती असेल तें समजून घ्यावें अशी कल्पना देखील माझे मनांत आली नाहीं.

प्रोस्पेरो—तुला आतां याविषयींची ज्यास्ती माहिती करून देण्याचा तो हाच समय आहे. कर तुझे हात इकडे, आणि मला माझे हा आंगावरील भारलेला झगा काढूं लाग. ठीक ; हे माझ्या मंत्रविद्येच्या भांडाररूप झग्या, पड तूं येथें [असें ह्यणून झगा खालीं ठेवितों.] मुली, तूं आपले डोळे पूस. असें दुःख करूं नकोस. जहाज फुटण्याचा जो दुःखकारक प्रसंग तूं आतां पाहिलास आणि ज्यायोगें तुझें सुहृदंतःकरण इतकें कळवळलें, त्यांत माझ्या मंत्रसामर्थ्यानें मीं अशी सोय काढून ठेविली आहे कीं, जहाजावरील कोणाच्या प्राणास तर काय, पण एका केसासही धक्का न पोंचे. ज्या जहाजांतील लोकांच्या किंकाळ्या त्वां ऐकिल्यास, व जें जहाज प्रत्यक्ष त्वां तळीं जातांनां पाहिलेंस, त्यांतील सर्व प्राणी सुरक्षित आहेत. ये, बैस अशी खालीं ; कारण तुला आतां विशेष हकीकत समजली पाहिजे.

मिरांदा—तुम्हीं पुष्कळ वेळां माझी मूलपीठिका सांगण्यास म्हणून प्रारंभ करितां, पण मध्येंच थांबून, मी सांगा

सांगा म्हणत असतां देखील, तें माझे म्हणणें एकीकडेस ठेवून, “मुली, अझून सांगण्याची वेळ ती नाहीं आली” असें म्हणून गप्प बसतां !

प्रोस्पेरो—तुला सांगण्याचा मुहूर्त तो आतां आला आहे. या क्षणींच तुला कान उघडून नीट ऐकिलें पाहिजे. तर आतां सावधान चित्त देऊन ऐक कशी. आपण या वेटांत आलों त्यापूर्वींचे दिवसांची कांहीं तुला आठवण आहे? मला वाटतें तेव्हांची कसची तुला आठवण राहणार ? तेव्हां तूं जळू, पुरी तीन वर्षांची देखील नव्हतीस.

मिरांदा—खरेंच, बाबा, पण मला आठवतें.

प्रोस्पेरो—तुला काय आठवतें! तुला कांहीं एखादें दुसरें घर किंवा कांहीं एखादें माणूस आठवतें? ज्या कशाचें स्वरूप तुझ्या आठवणींत येत असेल तें मला सांग पाहूं!

मिरांदा—त्या गोष्टीला पण पुष्कळ पुष्कळ दिवस झालेसें वाटतें; व जें मला आठवतें तें आठवणीनें ज्याची खात्री असत्ये तसें नाहीं भासत, केवळ स्वप्नांतल्याप्रमाणें भासतें. पण मला घेण्यास तेव्हां चारपांच बाया नसत काय?

प्रोस्पेरो—मिरांदा, चारपांच तर काय, पण यांहूनही पुष्कळ होत्या. पण अझूनपर्यंत यागोष्टीचा वास तुझे मनांत कसागे राहिला! याशिवाय या गत तमोमयी व महाविवररूपी कालामधील वर्तमान दुसरें कांहीं तुला आठवतें काय? येथें घेण्याच्या पूर्वींची ही जर गोष्ट तुझे ध्यानांत आहे, तर येथें आपण कसे आलों हेही तुला आठवत असेल.

मिरांदा—पण तें कांहीं नाहीं आठवत मला.

प्रोस्पेरो—मिरांदा! आज बारा, पूण बारा वर्षे त्या गो-

ष्टीस होऊन गेलीं, त्यावेळेस तुझा बाप मिलन येथील ड्यूक होता; आणि शक्तिमान राजांमध्ये त्याची गणना होत होती.

मिरांदा— तर काय तुम्हीं नव्हेत माझे बाबा ?

प्रोस्पेरो— तुम्ही आई केवळ सद्गुणांची पुतळी होती, आणि ती तर तुला माझीच मुलगी असे म्हणे. तुझा बाप ४ मिलन येथील ड्यूक होता. आणि तूही त्यास शोभण्यासारखी एकुलती एक राजकन्या होतीस.

मिरांदा— अरे देवा! कोण्या दुष्टाने तर असे कपट करून आम्हीं तेथून निघावेसे केले! पण आपले येथे येण्यांत कांहीं हित तर नाहीं झाले!

प्रोस्पेरो— मुली त्यांत दोन्हीही गोष्टी झाल्या. तूं ह्मणजेस त्याप्रमाणे कपटानेच तेथून आमचा पाय उखडला; परंतु आपण मोठ्या नशिवाचे म्हणूनच येथे सुखरूप येऊन लागले.

मिरांदा — अरेरे! त्याप्रसंगीं माझ्याकरितां तुम्हांस जे कष्ट भोगावे लागले असतील त्यांचा विचार आतां मनांत येऊन माझे अतःकरण केवळ घायाळ होतें. ती गोष्ट पण आतां माझे लक्षांत देखील नाहीं. कृपा करून पुढे सांगा गोष्ट.

प्रोस्पेरो — माझा भाऊ, तो तुझा चुलता, ज्याला आन्तोनिओ म्हणत— पण तूं ऐकत आहेसना! — भाऊ होऊन काय त्याची सोदेगिरी! या भावावर या जगांतील, तुजखेरीज करून, सर्वांपेक्षां माझी प्रीति अधिक होती; आणि म्हणूनच राज्यकारभार मीं याजवर सोंपिला. त्यावेळीं सर्व मोठमोठ्या संस्थानांमध्ये मिलन संस्थान प्रमुख होतें; व तेथील ड्यूक जो मी तो, सर्व उत्तम कलांमध्ये अनुपम प्रवीण होतातां, सर्व ड्यूकांमध्ये अग्रेसर होतो. माझा सर्व भर

अभ्यासांत असल्यामुळे संस्थानाचा कारभार सर्व मीं आपल्या या भावावर सोपिला. अगम विषयांच्या अभ्यासामध्ये केवळ तळीन झाल्याने मी माझ्या गादीस पारखा झालों. तो तुझा सोदा काका— पोरी, परंतु तूं ऐकले आहेस ना ?

मिरांदा— माझे सर्व लक्ष तुमच्या गोष्टीकडेस आहे.

प्रोस्पेरो— एकदां त्यास कोणाचें म्हणणें मान्य करावें, कोणाचें न करावें, कोणास वाढवावें, व कोणाचे गळ्यांत कांहीं तरी लोढणें बांधून त्यास कुंठित करावें, हें नीट समजूं लागल्यावर, माझ्या हातें नांवारूपास आलेल्या लोकांस यानें जसें काय नवेच बनवून सोडिलें; काय सांगूं, त्यांस अगदीं पालटून सोडिलें. त्यांचें पहिलें स्वरूप बदलून नवेंसें केले : सर्व राज्यांतील अम्मलदार बनविणें व तसेंच त्यांपासून काम घेणें या दोनही गोष्टींची किल्ली त्याच्या हातीं गेल्यामुळे, जसा स्वरस्थान जाणणारा गायक आपलें वाद्य अंकित करून ठेवितो, त्याप्रमाणें यानें कामगारांस केवळ वाहुलीं करून ठेविलें. व मग, ज्याप्रमाणें इव्हिनामक वेल प्रचंड झाडाच्या बुंधास वेष्टन घालून त्यास बळकट करकोचे पाडून त्यांतील जीवनरस निःशेष शोषून त्याचा केवळ लोप करून टाकितो, व त्याच्याच गारव्यानें आपण फैलावतो त्याप्रमाणें, या स्वारीनें आम्हांवर झाकण टाकिलें.—पोरी, पर तुझे चित्त आहे कोठें इकडे ?

मिरांदा— काय म्हणावें, बाबा, तुम्हांला ! मी एकसारखी ऐकत आहे.

प्रोस्पेरो— मग इकडे लक्ष्य दे तर कशी. याप्रमाणें या जगांतील सर्व लाभांची मीं हेळसांड करून, एकांतवासांत राहून सविनय अलौकिक रीत्या महाभ्यास करून, आपल्या

मनाची सुधारणा करण्याकडेस आपला सर्व प्राण अर्पिल्या-
मुळें माझ्या भावाच्या मनामध्ये पाप उद्भवलें. आणि त्याचे-
ठायीं जो माझा विश्वास, त्या विश्वासास जशी सूर्याचे पोटीं
हिरकणी, तशीं या भावापासून अनृताचीं फळें आलीं. तीं,
माझा विश्वास जसा मोठा त्याप्रमाणेंच, अतिशय विपरीत
होतीं. खरोखर माझा विश्वास तर अमर्याद, त्यास कांहीं
साठवण म्हणून नव्हतेंच. याप्रमाणें माझ्या राज्याचा होणारा
चट सारा वसूल, व याशिवाय माझ्या सद्दीच्या जोरानें वश
होणाऱ्या दुसऱ्या आणिक गोष्टी, या सर्व त्याच्या हातीं गेल्या-
वर, ज्याप्रमाणें एकादा सत्यापवादी अनृत वदतां वदतां,
आपल्या धारणाशक्तीस अशा महत् पापांत टाकितो कीं,
आपणच उठविलेल्या कंड्या आपणच खऱ्या अशा मानूं
लागतो, त्याचप्रमाणें या लुच्च्यासही आपण ड्यूकच खरोखर
आहोंत असें वाटूं लागलें. मीं आपले जागां त्यास मुता-
लीक केलें होतें, व बाह्य राजचिन्हें व राजकुलांत उत्पन्न
झालेल्या गादीच्या मालकानें घेणें ते हक्क यास भोगावयास
मिळाले म्हणून त्याची दुर्निवार आशा वृद्धिंगत होऊं लागली.
पण तूं ऐकते आहेसना ?

मिरांदा - बाबा, आपली गोष्टच अशी सुरस आहे कीं
तिच्या योगें एकाद्या बहिऱ्यासही कान यावेत.

प्रोस्पेरो - मग त्यास असें वाटूं लागलें कीं, आपण सर्व
राजचेष्टा करितोंच आहों, तर हा जो मध्ये प्रोस्पेरोचा पडदा
आहे, हा तरी कशास ? सर्वस्वी मिलनचे ड्यूक आपण
वनलें पाहिजे. माझे गरिवाचें तर काय ? मला आमचें
पुस्तकालयरूप राज्यच मोठें झालें होतें. पुढें त्यास असें
वाटूं लागलें कीं, मीं राज्य करण्यास असमर्थ आहे. काय, तरी,

ही त्याची राज्यतृष्णा! — त्याने वर्षाचे वर्षास खंडणी व स्वामित्वाबद्दल नजराणा देण्याचे कबूल केले, आणि आपले राज्य त्याच्या राज्याखाली घालून आपण त्याचे आश्रित असे कबूल करून कीं गे नेपल्सच्या राजाशी संधान बांधिले! आपले गादीस त्याचे पायांवर लोळवून, आजपावेतो अशा दुर्गतीस कधींच न गेलेल्या मिलन संस्थानास, धुळीस कीं गे मिळविले. हर हर! काय संस्थाना तुझी दुर्दशा तरी ही !!

मिरांदा—अरे देवा!

प्रोस्पेरो—अगोदर त्याच्या कबुलायती, व त्यांपासून निष्पन्न जें झालें तें तर ऐक, आणि मग सांग कीं अशाला भाऊ तरी म्हणावें काय?

मिरांदा—मीं आपल्या आजीबाई विषयीं कांहीं भलतीच कल्पना केली तर दोषास पात्र होईन; कां कीं चांगल्या आयांच्या पोटींही कुपुत्र निपजले आहेत.

प्रोस्पेरो—एक तर त्याची कबुलायत. नेपल्सचा राजा माझा हाडवैरी होता, म्हणून त्याने माझ्या भावाचे म्हणणें मान्य केले, व वर ज्या आमच्या भावाने कबूल केलेल्या गोष्टी सांगितल्या, व काय जो खंड देण्याचा कबूल केला असेल तो, याबद्दल सत्वर माझ्या राज्यांत माझे आणि माझ्या अपत्याचे नांव समूळ न राहिल, असे करण्याचे व मिलनच्या सुंदर संस्थानांचे आधिपत्य, व त्यासंबंधाचे सर्व मानपान माझे भावास देण्याचे नेपल्सच्या राजाने कबूल केले. मग संकेतानुरूप त्याने एक बदमाष सैन्य जमविले, आणि ज्या मध्यान्हरात्रीस हा डाव साधावयाचा त्या रात्रीस आन्तोनिओने त्यास वेशी उघडून मिलन शहरांत घेतले, आणि मध्यान्हरात्रीच्या अमलांत, हे काम ज्यांस सोंपवि

होतें त्यांनीं मला, व तूं रडत असतां तुला, घाईघाईनें बाहेर काढिलें.

मिरांदा—अरेरे! कोण निष्ठुरता ही! त्यावेळेस मी कशी रडलें असेन त्याची मला आतां आठवण नाहीं; ह्मणून मी आतां पुन्हां रडून घेत्ये. तुमचें बोलणें केवळ अश्रुप्रेरकच आहे.

प्रोस्पेरो—आणिक थोडेसें ऐक. आणि मग आतां आपणांस जें करणें आहे त्याविषयीं तुला सांगतां. या कामाच्या संबंधानें ह्मणून ही गतगथा सांगायची; नाहीं तर हें व्यर्थ दुःखकथन केवळ अप्रयोजक झालें असतें.

मिरांदा—पण त्यांनीं आपणांस मारून टाकायाचें कसें सोडिलें?

प्रोस्पेरो—ठीक पुसलेंस बेटाः माझ्या गोष्टीपासून असा प्रश्न निघायाचाच. मुली, तसें करण्याचें त्यांना धैर्य नव्हतें; कारण माझे प्रजेची मजवर फार मेहरबानी होती; आणि त्यांनीं हा जो व्यापार मांडिला, तो असा क्रूर आहे असें न दाखवितां, आपला लाग बाह्यात्कारें साजऱ्या गोजऱ्या रीतीनें, त्यांनीं आपले मतें, साधण्याची ही एक शकल काढली—सांगायस कारण कीं, त्यांनीं आह्मांस तशी घाई करून एका लहान जहाजावर नेलें. आणि कित्येक कोसपर्यंत ते तसेच आमचे बरोबर आले; येथें त्यांनीं एक किडकी—मुरदाड नाव आणिली—ना तिला कोठें धरण्यास द्या, ना नाडे, ना अवशार, ना डोलकाठी, ना कांहीं, फार तर काय उंदीर देखील त्या नावेची अवस्था पाहून उपजत बुद्धीनेंच तीस सोडून गेले होते. त्यांनीं आह्मांस अशा नावेत निराश्रय वसवून नाव समुद्रात ढकलली. त्यावेळेस करुणा भाकण्यास

आमचे जवळ कायतो समुद्र, त्याने तर आपले गर्जणे सोडिलेच नाही. व आमचे सुस्कारे ऐकण्यास काय तो वारा; तो तर आमच्या सुस्काऱ्याबरोबर प्रतिसुस्कारा टाकून या अशा विलक्षण स्नेहाने आम्हांस खराबच करीत गेला.

मिरांदा—अरेरे! त्या वेळेस मजकरितां तुम्हांस कितीतरी अडचण सोसावी लागली असेल?

प्रोस्पेरो—छे! त्या वेळेस माझे तुझ्याच योगे तर देवाप्रमाणे रक्षण झाले. समुद्राच्या पाण्यावर जेव्हां माझ्या डोळ्यांतून टपटप समुद्रजलाप्रमाणे क्षारअश्रु पडत होते, व मी दुःखभाराने सुस्कारे टाकीत होतो, त्या वेळेस तुजकडे पाहिले तों तूं जशी काय ईश्वरप्रेरित धैर्यानेच हंसत आहेस, असे पाहून आपणांवर कोसळणारीं दुःखे सोसण्याची उमेद माझे मनांत आंतले आंत उडवली.

मिरांदा—पण आपण जमीनीस कसे येऊन लागलों?

प्रोस्पेरो—केवळ देवाचे कृपेने! निआपोलिस शहरांतिल गोंझालो नामक भल्या मनुष्यास ह्या कामाची जिकडच्या तिकडे व्यवस्था करण्यास मुखत्यार नेमिले होते. त्या विचार्याने परोपकार बुद्धीने आपले बरोबर कांहीं अन्न, थोडेसे गोडे पाणी, व तसेच कांहीं उंचे उंचे पोषाख, कांहीं जगन्नाथ्या, व त्याप्रमाणे दुसरे अवश्य लागणारे पदार्थ, व असेच कांहीं सटरफटर दिले होते. त्याने आजपावेतो बराच गुजारा झाला. व त्यास माहित होते कीं, माझी माझ्या पुस्तकांवर मोठी भक्ति आहे; ह्मणून त्याने ममतेने, मी राज्यापलीकडे ज्यांस मानितो, अशीं कांहीं पुस्तके माझे ग्रंथालयांतून मजबरोबर दिलीं.

मिरांदा—ह्या मनुष्यास कधीं तरी एकदां डोळ्यांनीं पहावें असें वाटतें.

प्रोस्पेरो—[इतक्यांत आकाशांत एरियल येतो त्याजकडे पाहून.] अरे हा मी आतां उठलों. [आपला झगा पुन्हां घालतो] [मुलीस] उगीच बैस, आणि समुद्रापासून घडलेल्या आपल्या दुःखाचा शेवट ऐक. एकदां कसे तरी आर्त्सां या बेटास येऊन लागलों. आणि येथें आल्यावर मीं तुझा गुरु होऊन इतर राजकन्यकांपेक्षां तुला शहाणें केलें आहे; इतर राजकन्यांचा वेळ निरूपयोगी कामांत पुष्कळ जातो. आणि त्यांस, तुला जसा मी काळजी वाहाणारा पंतोजी सांपडलों आहे, तसे आंतडीं कळकळणारे पंतोजी-ही कोठें असतात!

मिरांदा—याजबद्दल ईश्वर तुमचें कल्याण करो. पण वात्रा, अझूनही तें माझ्या मनांत कसे धडधड करितें आहे. कृपाकरून तुम्हीं हें वादळ कायह्मणून उठविलें तें सांगा.

प्रोस्पेरो—हें सांगतों एवढेंच ऐकून घे. विलक्षण कर्म-धर्मसंयोगानें आज दैव मजवर फिदा होऊन उदार झालें आहे. त्यानें आज माझे सर्व शत्रु या बेटाच्या किनाऱ्यास आणून लाविले आहेत. आणि माझ्या अंतर्ज्ञानानें मला असें समजत आहे कीं आज माझे उत्कर्षस्थानीं एक अनुकूल ग्रह आला आहे. आणि हा योग जर मीं घालविला तर पुढें माझे दैव सदोदीत पंगुच राहील. आतां उगीच बैस आणि कांहीं प्रश्न पुसूं नकोस. तुला झोंप येत आहे असें दिसतें; तर तूं नीज; कारण ही झोंप फार चांगले वेळेवर आली आहे. [मिरांदा झोंपीं जाय] या मंत्रप्रेरित झोंपेपुढें तुझा उपाय चालणार नाही, हें मी जाणतोच.

[एरियलास] अरे चाकरा एरियला, चल ये इकडे.
मी आतां तयार आहे—ये असा जवळ पाहू.

[एरियल येतो.]

एरियल—माझ्या धन्याचा बोलबाला असो. अहो आजोबा महाराज, आपला आनंद असो! जी काय आपली मर्जी असेल ती बजाविण्यास मी येथे हजर आहे. आपण जरी आभाळांत उडण्यास सांगितलें, पाण्यांत पोहण्यास सांगितलें, शिलगलेल्या खाईत उडी टाकण्यास सांगितलें, किंवा वेटाळलेल्या ढगावर स्वारी करण्यास सांगितलें तरी हा एरियल आपल्या सर्व शक्तींनीं तीं तीं कामें करण्यास तयार आहे. सांगा मला.

प्रोस्पेरो—हे पिशाचा, तुला जसें मीं तुफान उठविण्यास सांगितलें होतें तसें तूं बराबर केलेंस कीं नाहीं?

एरियल—शब्दशः आपण ह्मटल्याप्रमाणें मीं तुफान उसळविलें. मी राजाच्या जाहाजावर उडी मारून गेलों; व जहाजाच्या चंचुपुटावर, व कमरग्यावर व मजल्यावर प्रत्येक खोलींत, आतां येथें मग तेथें, असें ज्वालारूपानें प्रवेशून सर्वास घोटाळ्यांत पाडिलें. मध्येंच केव्हां केव्हां मीं अनेक ज्वालारूपें धारण करून एकदम बहुत ठिकाणीं भडक करून द्यावें—डोलकाठीवर, परमान्यावर व नाळदांड्यावर आग लागली आहे असें मीं एकदम दाखवावें; आणि मग पुन्हां त्या सर्व ज्वाला एके ठिकाणीं कराव्या; अशी धांदल करून सोडिली. याप्रमाणें डोळ्याचे पात्यास पातें न लागें इतकी जलदी, व असें चांचल्य इंद्राच्या त्रिशुल्लतेच्या आंगींही भयंकर वादळाच्या गडबडाट प्रसंगीं देखील कधीं आलें नसेल. महाप्रचंड जो सागराचा स्वामी त्यास आगीनें आणि गंधक-

मय सुरंगांनीं वेढा घातल्याप्रमाणें दिसूं लागलें. आणि त्याच्या योगें समुद्राच्या लाटा थरथर कापूं लागल्या हें तर काय, परंतु त्याचे हातांतील भव्य मानदंड जो त्रिशूल त्याची देखील गडबड होऊन गेल्यासारखें झालें.

प्रोस्पेरो—वहावारे शूर पिशाच! पण त्या मंडळीमध्ये असा धीर, असा हिम्मतवान कोणी होता, कीं ज्याची बुद्धि अशा घोटाळ्यांतही वृत्तीवरच होती?

एरियल—त्या जहाजावर असा एकही प्राणी नव्हता कीं ज्यानें भीतीनें बावरून निराशेमुळें कांहीं वेडे वेडे चार केलेच नाहीत. एक खलाशी मात्र खेरीजकरून बाकी सर्वांनीं फेसाळलेल्या त्या समुद्रांत भराभर उड्या टाकिल्या, आणि जहाजाचा त्याग केला. तेव्हां माझी तर काय गडबड होऊन राहिली होती. राजाचा मुलगा फर्दिनान्द, याच्या डोक्यावरचे केश भयानें ताठ उभे राहिले. जणु काय ते केश नव्हेत, जाडें गवतचः त्यानें “आज नरकरिकामा पडून सर्व त्यांतील भूतें या जहाजावरच आलीं आहेत” असें ह्मणून प्रथमतः समुद्रांत उडी घातली.

प्रोस्पेरो—ठीक केलेंस पिशाचा! पण हें अगदीं जमीनीजवळ झालें ना?

एरियल—होय, मालिक, अगदीं नजीक.

प्रोस्पेरो—पण, एरियला, ते सर्व सुरक्षित आहेत ना?

एरियल—कोणाच्या केशासही धक्का लागला नाही. त्यांचे आंगावरील कपड्यांस एक डाग देखील पडलेला नाही. ते उलटे पहिल्यापेक्षां उजळ दिसताहेत. मीं आपल्या हुकमाप्रमाणें जहाजावरील लोकांस टोळ्या टोळ्यानिशीं सर्व बंढभर फैलाविलें आहे. राजपुत्रास मात्र एकटाच बेटां-

तील एका किचविड कोनांत आणून ठेविलें आहे. तो हातांत हात घालून दुःखानें शरिराचा गोळा करून, हवेस जसें काय निववीतच आहे, याप्रमाणें सुस्कारे टाकीत बसला आहे.

प्रोस्पेरो—राजाचें जहाज, व त्यावरील खलाशी यांची तूं कशी काय व्यवस्था केली आहेस, ती सांग. आणि राजा-बरोबर आलेल्या आरमाराचीही हकीकत सांग.

एरियल—राजाचें जहाज बंदरामध्ये सुखरूप आहे. ज्या खोल वाकणामध्ये तुम्ही मला एकदां बोलावून सदोदीत अस्वस्थ जें बरमुदाचें बेट, तेथून दव आणण्यास सांगितलें होतें, त्यांत तें जहाज लपवून ठेविलें आहे. सर्व खलाशी जहाजाचे तळघरांत भरले आहेत. आणि अगोदर त्यांस श्रम झालेले, त्यांत मी मंत्र टाकल्यामुळें, ते गाढ निद्रित झाले आहेत. दुसरीं जीं पुष्कळ जहाजे आलीं होतीं, व ज्यांची मीं फुटाफूट केली होती, तीं आतां एकत्र जमून, राजाचें जहाज प्रत्यक्ष बुडतांना आपण पाहिलें व राजासही बुडतांना पाहिलें, असें समजून निराश होऊन नेपल्स देशांत परत जाण्यास भूमध्यसमुद्रावर चालत आहेत.

प्रोस्पेरो—एरियला, तूं सांगितलेली कामगिरी उत्कृष्ट वजाविलीस खरी, परंतु अझूनही काम करणें बाकी राहिलें आहे. दिवस आतां किती चढला असेल वरें ?

एरियल—दोन प्रहर तर होऊन चुकले.

प्रोस्पेरो—निदान दोन घटिका वर गुदरल्या असतील. एव्हांपासून साहावाजेपर्यंत जीं फुरसत सांपडेल ती व्यर्थ घालवितां नये. तींत पुष्कळ कामाचा उलगडा केला पाहिजे.

एरियल—काय इतकीं कामें केलीं तरी अझून श्रम करणें संपलें नाहीं? ज्या अर्थीं तुम्ही मला असें दुःख देतां, त्या अर्थीं तुम्हीं मला जें वचन दिलें आहे त्याची आठवण मी तुम्हांस देतो ; कारण बोलल्याप्रमाणें कांहीं तुम्हीं अझून केलें नाहीं.

प्रोस्पेरो—कां! तुला त्रास आला आहे कीं काय? आठवण देऊन तूं काय मागणार?

एरियल—माझी सुटका करावी इतकेंच मागणें.

प्रोस्पेरो—काय? मुदत संपण्याचे भगोदरच? बोलूं नकोस असें ; अटप जीभ.

एरियल—माझी अशी विनंती आहे कीं आपली कशी चाकरी केली आहे याची आपणांस आठवण असूं द्यावी. मी आपल्यापाशीं कधीं लबाड्या सांगितल्या नाहींत; कधीं चुक्या केल्या नाहींत; आणि सांगितलेल्या कामगिन्या रूंरूं केल्याशिवाय चट साऱ्या बजाविल्या. मुदतींत एक वर्ष कमी करण्याचें आपण वचन दिलें होतें.

प्रोस्पेरो—कसल्या कष्टापासून तुझी मीं मुक्तता केली तें तूं विसरलास वाटतें?

एरियल—नाहीं.

प्रोस्पेरो—नाहीं कसें? होय. कारण खाऱ्यामुद्राच्या रवड जमीनीवरून मजकरीतां चालणें, व उत्तरेकडील थंड वाऱ्यावर स्वारीकरणें, आणि जमिनीवर जेव्हां बर्फाचे पापुद्रे जमतात तेव्हां तिच्या भेगांत शिरून काम करणें असलीं पण कामें आतां तुला महत् कष्टाचीं वाटूं लागलीं आहेत, अं?

एरियल—छे, महाराज, मला नाहीं वाटत.

प्रोस्पेरो—खोटें बोलतोस पापरूप्या. अरे, वार्धक्या-मुळें आणि मत्सरांमुळें जिची केवळ कमान बनून गेली

होती, अशा त्या दुष्ट सायकोराक्स नांवाच्या भुताळीस विसरलास! काय, तुला तिची आठवण नाही काय?

एरियल—महाराज, तिला मी नाही विसरलों.

प्रोस्पेरो—विसरलासच आहेस गुलामा, सांग तर पाहू ती कोठे जन्मली?

एरियल—महाराज, ती आल्जीयर्स देशांत जन्मली.

प्रोस्पेरो—हे पण खरेच कीं काय? महिन्यांतून तुझी पूर्वीची स्थिति कशी काय होती याचा पाढा तुजजवळ एकदां वाचला पाहिजे असे दिसते; कारण तूं विसरतोस. ही जी दुष्ट भुताळी सायकोराक्स इने अतिशय त्रास मांडिला व मनुष्यांनीं कानांनीं ऐकूं नयेत अशीं चेटके केलीं, ह्मणून इला आल्जीयर्स देशांतून हाकून दिले होते, हे तूं जाणतोसच. तिनें एक कामगिरी बजाविली होती ह्मणून तेथील लोकांनीं तिचा जीव मात्र घेण्याचें सोडिलें. कां ही गोष्ट खरी कीं खोटी?

एरियल—खरी, महाराज.

प्रोस्पेरो—या काळेमिट डोळ्याचे थेरड्या डाकिणीस ती गरोदर असतां या बेटावर आणून सोडिलें. आणि तूंच गुलामा सांगतोस कीं, तूं तिचा चाकर बंदा गुलाम होतास. आणि तूं पिशाच असतांही तिनें ज्या तुला कंटाळवाण्या व ओंगळ कामगिन्या सांगितल्या त्या तुझ्याच्यानें करवेनात; ह्मणून त्या तुझ्या स्वामिणीच्या आज्ञा जेव्हां त्यां नाकारिल्यास तेव्हां तिनें अनिवार्य रागाच्या सपाळ्यांत तुला, तिच्या सेवेत जीं आणिक बलाढ्य पिशाचें होतीं त्यांच्याकडून, एका सरल वृक्षास कापून त्याच्या चिरफटींत खिळून टाकिलें. या कचाटींत तूं दुःख भोगित बारा वर्षे रखडत

राहिलास; व इतक्या अवसरांत ती तर मरून गेली; आणि तूं सतत, ज्याप्रमाणें जात्याची घरघर चालये त्याप्रमाणें, दुःखाचे सुस्कारे टाकित ना राहिलास? त्या दिवसापासून ती ज्या घोरपडीसारख्या आंगांच्या भुतास येथें व्याली त्याशिवाय मनुष्यस्वरूपधारी जिवाचें वारें देखील या वेटांत नव्हतें.

एरियल—हो; तो तिचा मुलगा क्यालिब्रिन?

प्रोस्पेरो—होय, तो वेटा मृत्पिंड क्यालिब्रिन, जो आतां माझ्या किंकरांत चाकरीस आहे. मी जेव्हां या वेटांत आलों तेव्हां मीं जे तुला कष्ट भोगतांना पाहिले ते तूं जाणतोसच. तुझे सुस्कारे ऐकून लांडगे देखील किंकाळ्या फोडीत. आणि सदोदीत रूष्टस्वभाव जीं अस्वलें त्यांच्या-ही अंतःकरणाचा भेद करीत. त्या डाकिणीस भुतांवर हा मंत्र घालतां मात्र येत होता. परंतु त्याचा उतारा करून तो फिरविण्याची शक्ति तिजमध्ये नव्हती. मग येथें जेव्हां मी आलों आणि तुझा आक्रोश ऐकिला, तेव्हां मींच माझ्या मंत्रसामर्थ्यानें त्या सरळ वृक्षास भंगवून तुझी सुटका केली.

एरियल—महाराज, याबद्दल मी आपले उपकारच मानितों.

प्रोस्पेरो—खबरदार तर; जर आजपासून अशी कुरकुर केलीस तर, आतां एक मोठें चिंचेचें झाड फाडून त्याच्या काठिण तंतूंमध्ये खुंटीप्रमाणें पुन्हां बारा वर्षे आरडत बसशील असा तुला खिळून टाकीन—समजलास.

एरियल—नका नका क्षमा करा, महाराज. आजपासून आपल्या हुकुमाप्रमाणें नीट वागेन; आणि ज्या भूतचेष्टा करण्यास सांगाल त्या आपला निमुटपणें करीन.

प्रोस्पेरो—कर तर तसे. आणि आजपासून दोन दि-
वसांनीं तुझी सुटका करीन.

एरिएल — वहावा ! याचें नांव मेहेरबानी. अहो, मृज्ञे
सरदार, आतां मीं काय करावें तें सांगा. सांगा सांगा
लवकर.

प्रोस्पेरो — जा, आणि एका सागरदेवतेचें स्वरूप घे;
आणि एक माझ्या व तुझ्या खेरीज कोणाचे दृष्टीस तुझें
स्वरूप न दिसें असें कर. दुसऱ्या कोणासही दृष्टीगोचर
होऊं नकोस: जा, आणि तूं असा वेष धरून इकडे ये.
नीट खबरदारीनें कर हो. [एरियल जातो.]

[मुलीस] हे माझ्या जीवप्राणा, ऊठ तूं आतां; जागी हो.
तुझी झोंप आतां चांगली पुरी झाली. [मिरांदा उठले.]

मिरांदा—तुमची ती चमत्कारिक गोष्ट ऐकून मला सु-
स्तीनें गुंगी आली होती:

प्रोस्पेरो—चल हो सावध आतां. आपला गुलाम क्या-
लिबन,—तो अभद्रा तर आपणांस सुधें उत्तर म्हणून
कधींच देत नाहीं—चल त्याजकडे जाऊं.

मिरांदा—बाबा, तो मेला लुच्चा आहे. तो माझ्या
दृष्टीसमोर देखील मला नाहीं आवडत मेला.

प्रोस्पेरो—अगे, पण आपल्या सध्यांच्या स्थितींत त्यावां-
चून आपल्यास गति नाहीं. तो आपली चूल पेटवितो,
लांकूडफाटें आणितो, आणि तशींच दुसरीं आपलीं फाय-
द्याचीं कामें करितो. कायरे गुलामा, क्यालिबना अरे
मृत्पिंडा, ओ देतोस कां नाहींरे?

क्यालिबन—[आंतूनच] घरांत सरपण तर पुष्कळ
आहे—उगीच वटवट.

प्रोस्पेरो—अरे, इकडे ये ह्यणतोनी ? सरपण एक असलें ह्यणून ! तुला कांहीं दुसरें काम सांगायचें आहे. अरे कासवा, आलास कीं नाहींरे ? [जलदेवतेचें सोंग घेऊन एरियल पुन्हां येतो त्यास] वा ! नाहीं सोंग ; चतुर एरियला, ऐक तुझे कानांत गोष्ट सांगतों.—

एरियल—ठिक महाराज, आतांच तें करितों तर. [जातो]

प्रोस्पेरो—अरे विषतुल्य गुलामा, अरे पिशाचगंडा, ये इकडे.

[क्यालिवन येतो.]

क्यालिवन—माझ्या आईनें डोमकावळ्याच्या पिसानें घाण दलदलींतून मुरदाड अशा जमा केलेल्या दवाप्रमाणें दुष्ट दवाची वृष्टि तुझ्या दोघांवर होवो. तुजवर नैर्ऋत्येकडील वारें जाऊन सर्व आंगावर नायटे उठोत.

प्रोस्पेरो—आज आपले पाठीस चांगलें तेल लावून ठेव. या दांडगाईबद्दल आज तुझ्या पाठीवर वळ उठवितों ; पार्श्व-गूलानें जरा श्वास देखील घेतां येऊं नये असा तुला जखडून टाकितों ; सर्व रात्रभर तुझ्या आंगावर पाहिजेत ते व्यापार करावेत ह्यणून सर्व भूतांनां सोडून देतों ; मधपोळीस जशीं सर्वत्र छिद्रे असतात त्याप्रमाणें, ज्यापुढें मधमाशांचे दंश ह्यणजे कांहींच नाहींत असे बळकट चिमटे घेघेऊन तुझ्या सर्वांगाचें धिरडें करवितों ; थांब.

क्यालिवन—काय मला जेवणविवण देखील नको कां करायास ? हें बेट, जें तूं आतां बळकावून बसला आहेस तें, माझी आई सायकोराक्स इच्या नात्यानें माझे आहे. तूं जेव्हां येथें नवा आलास तेव्हां कसा चांगला माझे आंगावरून हात

फिरवीत होतास, आणि माझा लाड करीत होतास. त्यां मला, पिण्याचें ह्मणून ज्या पाण्यांत फळें आहेत असें, पाणीं द्यावेंस आणि दिवसास जळणारा जो मोठा उजेड, व रात्रीस जळणारा जो लाहान उजेड, त्यांस काय ह्मणावें हें तूं मला शिकवावेंस; ह्मणून तूं मला आवडलास. आणि मीं तुला या वेटांतील सर्व प्रकार दाखवून दिले. गोड्या पाण्याचे झरे कोठें आहेत, मिठागरें कोठें आहेत, माळरान कोठें व पिकाची जमीन कोठें, हें चटसारे तुला दाखवून दिले. जळोरे तो मी, ज्यानें तुला हें सर्व दाखवून दिलें! सायकोरा-कसचे सर्व जादू, बेडुक, झुरळें, वटवाघळें सर्व तुझ्या आंगावर पडोत. या वेटांत तुझी प्रजा असें ह्मणण्यास काय तो मी एकटाच आहे. पण पूर्वी माझा मी आपला कसा राजा होतो. आतां तूं मजपासून सर्व वेट वळकावून घेऊन या अशा खडकामध्ये मला राहण्यास जागा दिली आहेस.

प्रोस्पेरो—लुच्चा गुलामा, तूं माया करून कांहीं वळाय्याचा नाहीस; जेव्हां चांगले फरमाशी फटके उडवावेत तेव्हां वळणार. अरे नरकवत् आंगळ जरी तूं आहेस, तरी मीं तुला माणसाप्रमाणें वागवून पाहिलें. माझ्या मठांत मीं तुला राहण्यास जागा दिली असतां तूं माझ्या मुलीची विटंबना करण्याचा इरादा केलास.

क्यालिवन—हं : हं : हं : ! तें तसें झालें असतें तर काय बहार झाली असती! तूंच मध्ये आडकाठी आणिलीस; नाही तर हें वेट माझ्या चिल्यापिल्यांनीं भरून सोडिलें असतें.

प्रोस्पेरो—आंगळ गुलामा! तुझ्या मनावर जेवढें ह्मणून वाईट तेवढ्याचाच ठसा उमटायचा, चांगल्याचा म्हणून नाहीच. अरे, मीं तुजवर माया केली, तुला बोलायास

शिकविले; अरे राक्षसा, पहिला तुझ्याच बोलण्याचा अर्थ तुला समजत नसून एकाद्या शुद्ध जनावराप्रमाणे बव् करीत होतास, त्या तुला, जें पाहिजे तें लोकांस समजवून देण्यास शब्द शिकविले; परंतु तुला शिकविलेलें जरी तूं कांहीं शिकला आहेस तरी तुझा स्वभाव असा दुष्ट आहे, कीं, सज्जनांस तुझा सहवास कधीं सहन होणार नाही. म्हणून मीं जें तुला या खडकांत अडकवून टाकिलें तें योग्य; तुला तर याहूनही खरतड एखादा तुरुंग पाहिजे.

कपालिवन—तूं मला बोलायला शिकविलेस, त्यांत माझाही फायदा झाला आहे. आतां मला, तुला शिव्या कशा पोटभर देतां येतात. मला बोलायास शिकविलेस, म्हणून तांबडी मरे आई तुला उलयोन टाको एकदाची!

प्रोस्पेरो—अरे भुताच्या पोरा, लंवळ्याःनिघ येथून; आह्मांस सरपण आणण्याची जलदी कर; आणि दुसरें कांहीं काम करण्यास जलदी इकडे आलास तर बरें—काय मादरचोदा, आंग चोरतोस? जर सांगितलेलें काम करण्याचें राहिलें, किंवा रडत रडत केलेस, तर सर्व पाठीवर जबरदस्त वळ उठवून तुझी चांदीच करीन, आणि हाडें अशीं मऊ करीन कीं तुझ्या दुःखाच्या आरडण्यानें अरण्यांतील जनावरें देखील कापूं लागतील.

कपालिवन—नकोरे बाबा! पायां पडतों, [आपल्याशीं] ऐकलेंच पाहिजे याचें. याचा इलम असा जबरदस्त आहे कीं त्याच्या माराखालीं माझ्या म्हातारीचा देव महावेताळ “सितेबास”, तो देखील वठणीस येऊन याची गुलामगिरी करील.

प्रोस्पेरो—ठीक आहे, गुलामा, जा तर येथून [क्या० जातो] [गाणें गात व वाजवीत अदृश्यरूप धारण केलेला एरियल पुन्हां येतो; त्याचे मागून फर्दिनांद येतो.]

एरियलचें गाणें.

दिंडी.

॥ येइयेई या हैमवालुकेंत ॥ .

॥ अनंतर तो वा ग्रहण करी हस्त ॥

॥ आदरानें त्वां अधर चुंबितां कीं ॥

॥ जाण शमिला कल्लोळ सागरें कीं ॥ १ ॥

॥ पावलांतें वा जपुन ठेवुनीयां ॥

॥ हळूं चाले एथून सख्या राया ॥

॥ पिशाचांनो गा शुपद सुरावरी ॥

॥ तान घेऊनि बहुगोड गळयावरी ॥ २ ॥

शुपद ॥ ऐका ऐका हो श्वान भुभू करी ॥ ३ ॥

॥ ऐका ऐका कुकूट कुकू करी ॥ ३ ॥

फर्दिनांद—हे गायन कोठें चाललें असावें? हे काय आकाशांत म्हणावें कां भूमीवर! पण आतां तें थांबलें. स्वरोखर असें वाटतें कीं या बेटाच्या कोण्या देवतेपुढचें हे गाणें असावें. किनाऱ्यावर बसून आमचे बाबा बुडाले त्यांचा मी पुन्हां शोक करीत होतो, तेव्हां पाण्यावरून हा नाद माझे कानीं पडतांच, त्याच्या रागदारीच्या माधुर्यानें माझे दुःखाचीं शांति झाली; आणि तसाच पण समुद्रक्षोभही बंद झाला. मी त्या नादाचाच सुगावा घेत त्यामार्गे आलों; किंवा त्या नादानेंच मला आकर्षिलें असें ह्मटलें पाहिजे.—पण तें गाणें तर आतां संपलें! अरे, नाहीं, ही पहा पुन्हां सुरुवात झाली. [एरियल पुन्हां गाणें गातो.]

मिरांदा—अहो बाबा ! त्याच्याशीं असें एकाएकीं निक-
रावर येऊं नका. कारण तो सभ्य असून गुरही आहे.

प्रोस्पेरो—कां पोरी, फार लवलव मांडली आहेस ! काय
पहा आज्ञास नातू शिकवी म्हणतात तसें!—अरे लुच्चा, तूं
आपली तरवार म्यानांत घाल. मारण्याचा आव तर मोठा
घालतोस, पण हात करण्याची हिम्मत कोठें आहे ? तुझेंच मन
तुला खातें आहे. चला, आपला मोहरा सोडा, आणि या
असें; नाहीं तर या एका काठीनें तुला निःशस्त्र करून तुझें
हत्यार जमिनीवर पाडण्याची करामत माझे आंगीं आहे.

मिरांदा—बाबा, मी तुमच्या पाया पडल्यें ! असें करूं नका.

प्रोस्पेरो—चल हो पलिकडे, अशी आंगरख्याला कां
झोवत्येस ?

मिरांदा—बाबा ! त्याच्यावर दया करा. हवें असल्यास
मी त्याला जामीन होयें.

प्रोस्पेरो—चप बैस. एक शब्द जर आतां जास्ती बोल-
लीस तर तुझ्यावर तोंड सोडीन इतकेंच नाहीं, पण तुझा
त्रास देखील करीन. तुला असल्या सोद्याचा कैवार कां ?
चप बैस. तुला वाटतें कायतो रूपवान हाच. तुझ्या दृष्टीस
कायतो आमचा मृत्पिंड पडलेला, आणि आज कायती ही
मूर्ति पाहिली. वेडी बेटी पोर ! अगे बहुतेक माणसें अशीं
सुंदर आहेत, कीं त्यांपुढें हा म्हटला म्हणजे जसा देवदूतांपुढें
आपला क्यालिबन.

मिरांदा—असें जरी खरें असलें तरी चिंता नाहीं ; माझे
प्रीतीची धांव कांहीं फार लांब नाहीं.

प्रोस्पेरो—चलरे, ऐकतोस ना ! तुझ्या आंगांत आतां
कांहीं पाणीं राहिलें नाहीं. तुझ्या स्नायूंची सर्व रग जाऊन

केवळ अतिबाल्यावस्था पुन्हा प्राप्त झाल्याप्रमाणे तूं दुर्बल होऊन गेला आहेस.

फर्दिनांद—असें झालें आहे तर खरें, माझी सर्व हिम्मत केव्हांच स्वप्नांतल्याप्रमाणे नाहीशी झाली. माझ्या बापाचें मरण, ही आंगीं अलिली अशक्तता, आमच्या सर्व इष्टमित्रांचा अपमृत्यु आणि या जबरदस्त बोवांचें धमकावणें, हीं चट सारीं संकटें, जर माझ्या आतां प्राप्त होणाऱ्या कारागृहांतून ही कन्यका दिवसांतून एकवेळ पहाण्यास मिळेल, तर मी विसरून जाईन. ज्यांस स्वतंत्रता आहे, त्यांनीं पाहिजे तर सर्व पृथ्वीचा उपभोग घ्यावा. या माझ्या कारागृहांतच मी सुंतोष मानीन.

प्रोस्पेरो—[आपल्याशीं] मंत्राचा अम्मल चालला वसत आतां. चतुर एरियला, तूं ठीक काम बजाविलेंस; इकडे ये, आणि आतां पुढें काय करायाचें तें तुझ्या कानांत सांगतों.

मिरांदा—बुवा, तुम्ही कांहीं फार दुःख करूं नका. आमचे बाबा रागानें बोलतात, पण त्यांचा स्वभाव कांहीं तसा नाही. आज जसे ते निष्ठुर झाले आहेत, तसे ते नेहमी नसतात.

प्रोस्पेरो—[एरियलास] थोडक्यांतच आतां तूं पर्वतावरील वाऱ्याप्रमाणे स्वतंत्र होशील. परंतु मीं सांगितलेलें मात्र जेथल्या तेथें कर हो.

एरियल—अक्षरशः सर्व करितों.

प्रोस्पेरो—अरे लुच्चा, चल तूं. तूं नकोगे त्याचे कडचें बोलूं.

[सर्व जातात.]

प्रथम अंक समाप्त!

अंक २ प्रवेश १.

स्थल— बेटावरील दुसरा एक भाग.

[आलोंझो, सिबाश्वियन्, आन्तोनिओ, गोंझालो, एद्रियन्, फ्रान्सिस्को वगैरे येतात.]

गोंझालो— अन्नदाता, हुजुरापाशीं माझा अर्ज असा आहे कीं, सरकारांनीं या वेळेस दुःख करणें सोडून देऊन उलटा आनंद करावा. कारण सरकारांस काय आणि आह्मांस काय, आज ईश्वरानें आनंद करण्यासारिखाच दिवस दाखविला ह्मणायचा. एकपक्षीं आमचें नुकसान झालें हें तर खरेंच, परंतु हुजूर सुरक्षित, हे इतके सारे सुरक्षित, ही काय थोडी खैर ह्मणायची? अहो, जो प्रसंग ईश्वरेच्छेनें आज आह्मावर गुजरला आहे तो तर या मृत्युलोकीं सर्वांच्या मार्गे लागलेलाच आहे. आजकाय एकावे तर, कोण्या अनाथ स्त्रियेचा पति समुद्रांत बुडून मेला; उद्यां काय, कोणी सौदागराचे जहाजावरील तांडेल मेला, कोणी सौदागर मेला; याप्रमाणें नित्य कांहीं ना कांहीं घडून येतच आहे. परंतु आज ज्या अद्भुत चमत्कारानें आह्मी हे सर्व वांचलों, असला चमत्कार कोणाच्या कांनीं तरी आला असेल काय! ह्मणून मी ह्मणतो, महाराज, विवेक करावा, सुखदुःख तोलून सुखातिशयाचा आनंद मानावा.

आलोंझो— अरे बाबा, पुरे ही तुशी कटकट.

सिबाश्वियन्— ज्याप्रमाणें एखाद्यास थंड घाटा आणून पिण्यास दिल्यास आनंद होत नाही, त्याप्रमाणें शांतवनापासून त्यांना आनंद होत नाही.

आन्तोनिओ—पण हे महात्मे आपल्या शांतवनाची पराक्राष्टा केल्याशिवाय त्यांस चैन पडूं नाहीं देणार.

सिवाश्रियन—पाहा ते घोटाळून घोटाळून आपल्या बुद्धिरूप घड्याळास जशी काय किल्लीच देताहेत. आतां पहा, घड्याळ चालूं होऊन ठोके पडूं लागतील.

गोंझालो—अन्नदाता,—

सिवाश्रियन—एक; हणा पुढचा ठोका पाहूं.

गोंझालो—जें जें दुःख येईल त्याचें त्याचें प्रस्थच माजविल्यास अशा दुःखरंजन करणाऱ्याच्या हातीं काय लागतें?

सिवाश्रियन—करवंटी.

गोंझालो—खरेंच त्याच्या हातीं दुःखरूप करवंटीच लागून तो केवळ दुःखांत बुडतो. आपण गेलात चेष्टा करायाला, पण तोंडांतून जें निघालें तेंच खरें.

सिवाश्रियन—आपण समजणारे तारे पडलांतना? मीं काय बोललों आणि आपण काय समजलां?

गोंझालो—ह्मणून महाराज,—

आन्तोनिओ—छे! छे! कायहो तरी हा लघळ माणूस!

ओलोझो—अरे बाबा, मी पायां पडतो, सोड आतां माझी पाठ.

गोंझालो—ठीक आहे तर; आटपलेंच मीं माझे बोलणें. पण एवढें—

सिवाश्रियन—“एवढें तेवढें” ह्मणून त्याचें चालायाचेंच आपलें घोडें.

आन्तोनिओ—वरें पाहूं या पैज घालून कीं, एद्रियन आणि गोंझालो या दोघा कोंबड्यांतून पहिल्यान्दा “कुक्” कोणता करितो.

सिवाश्रियन—खास पहिल्यानें हा वृद्ध कोंबडाच बोलेल.
आन्तोनिओ—छे; पहिल्यानदां हा छोटा कोंबडाच बोलेल.

सिवाश्रियन—ठीक आहे. पैज लावा तर कशाची लावता ?

आन्तोनिओ—हांसण्याची.

सिवाश्रियन—जोड तर खाशी जमली आहे बुवा.

एद्रियन—जरी हें बेट असें निर्जन दिसत आहे,—

सिवाश्रियन—हः हः हः हें घ्या आपलें वक्षीस ?

एद्रियन—जरी हें बेट मनुष्याच्या वस्तीस अयोग्य व संचार करण्यास दुर्घट दिसतें,—

सिवाश्रियन—“तरी;”— हं चालूं द्या.

एद्रियन—तरी,—

आन्तोनिओ—वाक्य पुरें झाल्याशिवाय नाहीं राह्याचें.

एद्रियन—तरी येथील हवा चंचल, गुलजार, व सुखदायिनी असली पाहिजे.

आन्तोनिओ—आपली रांड गुलजार ती तरी मोठी सुखदायिनीच होती.

सिवाश्रियन—हो, आणि जसें या विद्वानांनीं सांगितलें त्याप्रमाणेंच पण चंचल ही.

एद्रियन—हे हवेचे सुस्कार कसे सुखदायक आपल्यावर पडत आहेत ?

सिवाश्रियन—जसें कांहीं त्या बयाचीं आंतडीं कुजूनच गेलीं आहेत.

आन्तोनिओ—किंवा जसें कांहीं मुरदाड डपक्याचा सुगंधच तीस सुटला आहे.

गोंझालो—संसारांत ज्याचा ज्याचा ह्मणून उपयोग, तें सर्व या वेटांत आहे.

आन्तोनिओ—खचीत, प्राणरक्षणाच्या उपायाखेरीज करून सर्व कांहीं.

सिवाश्वियन—तेवढ्याचें मात्र नांव घेऊं नका.

गोंझालो—हें गवत पहा कसें उफाड्याचें आणि सतेज दिसतें, व कसें हिरवें चार आहे!

आन्तोनिओ—आणि ही माती,—ही कां पहाना! ही तरी ह्मणता कशी तांबडी लाल आहे.

सिवाश्वियन—आणि दिसण्यांत देखील शृंगाररहित कशी साली भोळी!

आन्तोनिओ—गोंझालो कांहीं फारसा चुकत नाहीं.

सिवाश्वियन—छे हो, तो कोठला चुकायाला. एक समूळ सत्य मात्र खेरीज करा.

गोंझालो—पण या सर्वांहून हा मोठा चमत्कार आहे कीं,—कोणास सांगितलें तर खरें देखील वाटणार नाहीं.—

सिवाश्वियन—बहुतेक खरे खरे ह्मणून सांगितलेले चमत्कार जसे असावयाचे तसाच हा एक.

गोंझालो—अहो पण हे आपल्या आंगावरचे कपडे, हे समुद्राच्या पाण्यांत भिजले असतांही जसेच्या तसेच झकाकत आहेत; इतकेंच नाहीं, पण समुद्राच्या पाण्यानें खराब होण्याचें राहून जसे नवे रंगवून काढिले आहेत असे दिसतात!

आन्तोनिओ—जर याचे एखाद्या विश्वास वाचा असती तर, त्यानें यास सोदा ह्मणून ह्मटलें नसतें काय ?

सिवाश्वियन—विशानें असें जर ह्मटलें नसतें तर त्यानें ही सत्य विश्वांतच घालून ठेविलें असतें ह्मणायचें.

गोंशालो—मला वाटते, आपल्या क्यारिवेलबाईसाहेबाचे लग्नाच्या वेळीं आफ्रिकेत हे आंगरखे आह्मीं प्रथम घातले तसेच झगझगीत दिसत आहेत.

सिवाश्विन—ते लग्न मोठ्या चांगल्या मुहूर्तावर लागलें ह्मणूनच आह्मी घरास असे सुखानें पोंचलों!

एद्रियन—ट्यूनिस शहरास अशी लावण्याशी राणी मिळून अशी शोभा कधींच आली नसेल.

गोंशालो—खचित गंगाभागीरथी मातोश्री डायडोबाई-साहेबापासून तर आजपावेतो असें रत्न तेथे दुसरें नाहीं पडलें.

आन्तोनिओ—गंगाभागीरथी! कोणरे हा शब्द! अरे हा शब्द मध्यें कशास घातला! काय डायडोराणी बोडकी होती?

सिवाश्विन—अहो, ईनियस याची एक बायको मेली होती, ह्मणून त्यास विधुर जसें ह्मणतां येईल, तसें डायडो-च्या प्रथम संबंधाचें झालें होतें. हें लक्षांत आणा ह्मणजे झालें. उगीच भलताच अर्थ काय काढिता भले महाराज!

एद्रियन—काय तुम्ही डायडो बोडकी विषयीं ह्मणता आहां! तुमच्या बोलण्याचा मला मोठा चमत्कार वाटतो. ती तर कार्थेजची राणी, ट्यूनिसशीं हो काय तिचा संबंध!

गोंशालो—अहो महाराज, ट्यूनिस तेंच कार्थेज बरें.

एद्रियन—काय कार्थेज आणि ट्यूनिस एकच!

गोंशालो—मी तुम्हाला खचित सांगतो एकच.

आन्तोनिओ—अहो, गोंशालोच्या तोंडांतून शब्द निघाले ह्मणजे त्यांचा प्रभाव काय पुसावा! आल्फियन राचा-च्या भारलेल्या सारंगीतील मंत्राक्षरांपेक्षांही तो बलवत्तर.

सिवाश्विन—आल्फिन राजाने काय नुसता आपल्या शहराचा तटच मंत्राने उभा केला, परंतु याने तर आपले शब्दाने कार्थेज यास ट्यूनिस वनवून त्या नाश केलेल्या तटवंद शहराचे घरांदारांसुद्धां पुनरुज्जीवन केले!

आन्तोनिओ—आतां दुसऱ्यानदां हे महाराज असेच दुसरे कोणते अघटित कर्म अशाच सुलभ रीतीने करणार कोण जाणे?

सिवाश्विन—मला वाटते हे बेट आतां आपल्या विशांत घेऊन जाऊन हे आपले मुलास खेळण्यास सिताफळ ह्मणून देतील.

आन्तोनिओ—आणि समुद्रांत त्याचा गीर पेरून पुन्हां पुष्कळ बेटांचा मळाचामळाच उठवून देतील.

आल्फिन—हाय! हाय!

आन्तोनिओ—आस्ते आस्ते हे सर्व चमत्कार करतील.

गोंझालो—महाराज आपल्या छोट्या वार्डसाहेब—आतां तर त्या ट्यूनिस येथील राणीसाहेब झाल्या—त्यांचे लग्नाच्या वेळेस जसे हे आंगरखे झगझगीत दिसत होते तसेच आतां दिसत आहेत, असे आम्ही बोलत होतो.

आन्तोनिओ—आणि आम्ही असेही बोलत होतो कीं, असल्या रत्नाचा लाभ त्या गादीस पूर्वी कधीच झाला नाही.

सिवाश्विन—अरे, मेहरवानी करून त्या डायडो बोडकीचे नांव तेवढे तरी वर्जा.

आन्तोनिओ—ती डायडो बोडकी ती खरी.

गोंझालो—ही माझी बंडी मीं पहिले दिवशीं घातल्याप्रमाणेच उजळ नाही काय महाराज? कांहीं अंशीं तशीच नाही काय; असा माझ्या बोलण्यांतील भाव.

आन्तोनिओ—आपण “कांहीं अंशींच” ह्यगून निसटून जाण्यास मोकळीक ठेविलीत, तें ठीक केलेंत.

गोंडालो—आपले मुलीचे लग्नांत मीं जशी घातली होती तशीच ही नाहीं कां महाराज ?

आलोंझो—आपली मुलगी, आपली मुलगी, असें ह्यगून ज्या गोष्टीचा शिरकाव माझे मनांत होत नव्हता तो तेथें तुम्हीं बळेंच केलात. मीं तेथें आपली मुलगी दिली नसती तरी बरें झालें असतें ; कारण तेथून परत येतांना आमचा मुलगा गमावला, आणि आमचा इतली देश कोठें, आणि ट्यूनिस कोठें !—मला वाटतें कीं, पोरनीची व माझी भेट ही पुन्हां होणें नाहीं. हाय ! हाय ! रे माझ्या नेपल्स आणि मिलनच्या गादीच्या मालका, माझे पुत्रां, कोण्यारे विजातीय माशानें तूस खाऊन आपलें यथेष्ट भोजन केलें !

झान्सिस्को—महाराज, राजपुत्र जिवंत असावा. मीं त्यास समुद्राच्या लाटा आपल्या पायांखालीं लथडीत, वर घोड्याप्रमाणें त्यांच्या पाठीवर बसून जातांना पाहिलें. पाण्याचें सर्व भय सोडून त्यानें पाण्यास लथडावें, आणि मोठी लाट जी त्यासमोर येई, तीस छाती भिडवून त्यानें वर तरंगावें. तो आपलें डोकें त्या लाटांच्या भडिमारावर धरून गेल्या झपाट्यानें वल्ह्याप्रमाणें हात टाकून किनाऱ्यास गेला, त्या वेळेस असा चमत्कार झाला कीं, पाण्यापासून उंचावर जी जमीन होती तिनें त्या राजपुत्रास झटककर संकटांतून सोडविण्यास शिर नमविलें. मला तर तो जिवंतपणें जमिनीस लागल्याचा कांहीं संशय नाहीं.

आलोंझो—आतां तो जिवंत कोठचा ! तो गेलाच.

सिवाश्वियन—महाराज आपलें कन्यारत्न युरोपांतील

एकाद्या राजास देऊन त्यास सुखी करण्याचें टाकून, आपण तीस एक्या आफ्रिक्याच्या गळ्यांत बांधिलें. या हेकडपणा-
नेच आपणांस हा मोठा धक्का पोंचला; व मुलगीही दूर देशांत पडल्यामुळें आपल्या डोळ्याचें पाणी न खळण्यास दुसरें कारण झालें. हे सर्व उपकार आपले आपणच करून घेतले आहेत. येथें दुसऱ्यास शब्द लावण्यास जागा नाही.

आलोंझो—नकोरे, बाबा, असें बोलून आतां दुःखावर डाग देऊं.

सिवाश्रियन—अहो, आर्हीं सर्वांनीं तुह्मापुढें नाकें घासघासून असें करूं नका ह्मणून तुमच्या विनवण्या केल्या, आणि ती विचारी सुंदर कन्या देखील आपले मनाची नाराजी व पित्राज्ञा यांमधून कोणत्याचें ग्रहण करावें, अशा घोटाळ्यांत पडली होती. आतां आपला मुलगा तर सर्वथैव गमावलाच असें आह्मांस वाटतें. आतां मिलन् संस्थानांत इतक्या स्त्रिया रांडावल्या आहेत कीं, त्यांचें शांतवन करूं ह्मटल्यास पूर्तीं आपल्या जवळ माणसेंही राहिलीं नाहींत. या सर्व गोष्टींचा अपराध आपल्या माथ्यावर आहे महाराज.

आलोंझो—या संकटांतील मोठा बोजा मीं महापराधी ह्मणून उचललाच आहे.

गोंझालो—अहो सिवाश्रियन महाराज, तुह्मी जें बोलता तें सर्व खरेंच आहे; परंतु तुमच्या बोलण्यांत मार्दव नाहीं. ही दुःखावर डाग देण्याची वेळ नाहीं; मऊ मलम लावण्याचें टाकून तुह्मी जखम खाजवीतच बसता ?

सिवाश्रियन—आपण तर बहुत मधुरच बोललांत.

आन्तोनिओ—आणि जसे कांहीं हे मोठे राजवैद्यच.

गोंझालो—महाराज, आपण जेव्हां श्यामवर्ण मेघाप्रमाणे उदास दिसतां, तेव्हां आह्मांवर वादळाचाच प्रसंग आलासा वाटतो.

सिवाश्विन—वादळ ह्मणजे काय पुसता ?

आन्तोनिओ—मोठें खराब वादळ नी !

गोंझालो—जर हें बेट आवाद करण्याचें माझ्याकडे असतें कीं नाहीं, महाराज, तर—

आन्तोनिओ—तर चहुंकडे काचकुहिन्याचें वीं फैलावून सोडिलें असतें.

सिवाश्विन—नाहीं तर साबरी किंवा तरवट यांचें.

गोंझालो—आणि मी जर येथला राजा असतो तर ह्मणतां काय केलें असतें ?

सिवाश्विन—दुसरें काय ? जवळ दारू नसल्यासच कदाचित् शिंगला नसतास.

गोंझालो—जर मी राजा असतो तर, या आमच्या सार्वजनिक सत्तात्मक राज्यांत चट साऱ्या चालू रीतीच्या उलट क्रहार मांडिला असता. मीं कोणताही ह्मणून व्यापार चालू दिला नसता. फौजदाराचें नांव देखील ठेविलें नसतें, कोणास ओनाम्याची देखील ओळख नलगे. गरीबी, श्रीमंती, आणि गुलामगिरी यां सर्वांचा अभाव करून टाकिला असता; करारपत्रें, वारसपत्रें, जामिनीच्या हद्दी, जिराईत, बागाईत, मळे, चटसारे नाहींसे करून टाकिले असते. धातू, धान्य, दारू, तेल, यांची कांहीं एक गरज ठेविली नसती; ना कोणास कांहीं धंदा, ना परिश्रम. बायका व पुरुष सर्वांनीं स्वस्थ हात जोडून बसावें असें केलें असतें. पण सर्वांनां शुद्ध नीतीनें मात्र वर्तविलें असतें." राजा विजा कुच कांहीं नाहीं.

सिवाश्रियन—मूर्ख बेटा ! आपणच प्रथम ह्मणत होता कीं “जर मी राजा असतो तर असें केलें असतें,” आणि आतां ह्मणतो राजा विजा कुच नाहीं.

आन्तोनिओ—याच्या राजनीतीच्या शेवटीं मुळाचें सर्व खंडन केलें आहे.

गोंझालो—सर्वास ज्या ज्या गोष्टी पाहिजेत, त्या त्या धरित्रीनें कोणीं कांहीं एक श्रम किंवा खटपट केल्यावांचून सर्वास द्याव्यात असें केलें असतें,—राजद्रोह, महापराध, तरवार, खुरपें, चाकू, बंदुका, यंत्र विंत्र, यांतून एकाचीही गरज ठेविली नसती. आमच्या पवित्र प्रजेस सर्व धान्यादिकांची विपुलता आपोआप पृथ्वीपासून मिळावी असें करून टाकिलें असतें.

सिवाश्रियन—पण लगे विये कांहीं आपल्या लोकांस करूं दिलीं असतींत, कां तींही नाहींत ?

आन्तोनिओ—छे हो ! लगे कशास ? सर्व रिकामच्या रांडा आणि लुचे यांचा बाजार माजवायाचा. ५

गोंझालो—मीं असें अगदीं उत्तम राज्य केलें असतें कीं, सत्य युगांतील राज्यें त्यापुढें काय माल.

सिवाश्रियन—या अशा महाप्रतापी गोंझालो महाराजावर ईश्वराची पूर्ण कृपा असो !

आन्तोनिओ—गोंझालो महाराज छत्रपती, चिरंजीव राहोत !

गोंझालो—आणिक, महाराज, इकडे तर पहा,—

आलोंझो—पुरेरे, बाबा, मी तुझ्या पायां पडतो. मजपुढें तूं केवळ अरण्यरोदन करीत आहेस.

गोंझालो—सरकार स्वारी ह्मणजे तें मीं पकें जाणूनच

आहें. मीं जी एवढा वेळ बडबड केली त्यांतील तात्पर्य इत-
केंच होतें कीं, हे दोघे अचपळ नाजूक फुकुसाचे गृहस्थ,
वाऱ्याशीं देखील हांसणार, यांस कांहीं तरी हांसाया पुरतें
कारण मिळावें.

आन्तोनिओ—आह्मी जे हांसलों, ते तुझ्या बोलण्यास
हांसलों नाहीं; तुलाच प्रत्यक्ष हांसत होतों.

गोंझालो—मीं कोठें आपलेप्रमाणें खुबमस्कऱ्या आहें,
तर माझ्या बोलण्यास हांसाल? चालूद्या आपलें अज्ञूनही
वाऱ्याशीं हासणें.

आन्तोनिओ—या उत्तरांत काय आमचा पाणउतारा
शाला ह्मणता!

सिवाश्वियन—त्यापासून कोणाचा मर्मभेद शाला नाहीं
एवढेंच मात्र कायतें.

गोंझालो—आपण मोठे शूर गृहस्थच पडलांतना; आ-
पली काय गोष्ट! चंद्र जर पांच आठवडेपर्यंत नवा झाल्या-
शिवाय तसाच आपल्या मंडळांत वृद्धिंगत होत राहिल तर
त्यास देखील आपण एकीकडे फेकून देणार.

[अदृश्य रूप धारण करून एरियल येतो, आणि थाटदार
गाणें चालतें]

सिवाश्वियन—हो, आह्मीं तसेंच करूं, आणि मग आं-
धारांत विचकावून पांखरें धरण्यास जाऊं.

आन्तोनिओ—पण भले महाराज, तुम्ही रागावूं नका हो.

गोंझालो—छे हो, मीं कांहीं अशा हलक्या सलक्यानै
चिरडीस जाणारा नाहीं हें तुहांस लिहून देतो, पण मीं
शौपीं जाईपर्यंत अशीच कांहीं हांसून गम्मत कराल तर
ठीक; कारण मीं आंतां केवळ गुंगून गेलों आहें.

आन्तोनिओ—जा नीज तर, आणि आम्ही कसे हांसतों तें ऐक.

[आलोन्झो, आन्तोनियो, आणि सिवाश्रियन यांखेरीज सर्व झोंपीं जातात.]

आलोन्झो—काय एवढ्यांतच हे सारे झोंपीं गेले? माझे ही डोळे मिटूं पाहात आहेत. त्यांच्या बंद होण्यासरसे माझे मनांतील विचारही बंद होतील तर वरें.

सिवाश्रियन—महाराज, आपण कृपा करून या निद्रेच्या आलस्ययुक्त देणगीचा आंगीकार करावाच. दुःखी प्राण्यास क्वचित् हा लाभ होतो; परंतु जेव्हां हा होतो, तेव्हां तो सुखासच कारण होतो.

आन्तोनिओ—महाराज, आपली निद्रा होई तोंपर्यंत आम्ही दोघे आपल्याजवळ आपल्या शरीरसंरक्षणाकरिता उभे राहून पहारा देतो.

आलोन्झो—मी तुमचा आभारी आहे.—काय विलक्षण आंग मोडून आले हें! [आलोन्झो निजतो, एरियल जातो.]

सिवाश्रियन—कायहो विलक्षण गुंगी यांस आली आहे!

आन्तोनिओ—हा या हवेचा गुण वाटतो.

सिवाश्रियन—तर मग आमचे डोळे कां मिटत नाहीत! आपणांस तर बुवा झोंप घेण्याची इच्छाही नाही.

आन्तोनिओ—आपणांसही नाहीं बुवा. माझा स्वभाव पडला खटपटी. पण कायहो, जसा कांहीं एक संकेत करावा, त्याप्रमाणेंच हे सर्व एकदम पसरले,—आकाशची कुऱ्हाड पडावी त्याप्रमाणें हे सर्व भुईवर पडले आहेत! हे भाग्यशाली सिवाश्रियना, या वेळेस तुझे तर काय, तुला केवढा लाभ! पण आपण कशास बोलावें तें? खरेच पण मला वाटतें तुझ्या

योग्य कोणती पदवी आहे हे तुझे मुखश्रीवरूनच हा प्रसंग सुचवितो. माझ्या दारुण मनोदेवतेस तुझ्या डोकीवर जणु राजमुकुट उतरतच आहे असें दिसतें!

सिवाश्रियन—काय तूं जागा तर आहेस ना!

आन्तोनिओ—मी धडधडीत जागा बोलत आहे तें तुम्हास ऐकूं नाहीं कां येत ?

सिवाश्रियन—होय, मला ऐकूं येतें, पण हे वरळणें आहे; आणि तूं झोंपेमध्ये बडबडतो आहेस, असें खचित वाटतें. तूं काय बोललास! ही तर बुवा चमत्कारिक झोंप, कीं झोंपी तर जावें, आणि डोळे तर फटफटीत उघडे ! तुला अशी चांगली गाढ निद्रा लागली असतां तूं चांगला उभा राहतोस, बोलतोस, आणि हात पाय हलवितोस !

आन्तोनिओ—उदार सिवाश्रियना, तूंच रे आपले दैवास झोंप घेण्यास लावितो आहेस, नाशिबास तूंचरे मारून टाकितो आहेस असेंही म्हणण्यास हरकत नाहीं. तूंच जागा असतां निजल्या सारखा.

सिवाश्रियन—तुझ्या वरळण्यांत एकून उघड कांहीं मतलब दिसतो.

आन्तोनिओ—मी नेहमीप्रमाणें कांहीं थट्टा करीत नाहीं. जर माझे ऐकणें असेल तर तुलाही गंभीर झालें पाहिजे. माझे जर ऐकशील तर तूं आहेस याहून तिप्पट मोठा होशील.

सिवाश्रियन—बोल तर. हा पहा मीं संत पाण्यासारखा स्तब्ध उभा राहिलों ऐकण्यास.

आन्तोनिओ—तर मग मी आतां तुला कसे चंचल होऊन उतास यावें तें शिकवितों.

सिवाश्रयन—शिकीव तर. आमचे घराण्यांतील आळसाने खालीं दबून राहण्याचे तर आम्हांस शिकविलेलेच आहे.

आन्तोनिओ—अरे ज्या गोष्टीची तू अशी हेळणा करीत आहेस, ती गोष्ट तुझ्या एकदां नीट ध्यानीं आल्यावर तूच ती वजाविण्याविषयीं प्रार्थना करूं लागशील. याप्रमाणे तू तिचे वस्त्रहरण करितांना तिजवर वस्त्रे ज्यास्तीच घालितोस. आंत आंत दबणारे जे मनुष्य आहेत, ते आपल्या आळसाने व भीतीने केव्हां केव्हां तळाचीच पण गांठ घेतात.

सिवाश्रयन—तुला माझी अशी विनंती आहे कीं, तू पुढें बोल. तुझे डोळे वटारणे, आणि गोरें मोरें तोंड, यांवरून तुझे मनांत कांहीं अघटित कल्पनेचा संभव झाला आहे; व त्या योगें प्रसूतिवेदनेप्रमाणें तू शिणत आहेस, तर पोटांतील गोष्ट पडूंदे एकदां उघडपणें बाहेर.

आन्तोनिओ—महाराज, माझे म्हणणें असें आहे.—हा मंदमति मानकरी असा बुद्धिशून्य आहे कीं, मला वाटते हा जरी मेला तरी याजबद्दल लोक फारसे हळहळणार नाहीत. याने येथे केवळ साखरच पेरिली. बुवा, मूर्तिमंत गोडबोलेच, जसें कांहीं तेवढाच ह्यांचा धंदा. याने महाराजास त्यांचे चिरंजीव अद्याप जिवंत आहेत असें समजाविलें; परंतु ज्याप्रमाणें ह्या येथे निजलेल्या गृहस्थांस हे पोहताहेत हें म्हणणें संभवतें, त्याप्रमाणेंच तो राजपुत्र बुडून मेला नाही हें म्हणणें शोभतें.

सिवाश्रयन—तो बुडाला नसेल अशी आपल्यास तर कांहीं आशा नाही.

आन्तोनिओ—अरे, राजपुत्राविषयी “आशा नाही”

म्हटलें म्हणजे याच नकारामध्ये अन्य-विचार पाहिल्यास एखाद्याचे आशेस केवढा होकार मिळतो? राजपुत्राची आशा नसणें याच गोष्टींत दुसरी अशी मोठी आशा संभवत्ये कीं दुर्निवार महत्वाकांक्षेची देखील दृष्टि तेथें खुंटून आचंब्यांत पडावी:—पण फर्दिनांद बुडाला ही गोष्ट तरी तुम्ही निर्विवाद कबूल करितां ना?

सिवाश्रियन—हो करितों; तो तर बुडालाच.

आन्तोनिओ—तर मग तुम्ही मला सांगा कीं आतां महाराजाचे मार्गे नेपल्सच्या गादीवर कोणाचा हक्क पौंचतो?

सिवाश्रियन—महाराजांची मुलगी क्यारिबेल इचा.

आन्तोनिओ—काय ती ट्यूनिसची राणी शाली आहे क्यारिबेल, तिचा! ती, जी इतकी दूर पडली आहे कीं परत येण्यास सर्व आयुष्यभर जरी मजला केल्या तरी पांच पन्नास कोस नेपल्सपासून जी दूरच राहणार! ती, जीस नेपल्सहून पत्र पौंचवूं ह्मटल्यास डाकवाल्याचें काम प्रत्यक्ष सूर्यानें केल्यासच होणार; कारण चंद्रस्थ जो मनुष्य तोही या कामास जडच ठरणार;—आणि सूर्यासही ती कामगिरी वजावण्यास इतके दिवस लागतील कीं, तितक्या काळांत काल आज जन्मलेल्या पोरांस क्षौरें करण्या जोग्या राठ दाढ्या ही येतील; क्यारिबेल, कीं जिच्या योगें आज सर्व आपण समुद्रांत बुडालोंच होतों व कांहीं थोडेसे मात्र पुन्हां जमिनीस लागलों, आणि नशिवाचे जोरानें आजपर्यंत जें घडत आलें, तोच पूर्वक्रम समजून पुढें ज्या योगें आपली सुटका होईल असें करणार, ती काय क्यारिबेल राणी होणार आतां?

सिवाश्रियन—कोण तरी ही बडबड! काय तुमच्या बोलण्यांतील अर्थ तरि असावा! अहो आमच्या भावाची ती

मुलगी ट्यूनिस येथील राणी आहे, व नेपल्सच्या गादीवरही तिचाच खरा हक्क पोंचतो, हेंच खरें. ट्यूनिस व नेपल्स यांमध्ये कांहीं छेटी आहे खरी; पण असली म्हणून ?

आन्तोनिओ—ही छेटी अशी आहे कीं, तींतील प्रत्येक अंगुळ जसे कांहीं मोठ्या मोठ्यानें ओरडतेंच आहे कीं, “पाहूं कशी ही क्यारिवेल आम्हांस उलंघून नेपल्स संस्थानास परत जाते ती; तिनें ट्यूनिसमध्येच आतां रहावे. पण सिवाश्रियनानें मात्र जागे व्हावे.—पण कायहो, बोला कीं आतां. जे हे येथें निश्चेष्ट पडले आहेत, हे मरूनच पडले आहेत अशी कल्पना करा.—मला वाटतें यांच्या या सध्याच्या दशेपेक्षां मरण कांहीं यांना वाईट नाही; हे मेले तर यांच्यापेक्षां बापचढाई राज्य करण्यास नेपल्स येथें दुसरे काय कोणी सांपडणार नाहीत असें नाही. या गौझालो-प्रमाणें उगेच बाष्कळपणें लांब लचक बडबडणारे मानकरी-ही मिळणार नाहीत, असेंही नाही. मी तर एकाद्या कावळ्यास देखील याप्रमाणें बडबडण्यास शिकवीन. अरे, माझ्या प्रमाणें जर तुझें मन हिम्मतदार असतें, तर या यांच्या अशा गाढ निद्रेपासून तुझा काय उपयोग नसता झाला ? माझे बोलण्यांतील अर्थ समजलास कीं नाही ?

सिवाश्रियन—हं, हं, कांहींसा-समजलोंसें वाटतें.

आन्तोनिओ—मग आतां आपली हिम्मत आपले नाशिबाची कशी काय सेवा करूं हणजे ?

सिवाश्रियन—तुझा भाऊ प्रोस्पेरो यास तूं ही हांकून लावून त्याची गादी बळकाविली आहेस;—आतां वागलें तें सर्व माझे मनांत.

आन्तोनिओ—खरेंच, आणि पहा तेव्हांपासून हे

आंगरखे कसे आंहांस शोभूं लागले आहेत;—कसे तंग होऊं लागले आहेत! माझ्या भावाचे जे नौकर ते पहिल्याने माझे स्नेही ह्मणवीत होते, आतां त्या चट सर्वास किंकर बनवून सोडिले आहे.

सिवाश्विन—पण अंतरात्मा तुझा तुला खात नसेल कां ?

आन्तोनिओ—अहो महाराज, तो अंतरात्मा असतो तरी कोठें? जर त्याचे एकादे पायास टांचरू झाले असत तर फारतर जोडा घालून रगडून टाकिले असत. पण बुवा आपले अंतःकरणांत या देवतेचा कोठें वास आहे असें आपणांस वाटत नाहीं. माझ्यामध्ये आणि मिलनच्या गादीमध्ये जर असे दहावीस शुद्ध अंतरात्मे दगडासारखे घण घेऊन आले, तरी त्यांपासून मला दुःख होण्याचे आधींच, ते वितळून जातील. असो: हा तुझा भाऊ येथें निजला आहे;—ज्या जमिनीवर तो पडला आहे तिजप्रमाणें तो निश्च्येष्ट आहे; परंतु जर या मृत्तिकेप्रमाणेंच त्याची स्थिति झाली, ह्मणजे जर हा मेला तर! या हुकुमबंद तरवारीच्या योगानें, या एवढ्याशा इच्या टोकानें, यास अक्षय निद्रिस्त तेव्हांच करितां येईल; आणि तसेंच तुह्यांसही, हा असा जरा झटका मारून या थेरड्यास ही, मुक्तीस पाठवितां येईल. ह्मणजे हे शाहणे मुनींद्र पुढें आमच्या भौवतीं कर्मकटकट करण्यास येणार नाहींत. इतर मंडळीचें तर काय, मांजर जसें दाखवितांच दूध लबलब पिते त्याप्रमाणें, ते तर आमचें सर्व ह्मणणें मान्य करतील. आह्मीं सूर्य पश्चिमेस उगवला ह्मटल्यास तेही तसेंच ह्मणतील.

सिवाश्विन—प्रिय मित्रा, तूं जें केलेंस तेंच मी प्रमाण

समजतों. ज्याप्रमाणें तूं मिलन संस्थानची गादी आपलीशी केलीस, त्याचप्रमाणें मी नेपल्सचें संस्थान प्राप्त करून घेतों. उपस तर आपली तरवार. तुला जो खंड द्यावा लागतो त्या पासून तुझी मुक्तता या एका घावासरशी होईल. आणि मी ही, राजा झाल्यावर, तुजवर बहुत प्रीति करीन.

आन्तोनिओ—आपण दोघेही एकदमच तरवारी उपसूं. आणि मी जेव्हां प्रहार करण्यास हात उचलीन तेव्हां तूंही गोंझालोचा गळा कापण्यास हात उचल.

सिवाश्रियन—पण अर्धीं तुझ्या कानांत एक गोष्ट सांगायची आहे. [दोघे एकीकडे जाऊन खलबत करितात.] [अदृश्य रूप घेऊन गात गात एरियल येतो]

एरियल—तूं माझ्या धन्याचा मित्र आहेस. त्यानें, तुजवर जें हें संकट येत आहे तें अर्धींच जाणून, तुझीं सर्वांनीं जिवंत राहावें ह्मणून मला येथें पाठविलें आहे; जर कोणी तुझ्यांतून मेले तर त्याचा सर्व वेत विसकळेल.

[एरियल गोंझालोच्या कानाशीं गाणें गातो.]

साकी.

॥ वृद्ध बुवा हो पडला घोरत निद्रेमध्ये तुझी ॥

॥ बंडखोर परि जागति लागी साध्या लवलाही ॥ १ ॥

॥ उठा उठा गोंझालो लवकर प्राणा व्यर्थ मुकाल ॥

॥ असेल जरि काळजी जिवाचीं सत्वर जागे व्हाल ॥ २ ॥

आन्तोनिओ—हुं; हुं; पहातां काय, करा जलदी.

गोंझालो—अरे बाप! ईश्वर महाराजांचें रक्षण करो!

[सर्व जागे होतात.]

काय, असें काय आहे हो?—जागे व्हा हो जागे व्हा!

काय हो तुम्हीं तरवारी काय ह्यणून उपसल्यात, आणि असे कावरे बावरे कां दिसता? काय झाले आहे?

सिवाश्विन—अहो, तुम्ही निजला असतां आम्ही येथे पहारा करण्यास उभे राहिलों, आणि हो आतांच आम्हीं रान गव्यांच्या घोर आरडण्याप्रमाणे गोंगाट ऐकिला. न जाणो कां तें सिंहाचें ओरडणें! तुम्ही त्यानेच ना पण जागे झालांत? माझे कानांवर तर मोठा भयंकर शब्द पडला.

आलोंझो—आपणांस तर, बुवा, कांहीं ऐकूं आले नाहीं.

आन्तोनिओ—अरे बाप! तो नाद असा भयंकर होता कीं एकादें भूत देखील ऐकून पळालें असतें. जसे कांहीं धरणीकंपच होताहेत. कांहीं म्हणा, एकाद्या सिंहाच्या कळपाच्या कळपानें गर्जना केली असावी.

आलोंझो—गोंझालो, पण तूं कांहीं गलबल ऐकिलीस काय?

गोंझालो—महाराज, मी खरेंच शपथ घेऊन सांगतो कीं, कांहीं गुणगुणल्यासारखा नाद मीं ऐकिला खरा. ती गुणगुण कांहीं चमत्कारिक होती, तिच्या नादानें मी जागा होऊन आपणांस हलविलें, आणि मोठ्याने हाका मारिल्या : आणि डोळे उघडून पहातां तों हे दोघे तरवारी उपसून उभे आहेत. कांहीं गलबला झाला होता हें तर खचित.—आपण आपलें सावध राहवें हें ठीक ; नाहीं तर ही जागा तरी सोडून कोठें दुसरीकडे जावें. उपसा आपल्या तरवारी.

आलोंझो—चला, ही जागा सोडूं, आणि विचाऱ्या मुलाचाही शोध करूं.

गोंझालो—या हिंसक पशूंपासून ईश्वर त्याचा सांभाळ करो : तो या वेटांत आहे याविषयीं तर संशयच नाहीं.

आलोंशो—चला, चालायास तर लागा.

[सर्व जातात.]

एरियल—मीं काय केलें, हें, माझा मालक प्रोस्पेरो यास सांगायाम जातों. राजा, तूं स्वस्थ आपल्या मुलास वैसे धुंडीत.

प्रवेश १ ला समाप्त.

प्रवेश दुसरा.

बेटावरील दुसरा एक भाग.

[क्यालिबन लांकडांचें ओझें घेऊन येतो, विजांचे गडगडाट चालले आहेत.]

क्यालिबन—सूर्य आपल्या किरणांनीं चटसाऱ्या पाणथळींतून, दलदलींतून, आणि मैदानांतून ज्या मुरदाड वाफांचें ग्रहण करितो, त्या चटसाऱ्या प्रोस्पेरोस घेरोत, आणि कोठें तीळ ठेवण्यास जागा न सांपडे असें त्याचें शरीर मरेसें करून टाकोत; त्याचीं दुसरीं भुतें माझे बोलणें सर्व ऐकत असतील; परंतु त्यास शिव्या दिल्याशिवाय माझ्यानें राहवतच नाहीं परंतु प्रोस्पेरोच्या सांगण्याखेरीज तीं मला चिमटे घेणार नाहींत; भूतचेष्टा करून भेडवणार नाहींत; चिखलांत गाडणार नाहींत; रस्ता सोडून भलतीकडे अंधारांत आंगास कोलीत लावून इकडे तिकडे हिंडवणार नाहींत; पण काय करावें, एवढ्या तेवढ्या करितां तो तीं भुतें मजवर सोडितो. मग तीं मला माकडासारख्या वाकोल्या दाखवितात; गुरगुरावून आंगावर येतात, चावतात; सालूचें रूप घेऊन मी अनवाणी पायानें चालत असतां माझ्या रस्यांत पडतात, व

मला अडकवून पाडून, तिच्या सळ्या माझ्या पायांत शि-
रवितात; केव्हां केव्हां सर्व माझ्या आंगावर साप चढवून
सर्वांग वेष्टितात, आणि ते साप आपल्या दुशैड्या जिभा वा-
हेर काढून फुसफुस करून मला अगदीं वेडा करून टाकि-
तात.-अगे वाईगे! आतां कसें करूं! तें पहा तेथें एक
त्याचें भूत येत आहे. मला वाटते, मी असा रेंगाळत रेंगाळत
लाकडे आणीत आहे, ह्मणून मला मार देण्यासच त्यास
पाठविलें आहे : मी आपला पालथा जमिनीवर पडतो कसा ;
ह्मणजे कदाचित् त्यास दिसणार नाहीं.

[त्रिक्युलो येतो.]

त्रिक्युलो—ह्या जागेत वाऱ्यापासून आसरा मिळेल ह्म-
णन एवढें शाड कां झुडुप पाहूं लागल्यास कांहीं नाहीं.
आणि पुन्हां वावटळीची तर तयारीच दिसते. त्या वयाचें हें
गाणें वाऱ्यासरसें ऐकूं येत आहे. तो पहा पलीकडचा काळा
ढग अगडबंब, जणुकाय दारूचा बुधलाच भरला आहे!
आणि पण कुचक्या बुधल्याप्रमाणें गळण्याच्याच वेतांत जणु
आहे. जर कां मघांसारख्या विजा पुन्हां चालूं लागल्या
तर कोठें डोकें लपविण्यास सुद्धां येथें जागा नाहीं. ह्या
ढगांतून मुसळधार पाणी पडल्याशिवाय राहायाचें नाहीं.
अरे! पर येथें हें काय पडलें आहे! काय यास माणूस ह्म-
णावें, कां मासा! पण अधीं हा जिवंत आहे का मेला कोण
जाणे! अरे हा मासाच, खरा. याच्या आंगाची बूं पहा
बौबलावाणी येत आहे; हा वास तर आपल्या पुरा ओळ-
खीचान्! जणु राबलेल्या बौबलावाणी येत आहे. काय चम-
त्कारिक वेटा मासा पर हो! पर यावेळेस जर मी मागे गेलों
होतों तसा इंग्लंदांत भसतों, आणि कां चितान्याकडून या मा-

शाचें चित्र काढविलें असतें तर, सर्व वेडे पीर तमासगीर माझे हातावर झटाझट चवल्यापावल्या ठेवून यास पाहण्यास गोळा झाले असते. या राक्षसी माशावर खूप गब्बर झालों असतों ! कांहीं चमत्कारिक जनावर कोणाजवळ असलें ह्यणजे इंग्लंदांत त्याचे मालकांस पैशाची कमताई नाही. जर एकाद्या लंगड्या भिकाऱ्यानें एक पैशाचा सवाल केला तर, त्यास तो इंग्लंदाचे लोकांपासून मिळायचा नाही, पण एखादे हपश्याचें प्रेत जरी कोणीं आणिलें, तरी तें पाहण्यास ह्यणून लोक एक सोडून दहा पैसे खर्च करतील. अरे इच्या बल ! पर याचे पाय माणसावाणी कीं आहेत ! आणि याचे पंखही माणसाच्या हातावाणी ? थुत ; ह्मटलें तें सारें खोटें ! हा कांहीं मासा नव्हे बीज बीज पडून नुकताच मरून पडलेला या वेटांतील माणूस आहे. (मोठ्यानें गडगडतें) अरे बाप ! आलें पुन्हां तुफान. आतां या माणसाच्या आंगरख्यांत दडून रहावें यापरता दुसरा उपाय नाही. या येथें दुसरा कांहीं आसराच नाही. ह्यण आहे ती खरी; भोग्यास मिळेल तशी रात्र काढणें भाग. आतां हें वादळ समूळ मिटे पर्यंत गुरगुटून घेऊन याच्या येथेंच पडतो.

[स्तिफानो गात गात हातांत एक दारूची वाटली घेतलेला येतो; स्तिफानो गातो] स्तिफानो [लावणी ह्यणतो]:—

॥ आतां नाहिं कधिं या र्यावामधिं जाणार ॥

॥ या धर्तविर आपुण आपल मरणारजी ॥ धृ ॥

हें तर ओंगळ गाणें. एकाद्याचे दिसाविसास ह्यणण्यासारखें. जाऊंदा कीं, आपलें सुख तर या वाटलींत आहेच [दारू पितो व गातो.]

॥ तांडेलान फरासाने नावाडयान अन मीनवी ॥ भुल वेऊन ॥
 ॥ भुल वंऊन मेळ केला ॥ साळू येणू अन चिमणीला ॥
 ॥ इठी राधी या समद्याला ॥ भुलवेऊन मेळ केला रजी ॥ आतां नाहिं ॥ ७१ ॥
 ॥ त्यांत होती येक केकता ॥ तिच हेत नांव सीता ॥
 ॥ तिच्या साठीं खाल्यां खस्ता ॥ पर लागनाव हाता हो तीजी ॥
 ॥ परजाऊं द्याकिं रांड यस्वला कोण बघणार ॥ आतां नाहिं कधिं ॥ ७२ ॥
 ॥ कोळी गेला कां तिच्या वाटा ॥ कीं चाललाच तोंडसपाटा ॥
 ॥ मग तिचि जिभ वाज जशी घंटा ॥ काय सांगाव तें रांडरू व राडरूं ॥
 ॥ कोन तिच्या वाट जाणारुजी ॥ आतां नाहिं ॥ ३ ॥
 ॥ म्हण त्येच्या आंगाला येति लइ घाण ॥ तिला सोसना ती मशान ॥
 ॥ परव्हाव तिथ खाजवाव शिंप्यान ॥ काय सांगाव तें रांडरू व राडरूं ॥
 ॥ कोण तिच्या वाटजाणारु जाणारु ॥ आतां नाहिं ॥ ७३ ॥ ४ ॥

हे देखील गाण कसनसच बुआ; पण आपली ही दुःखा-
ची मातुसरी तर कोठें गेली नाहीं?

[आणखी दारू पितो].

क्यालिवन—अरे! मला असें नको छळू ओ! ओ!

स्तिफानो—ही गडबड कसची! येथे भूतवित तर
नाहींना? काय हो राजश्री, असे गौड बंगाली, राक्षसी, व
माणुसी खेळाचे तमाशे दाखवून चेष्टा करण्याचा तुमचा
बेत आहे आं! अहो मी समुद्रांतून बुडतांना वांचलों आहे,
तो तुमच्या या चार उपराट्या पायांस भिईन कीं काय?
कारण अशीतर ह्मणच आहे कीं, बुडतांना वांचलेल्यास
धडंधडीत चार पायांवर चालणाऱ्या भुताच्यानें देखील
कांहीं करवणार नाहीं; आणि जों पर्यंत या स्तिफानो
पळ्याचे जिवांत जीव आहे, तों पर्यंत या ह्मणीची खरी प्र-
चीती तुहांस हा आणून देईल.

क्यालिवन—हे भूत मला मारतें रे मारतें, ओ!

स्तिफानो—हा कोणी तरी चार पायांचा या बेटांतील

राक्षस बडबडतो आहे, आणि मला वाटत, याच्या पोटांत कळ निघत असावी. पण या शिंदळीच्यास आमच्या देश-ची बोली कोणी शिकविली! हा आमची बोली बोलत आहे एवढ्या वरूनच यास कांहीं तरी मी दवादारू करितो; कारण जर हा बरा होऊन माणसाळेल, आणि मला यास बरोबर घेऊन नेपल्स शहरास परत जातां येईल, तर यास कोणत्याही दिमाखदार वादधाहास नजर करितां येईल.

क्यालिबन—अरे बाबा, मी तुझ्या पायां पडतो. तूं मला आतां छळूं नकोस. आजपासून मी लांकडे जलदी जलदी आणीन.

स्तिफानो—हा अझूनही त्याच बाय्यांत आहे व भानावर नसल्यामुळे नीट संगतवार बोलत नाही. या वाटलींतील रस यास थोडासा पाजतो, म्हणजे, जर हा कधींच अंगुराची शराव पूर्वी प्याला नसेल, तर एवढ्यानेच बहुधा याची इजा दूर होईल. हा नीट होऊन मजजवळ गारिवीने राहिल तर, याचा जितका पैसा येईल तितका थोडाच. जो यास विकत घेईल त्याचे जवळून खूप पैसे मारीन.

क्यालिबन—तूं एव्हां फारशी दुखापत करित नाहीस; पण तूं थरथर कांपूं लागला आहेस, यावरून प्रोस्पेरो आतां तुझ्या आंगांत येऊं लागला; तूं आतां थोडक्यांतच छळण्यास प्रारंभ करणार असै दिसते.

स्तिफानो—अरे दादा, शुद्धीवर ये आणि उघड तोंड आपले. ही पहा मजजवळ अशी वस्तु आहे कीं, मांजरा, तुला देखील ती वाचा देईल. उघड तर तोंड, तुझ्या आंगांतील ही सर्व कांपरे पळवून टाकील; मी हें तुला खात्रीने सांगतो. तुजवर हा कोण उपकार करितो, हा कोण

मित्र आहे, हें तुला काय ठावें असणार? उघड आणखी जाभाड.

त्रिंक्युलो—हा शब्द तर ओळखीचा दिसतो. हा बहुधा स्तिफानोचा असावा. पण तो तर बुडून मेला; म्हणून ही सारी भूतचेष्टा आहे. अरे बाप! माझे ईश्वर संरक्षण करो!

स्तिफानो—चार पाय आणि तोंडे पण दोन! मोठा विलक्षण राक्षस तरबा हा! हा पुढील तोंडानें, वाटतें, आपल्या मित्राचें शुभ बोलतो, आणि अभद्र व दुष्ट बोलण्याचें काम याचे मागील तोंडानें पत्कारिलें आहे. जरी या वाटलींतील सर्व दारू खपली तरी चिंता नाही, पण हा जर नीट होत असेल तर, तितकी यास पाजीन. चल रे ये, घ्या एकदां कसें ईश्वराचें नांव. येरे, कर तुझे तोंड असें. तुझ्या पुढच्या तोंडांत थोडीशी दारू ओततों.

त्रिंक्युलो—कोण तूं, -स्तिफानो?

स्तिफानो—काय हो आपलें तें खालचें तोंड मला नांवानीं पण हाका मारूं लागलें काय? ईश्वरा कृपा कर, खैर कर; कारण हें भूत आहे: हा विजातीय प्राणी कांहीं या बेटावरील नव्हे; आपण जातों रे बुवा येथून. आपले जवळ भुतांस आकळणारा लांब चमचा थोडाच आहे.

त्रिंक्युलो—स्तिफानो! जर खरोखरीच तूं स्तिफानो असशील, तर माझ्या आंगावरून हात फिरीव, आणि मशीं बोल. मी त्रिंक्युलो आहे. कांहीं भिऊं नकोस. तुझा मी त्रिंक्युलो; तोच मी आहे.

स्तिफानो—जर खराच तूं त्रिंक्युलो असलास तर ये बाहेर. या लहान तंगड्या धरून मी तुला ओढून काढितों—जर या चार पायांतील कांहीं त्रिंक्युलोचे पाय ह्यांत अस-

तील तर हेच ते असावेत. हाय रे बेव्या! हा तर खरो-
खरच त्रिक्युलो निघाला. अरे, पण तूं या अगडबंब धुडाचे
आंगाखालीं कसा येऊन पडलास? याला त्रिक्युलोची उत्पत्ति
करतां येते कीं काय?

त्रिक्युलो—मला वाटत होतें कीं, हें धूड विजेच्या तडा-
क्यानें मरून पडलें आहे. —पर गड्या स्तिफानो, तूं बुडाला
नाहींस काय? आतां मला आशा वाटते कीं तूं नाहीं बुडा-
लास. पण सारें तुफानफिवान आतां तरी संपलें कीं नाहीं?
या मळ्याधुडाच्या आंगरख्याखालीं वादळाच्या भीतीनें मी
लपून बसलों होतो. तूं पण स्तिफानो, तूं वरारे वांचलास?
अरे स्तिफानो, एका गांवचे आपण एकास दोघे असे वांचलों:
हें फार बरें झालें, स्तिफानो.

स्तिफानो—अरे बाबा, असा मला घुसळून घुसळून
नको घेऊंस. ओकेनत्रिकेन एकादा.

क्यालिबन—(आपणांशीं) हे मोठे सुंदर प्राणी आहेत.
पण जर भुतें नसतील तर, तो तर एक मोठा सुंदर देव
दिसतो, आणि त्याच्या त्या हातांतील पात्रांत अमृत असावें;
चला कसें, जाऊन त्याचे पायांवर डोकरी ठेवूं.

स्तिफानो—तूं कसारे वांचलास आणि येथें कसा आ-
लास? हें सर्व या वाटली माउलीवर शपथ खाऊन खरें सांग.
ह्या प्रत्यक्ष वाटलीचीच शपथ घेऊन तुला सांगितलें पाहिजे
बरें. मी तर खलाश्यांनीं जहाज हलकें करण्या करितां
म्हणून एक दारूचें पिंप समुद्रांत टाकिलें त्याच्या आधारावर
कडेस लागलों. पाहिजे असल्यास या वाटलीचीच शपथ
घेऊन सांगतों हें. कडेस येतांच झाडाच्या सालीची ही
वाटली बनविली;—समजलें?

क्यालिबन—[मध्येच] मी या बाटलीवर शपथ घेऊन सांगतो कीं, मी तुझा गुलाम होण्यास कबूल आहे. कारण ही दारू म्हणजे केवळ स्वर्गातील पदार्थ आहे.

स्तिफानो—हूं; चल घे तर शपथ. कसा तूं वांचलास याची.

त्रिंक्युलो—बदकावाणी पोहोत आलों काय मर्दा! मी तेंरी बदकासारिखा खुप पोहणारा आहे; पाहिजे असल्यास शपथ घेतो.

स्तिफानो—ही पहा पहिल्यानें या बाटलीतील गंगाबाई, आणि मग वहा यावर शपथ. कारण तूं म्हणतोस मी बदकावाणी पोहणारा, पण तुझ्या आकृतीवरून तर तूं निवळ राजहंसच दिसतोस.

त्रिंक्युलो—अरे स्तिफानो, पण एवढीच नारे कायती आपणापाशीं ही?

स्तिफानो—वारे मर्दा! एवढ्यानें काय होतें? एक पिंपाचें पिंप भरलेलें आहे. समुद्राचे कांठीं सर्व दारू भुयार करून तेथें लपवून ठेविली आहे.—कां राक्षसा, तुझी पोट-दुखी कशी आहे आतां?

क्यालिबन—पण तुम्ही स्वर्गांतून आले आहात नव्हे हो?

स्तिफानो—स्वर्गांतून नव्हे, चंद्रावरून आलों. आम्ही तुला खरेंच सांगतो. तसेच कांहीं दिवस होते, तेव्हां चंद्रामधील मनुष्य जो म्हणतात तो मी होतो.

क्यालिबन—खरेंच रे खरेंच. मीं तुला एकदां चंद्रांत पाहिलें होतें खरें. वा, मी तुझ्या पायां पडतो. आमच्या आईसाहेबांनीं मला तूं दाखविला होतास. तुझा कुत्रा आणि तशीं काटकें सर्व दाखविलीं होतीं.

स्तिफानो—चल घेतर शपथ याची; ही पहा गंगाजळी! यांतील ती संपली आहे, पण कांहीं चिंता नाही. आतां पुनः इतक्यांत इला भरून काढितों. शपथ तर घे.

त्रिंकुलो—या सूर्याच्यान् मी खरेंच सांगतों, हा राक्षस अगदीं भोळवट आहे; अंः, हा तर काय अगदीं निर्जीव! काय म्हणावें यास, चंद्रांतील मनुष्य खराच समजतो हा! बेटा अगदींच वावळा! पण ठीकः राक्षस बुवा, तुमची तर खुबच चैन आहेना राव?

कपालिवन—मी तुला या बेटांतील चटसारी तीळन-तीळ चांगली जागा दाखवून देईन, आणि तुझी पायधूळ खाईन. मी आपली विनंती करितों. आपण माझे कुलस्वामी व्हावें.

त्रिंकुलो—हा मोठा लुच्चा आमली राक्षस दिसतो. कुलस्वामींना झोंप लागलीशी संधी पाहून यांची एवढी वाटली हा लांबविणारसें दिसतें.

कपालिवन—मी तुमच्या पायांवर डोकें ठेवतों. माझे आतां तुझी राजे ह्मणून शपथ वाहतों.

स्तिफानो—चल तर चल, वांक खालीं आणि खा शपथ.

त्रिंकुलो—या वेड्या राक्षसाकडे पाहून हांसतां हांसतां माझा जीव जाईल. कायतरी हेनरा! याला खुब चांगलें बडवावें ह्मणून माझे हात कसे सळसळ करताहेत.

स्तिफानो—हुं ठेव तर पायांवर डोई.

त्रिंकुलो—हा वेडा राक्षस दारू प्याला आहे, नाहींतर खुब चांगली क्रम्वस्ती काढिली असती या भिकारड्या राक्ष-

क्यालिबन—मी तुह्यांला गोड्या पाण्याचे सर्व झरे दाखवीन. तुह्यांला फुलें तोडून आणित जाईन. मासे धरित जाईन, आणि खुब लांकडे आणित जाईन. ज्या दुष्टाच्या मी आतां चाकरींत आहे तो मरो लेकाचा पटकीनें. आजपासून त्याचे कबाड नाहीं वाहयाचा. हे उत्तम माणसा, आजपासून मी तुझीच चाकरी करीन.

त्रिक्युलो—काय अँगळ राक्षस हा! या दारूबाजाची यास मोठी अपरुपाई वाटत आहे!

क्यालिबन—माझी विनंती अशी आहे कीं, आपण मजबरोबर रानटी सिताफळें उगवलीं आहेत तेथें चलवें. मी आपल्या लांब नखांनीं खणून तुह्यांला गाजरें देईन. तुह्यांस खाण्यास मधपोळी दाखवीन. आणि चपळ खडीस कसें धरवें तें शिकवीन. करवंदाचे घडचेघड जेथें लागले आहेत तेथें तुह्यांस घेऊन जाईन; आणि मी तुह्यांस कधीं कधीं तांबडे पक्षी धरून आणून देत जाईल. चलतां कां तुह्मी आतां माझ्या बरोबर?

स्तिफानो—आतां फार गडबड करूं नकोस. चल तर कोठें चलतोस तो. अरे त्रिक्युलो, राजा व चटसारे त्याचे बरोबरचे लोक बुडून मेले आहेत. तेव्हां या वेटाचे आतां मालक आपणच. (क्यालिबनास) अरे, ही बाटली हातांत धर. आणि चाल पुढें; गड्या त्रिक्युलो, ही रिकामी झाली आहे ती थोड्याच अवकाशानें भरून काढीन. (क्यालिबन झिंगून गाणें गातो).

क्यालिबन—मालक! रामराम, मालक! रामराम, रामराम!

त्रिक्युलो—वाहवारे राक्षस! झिंगून कसा ओरडत आहे.

क्यालिबन— ॥ वावार क्यालिबन वावार ॥

॥ मिळ तुला नव माणुसर ॥ जीजी ॥ छ ॥

॥ बांध घालुन पाण्यालार ॥

॥ मास कंधी नाहिं धरणार ॥

॥ नाहिं सरपण आणणार ॥

॥ कंधी नाहिं भ ड घासणार ॥

॥ आतां सुटका—वावार ॥

॥ झाली सुटका लइ मज्जार ॥ जीजी ॥

॥ वावार क्यालिबन वावार ॥

॥ मिळ तुला नव माणुसर ॥ जीजी ॥ १ ॥

अंक दुसरा समाप्त.

अंक ३ रा प्रवेश १ ला.

स्थल—प्रोस्पेरोच्या गुहेपुढील जागा.

[फर्दिनान्द डोक्रीवर एक मोठें लांकूड घेऊन येतो.]

फर्दिनान्द—कित्येक खेळ असे असतात कीं, त्यांमध्ये जिवास श्रम तर विशेष होतात, परंतु त्या खेळांमध्ये आनंद ह्मणून जो कांहीं मानलेला असतो, त्याच्या योगानें श्रमाचा खेद वाटत नाहीं. कांहीं कांहीं कामें हलकीं असतांही मानपुरस्सर समजून तीं लोक हौसेनें करितात. आणि तसेच आपणास खुल्लक वस्तूच्या साहाय्यानें उत्तम वस्तुलाभ वारंवार होतात. ही माझी काबाडकष्टाची शिक्षा एरवी जशी लज्जास्पद आहे, तसाच मला इचा कंटाळाही आला असता; परंतु ज्या प्रियेचा मी दास आहे, तिच्या प्रेरणेमुळे असले मुरदाड कामासही जीव येतो; व मला जे कष्ट करावे लागताहेत, त्यांचा आनंद होतो. अहाहा! या तिच्या उद्धट

बापापेक्षां ती तर दसपट सौम्य आहे. हे बुवा तर आंतून वाहेरून जसे फत्तरच. त्याच्या केवळ सांगण्यावरूनच निरर्थक हजारों हीं लांकडांचीं दुंडें उचलून एकावर एक रचून ठेवणें मला भाग पडलें आहे. मला असें कठीण काम करतांना पाहून माझी प्रिया रडते, आणि म्हणते कीं, असलें हलकें काम करण्यास असा मोठा मनुष्य कधींच मिळाला नसेल. अरे, परंतु या असल्या नादांत मी काम करायाचें विसरतों. पण काय करावें? असे रमणीय विचार मनांत आले म्हणजे थकवा जाऊन उमेद येते. हे विचार मनांत नसले म्हणजे मात्र या श्रमापासून अतिश्रम होतो. [मिरांदा आंत येते] [आणि प्रोस्पेरो कांहीं अंतरावर त्यांकडे पहात उभा राहतो.]

मिरांदा—कायरे देवा हें! अहो तुम्ही अशी कठीण मेहेनत नका तरी करूं. या मेल्या तुळ्या तुम्हास रचावयास सांगितल्या आहेत, यांजवर वीज पडून मेल्या जळून जातील तरी बरें. ऐका तरी थोडें. ही हातांतील तुळई ठेवा खालीं, आणि कांहीं विसावा घ्या. जेव्हां हीं लाकडें जळतील, तेव्हां तीं देखील आपणास त्यांजकरितां पडलेले श्रम आठवून रडूं लागतील. माझे बाबा आतां एकचित्तानें पाठ करायाला बसले आहेत, म्हणून माझी विनंती ऐकून थोडा वेळ विश्रांती घ्या. आतां तीन प्रहर पर्यंत बाबांची इकडे येण्याची निश्चिंती आहे.

फार्दिनान्द—हे प्रिये, जें काम मला केलें पाहिजे, तें शेवटास जाण्याचे पूर्वीच सूर्य अस्तास जाईल, म्हणून मला उगेच बसतां नये.

मिरांदा—जर तुम्ही कांहीं वेळ खालीं बसाल तर तुमचे

वांटचीं हीं लांकडें मी रचतें. हें तुमचे हतांतील लांकूड
द्या मला, नेतें मी तें गंजीवर.

फर्दिनान्द—छे ! हे लाडक्या जीवा, मी असा आळशी
बसून असल्या हलक्या कामानें तुझी विटंबना करवावी, त्या-
पेक्षां हें काम करितां करितां माझ्या स्नायू सर्व तुटल्या,
आणि कंबर जरी मोडली, तरी चिंता नाही.

मिरांदा—हें काम तुम्हास जसे शोभतें तसे मलाही
शोभेल. आणि काम करण्याची हौस असल्यानें हें मला
सोपें जाईल. तुम्ही तर निरुपाय होऊन तें करित आहांत.

प्रोस्पेरो—(आपल्याशीं) बेटी जळू ! तूं आतां हुरावलीस;
तूं याची गांठ घेण्यास आलीस यावरूनच हें उघड दिसतें.

मिरांदा—तुम्ही किती तरी अगदीं थकून गेलां असें
दिसतें.

फर्दिनान्द—हे सुशील प्रिये, मी नाहीं थकलों; तूं जवळ
असतां काळोखी रात्र देखील मला देदीप्यमान प्रभातसम-
याप्रमाणें आनंददायक होईल; पण मी एक पुसतों,—दुसरे
कशाकरितां ह्मणून नाहीं, केवळ संतमालेमध्ये घेण्यास
माहित असावें ह्मणून,—कीं तुझे नांव काय?

मिरांदा—माझे नांव मिरांदा.—अरे माझ्या बाबा, याला
नांव सांगून तुझी कीं रे आज्ञा मीं मोडिली?

फर्दिनान्द—हे प्रिये मिरांदा, नवलसुंदरी, तुझे नांव यथार्थ
आहे; कारण तुझे लावण्याची तर खरोखर कमालच आहे;
या सृष्टीतील सर्व अमोलिक वस्तूनींही तुझे गुणांचें मोल
होणें नाहीं. पूर्ण लक्ष देऊन आजपर्यंत मीं बहुत स्त्रिया
अवलोकिल्या, आणि कित्येक वेळां त्यांच्या वाङ्माधुर्यानें
माझे तृषायुक्त कान केवळ लुब्ध होऊन गेले. निरनि-

राख्या गुणांमुळें निरनिराख्या स्त्रिया माझे पसंतीस उतरल्या, परंतु एखाद्या तरी खष्ट खोडीने जिच्या सर्वोत्तम इतर गुणांशीं विरोध मांडून त्यांची माती केली नाही, अशी केवळ दोषरहित सर्व गुणपूर्ण तुजसमान स्त्री कधींही माझे पाहाण्यांत आजवर दुसरी आली नाही. हे प्रिये, तुजमध्ये कांहीं उणें नाही; आणि तुजसारखी स्त्री दुसरी झालेली नाही. सर्व प्राण्यांमध्ये जें जें चांगलें त्यांहीं करून तुझी घटना खष्ट्याने केली आहे.

मिरांदा—आह्मा स्त्रीजातीतील दुसरी कोणी एकही कशी असते ती मी पाहिली नाही; कोणत्याही बायकोचें तोंड मला आठवत नाही. आरशामध्ये मात्र माझे कायतें मी तोंड पाहिलेलें; आणि पुरुष ही झटले तर, हे सुमित्रा, एक काय तो तूं, आणि दुसरे आमचे प्रिय बाबा; याशिवाय कोणास मी पाहिलेलें नाही; मुलखावर मनुष्यांचीं स्वरूपे कशीं असतात याची मला पारख नाही. परंतु जो माझे ग्रहण करील त्यास जी वरदक्षिणा मिळणार, तींतील उत्तम एक रत्नच अशी जी माझी अल्पाशा, तिचेठायीं तुजखेरीज दुसरा कोणी सहचर मिळावा अशी इच्छा नाही. तुजखेरीज प्रीतिपात्र दुसऱ्या कोणाची कल्पना देखील मनांत आणण्यास मी असमर्थ आहे. माझी जीभ पण बाई आज फार वाहवते आहे. आणि बाबांच्या आज्ञांचा तेंपेंकरून विसर पडल्या सारखें होतें.

फर्दिनान्द—प्रिये, मी राजकुलोत्पन्न कुमार आहे, आणि मला वाटतें मी कांहीं आपण होऊन तें घेतलें नसतें, पण राजपणही आतां मजवरच आलें आहे. व जर एखादा नाकतोडा माझे तोंडावर झडपा घालघालून मुखविदारण

करूं लागला, तर तें जसें मी सोसणार नाहीं, तसेंच एरव्हीं हें लांकडे वाहण्याचें दास्य मीं कधींही सहन केलें नसतें.—
 ऐक, मीं आपले मनांतील गोष्ट तुला सांगतों.—तुला पाहिल्या क्षणींच माझे चित्त सत्वर तुझे ठायीं वसून कांहीं तुझी सेवा घडावी म्हणूनच येथें गुंतून राहिलें आहे. मला केवळ तुझा दास करीत होत्सातें तें आतां तुझेच ठायीं वास करीत आहे. आणि तुजकरितांच मी हे कबाडकष्ट करित येथें राहिलों आहे.

मिरांदा—तुमची आहे तर मजवर प्रीति ?

फर्दिनांद—हे पृथ्वी, हे आकाशा, मी जें क्षणतों ह्यास तुझी साक्षी रहा. आणि जर माझे म्हणणें मनांपासून खरें असेल तर कृपाकरून सत्वर माझ्या मनोदयानुरूप माझी कामना सफल करा; आणि जर हें कितवानें बोलत असलों तर जें माझे मंगल ठिकाणीं असेल, तें चटसारे उलट फिरवून माझा सत्यानाश जेणेंकरून होईल असें करा.—ऐक, या पृथ्वींत सर्व वस्तूपलिकडे तुजवर माझी प्रीति आहे. सर्व वस्तूपेक्षां तुझा लाभ मी विशेष मानितों. आणि सर्वांपलीकडे माझे प्राणाची धनीन तूं आहेस.

मिरांदा—कायग वाई मी वेडी; हें ऐकून माझे मनास आनंद झाला आहे. आणि त्याचेंच भला वाई रडूं पण येतें !

प्रोस्पेरो—दोन अद्वितीय प्रीतींचा हा संगम मोठा मनोरम आहे. जो व्यापार या दोघांमध्ये आतां घडत आहे, याजवर ईश्वर आशिर्वादांचा वर्षाव करो !

फर्दिनांद—अग पण तूं रडतेस काय म्हणून ?

मिरांदा—आपल्यास जें मला अर्पण करावेंसे वाटतें, तें देण्याचें धैर्य होत नाहीं. आणि ज्याची प्राप्ती न झाल्यास

तत्काल मरणच येणार, याचें ग्रहणही करण्याचें धैर्य मला होत नाहीं. अशी मी आपले प्रीतीस अयोग्य, ह्मणून मला मेलें रडूं येतें. पण हे सर्व वेडेचार आहेत.—आणि मनो-भावांस जों जों दडपावें तों तों ते जास्ती जास्तीच बाहेर प्रकट होतात ह्मणून मागें पुढें पाहून उपयोग काय? हे लज्जारूप कैतवा, जा तूं आतां येथून! आणि हे पवित्र धर्माचारा, तूं माझे पाठीवर राहून मला धीर दे! जर आपण मजबरोबर लग्न कराल, तर मी आपली बायको होयें; पण जर आपली तशी मर्जी नसेल तर, मी आपली सेवा करणारी दासी होऊन यांच पायांजवळ मरेन. आपली सहधर्मचारिणी करण्यास आपणांस मला नाहीं ह्मणतां येईल, परंतु आपण कोठेंही गेलांत तरी, मी आपले मागें, आपण कितीही नाराजी दाखविली तरी, आपली मोलकरीण दासी होऊन चलेनच चलेन.

फर्दिनांद—हे प्रिये! हे पत्नि, आणि मी ही तुझ्याशीं असाच अक्षय अप्रमत्तपणें वागेन.

मिरांदा—होता तर, तुम्ही माझे पति?

फर्दिनांद—ज्याप्रमाणें बंदिवान मुक्ततेचें मोठ्या राजी अंतःकरणानें ग्रहण करितो, त्याप्रमाणेंच मीही तुझें ग्रहण करितो. हा पहा माझा हात. कर याचें ग्रहण.

मिरांदा—आणि हा माझा हात, याबरोबर माझे मनाचा पण ही मी संकल्प करितें; याचें आपणही ग्रहण करावें, आणि आतां एक अर्ध तास पर्यंत मला येथून जाण्यास परवानगी असावी. आपला जय असो महाराज.

फर्दिनांद—मजपेक्षां हजारपट तुझा जय असो.

[फर्दिनांद आणि मिरांदा दोघेंही जातात.]

प्रोस्पेरो—या उभयतांप्रमाणें मला ह्याताच्याला यापासून आनंद व्हायचा नाही, हें तर खरेंच. कारण यांचा हा नवीन व प्रथमचा सोहळा असल्या मुळें यांस सर्व अपरूपाईच आहे; परंतु या गोष्टीसारखा आनंद दुसरा कशापासूनही मला झाला नसता. आतां मी जातो पोथी पाहायला. कारण रात्रीच्या भोजनसमयाच्या आंतच या संबंधानें आणखी पुष्कळ कामें उरकलीं पाहिजेत. [जातो.]

[अंक ३ प्रवेश १ समाप्त.]

अंक ३ प्रवेश २.

स्थल—बेटावरील आणिक एक दुसरा भाग.

[स्तिफानो आणि त्रिक्युलो येतात. त्यांचे मार्गें दारूची बाटली हातांत घेतलेला असा क्यालिबन चालतो.]

स्तिफानो—असली कांहीं एक गोष्ट बोलूं नकोस; पिंपांतली जेव्हां दारू संपेल तेव्हां मग पाणी प्यायाचें नांव. ह्यणून चांगली हिम्मत धरून लाव तडाखा. अरे चाकरमान्या राक्षसा, माझ्या नांवानें तूं पण झोंक पुनः दारू.

त्रिक्युलो—चाकरमान्या राक्षस, जणु या बेटांतील मूर्तिमंत वेडें पीकच ! ह्यणतात कीं या बेटावर पांच जणच आहेत. पैकीं आह्मी तिघे आणि बाकी राहिलेले, राज्यधुरंधर जे आह्मी त्याप्रमाणेंच जर असले तर, ते दोघे.

स्तिफानो—पी रे चाकरमान्या राक्षसा; मीं सांगितलें कीं आपलें प्यावें. युरे, तुझे डोळे तर बुवा अगदीं कपाळा जवळच लाविले आहेतनी!

त्रिकुलो—मर्ग! कपाळाजवळ असूं नयेत तर बुवा कोठें असावेत डोळे! जर याला शेपटाजवळ डोळे असते तर हा राक्षस आहे याहूनही चमत्कारिक झाला असता खरा.

स्तिफानो—बुडविली एकदां आमच्या चाकरमान्या राक्षसानें आपली जीभ दाखूंत! आपणास तर बुवा समुद्राच्यानें देखील बुडववेना. जमीनीस लागण्याचे पूर्वी पर असा पौहलौ, शंभर आणि पांच, अणिक अणिक वी कोस. सूर्याच्यानर. अरे राक्षसा, मी बघ तुला माझा सुभेदार बनवीन, नाहीतर आपला जरीपटका.

त्रिकुलो—तुझी मर्जी असल्यास सुभेदार म्हण; पण जरीपटका होण्यास तो कांहीं निशाण बिशाण नाहीं लागला.

स्तिफानो—पण महाराज राक्षसबुवा, आत्माला कधीं पळ काढायाचा नाहीं बरें.

त्रिकुलो—पळही काढायाचा नाहीं, आणि चालायाचेंही नाहीं; आपलें कुत्र्याप्रमाणें जमीनीवर लोळयाचें मात्र, न का बोलणें ना कांहीं.

स्तिफानो—अरे राक्षसा, सांगरे बाबा, पर एकदां तरी खरें सांग कीं, तूं भरवंशाचा राक्षस आहेस ना?

क्यालिवन—असें काय बोलतां महाराज, आपण द्या आपला जोडा इकडे, मी पाहिजे तर त्याची धूळ खातो. मी त्याची नाहीं चाकरी करणार. तो भागुबाई आहे.

त्रिकुलो—खोटें बोलतोस तूं अगदींच अडाणी राक्षस; अरे मी तर मोठ्या पोलीसशिपायांला धक्का मारून निघून जाणारा ना! कायरे विद्या माशा, आज मी जितकी दारू प्यालों, इतकी कधीं कोण्या भागुबाईच्यानें पिववली आहे काय रे? अर्धा मासा आणि अर्ध राक्षस असा विद्रा तर तूं अधीं

सच : आणि पुनः एवढी मोठी घोड्याएवढी लबाडी सांग-
तोस काय?

क्यालिबन—पहा हो पहा, कशी माझी चेष्टा करितो
हा! पण तुम्ही त्याला अशी चेष्टा करुं द्याल काय? गरीब
परवर?

स्तिफानो—“गरीब परवर” म्हणतो मला हा! राक्षस
होऊन कायहो ह्याची गरीबी!

क्यालिबन—पहा हो पहा! तो पुनः तसेच करितो.
मी पायां पडतो तुमच्या, त्याला जाऊन मारून टाका कसा.

स्तिफानो—त्रिंक्युलो, आपले तोंडांतील जीभ चांगली
आटपून धर. जर अशा बदमाषपणांत शिरलास तर, पहा
हे फांशीं चढवण्यास जवळच झाड आहे. हा गरीब विचारा
राक्षस माझी रयत आहे. ह्मणून त्याचा अपमान नाहीं मी
होऊं देणार.

क्यालिबन—माझ्या मेहेरवानांचे फार उपकार झाले
मजवर. पण मीं जी अर्जी केली ती पुनः एकदां खुष होऊन
ऐकाल काय?

स्तिफानो—देवीच्यान् रे ऐकेन. तूं गुडघे टेंकून खालीं
नमून बैस, आणि काय अर्ज करणें तो लाग सांगण्यास; मी
ऐकण्यास असा उभा राहतों, आणि. त्रिंक्युलोही पण उभा
राहील.

[अदृश्यरूप धारण करून एरियल येतो].—

क्यालिबन—मीं आपणांस अर्धीं सांगीतलेंच आहे कीं
मी एका महा जुलम्याचा चाकर आहे. तो जुलमी मनुष्य
मंत्री आहे, व त्यानें आपल्या मंत्राच्या जोरानें हे बेट मजपा-
सून हिरावून घेतलें आहे.

एरियल — खोटें बोलतोस तूं.

क्यालिबन — तूंच खोटें बोलतोस. लेका चेष्टेखोर माकडा. माझा शूर मालक तुझा नाश करून टाकील तरी वरें. मी नाहीं बोलत खोटें.

स्तिफानो — त्रिंक्युलो, जर याच्या गोष्टीमध्ये असा त्रास दिलास तर, याच हातानें पहा वत्तीशी पाडून हातावर देईन.

त्रिंक्युलो — हे काय रे बुवा, मी तर एक शब्दही बोललों नाहीं!

स्तिफानो — चुप तर, एक शब्द देखील बोलूं नकोस. [क्यालिबनास] चालूं दे रे पुढें तुझें.

क्यालिबन — मी ह्मणतों तसेंच, चेटकानेंच त्यानें हें वेट मिळविलें. माझ्याच पासून त्यानें हें घेतलें. आतां आपण वडे माणुस जर कांहीं त्याचा सूड उगवाल तर आहे; कारण मला माहित आहे कीं, हें काम करण्याचें धैर्य आपल्या आंगीं आहे; हें भित्रें वसलें आहे ह्याच्या हातून नाहीं व्हावयाचें.

स्तिफानो — हें तर अगदीं खचितच.

क्यालिबन — मग या बेटाचे राजे आपण व्हाल, आणि मी आपली चाकरी करीन.

स्तिफानो — पर ही गोष्ट कशी तडीस जाईल? या इसमाची व आमची तुला गांठ घालून देतां येईल?

क्यालिबन — हो हो; जी महाराज; त्यास झोंपीं गेलेला देखील मी तुमच्या हातीं सांपडवीन, आणि मग तुम्ही त्याच्या डोचक्यांत खिळाच ठोका.

एरियल — खोटेंच सांगतोस तूं. तुझ्या हातून हें कांहीं एक व्हावयाचें नाहीं.

क्यालिबन — क्रेण्णरे हे विचित्र गयाळी! कायरे विद्या

ठिगळ्या, तुला काय पाहिजेरे ? वडे महाराज, मी अशी विनंती करितों कीं यास चांगले आपण धप्पे द्या, आणि घ्या हिसकावून ती त्याचे जवळची वाटली. मग स्वारीला प्यायला काय नुसतें समुद्राचेंच खारें पाणीं; दुसरें कांहीं मिळायचें नाहीं. कारण मी कशास त्यास दाखवितों गोड्या पाण्याचे झरे कोठें आहेत ते !

स्तिफानो—त्रिंक्युलो, आतां आपला जीव जास्ती धोक्यांत घालूं नकोस. एक शब्द जास्ती बोलून जर ह्या राक्षसास चिडविशील तर, ह्याच हातानें, मायात्रिया चट सारी दवडवून, तुझी चटणीच करून टाकीन.

त्रिंक्युलो—कायरे बुवा ! मींरे काय केलें ! मी तर आपला उगांच बसलों आहे. मी आपला येथून दूर जातो कसा.

स्तिफानो—तूं ह्यास, लबाड बोलतोस, ह्मणून नाहीं कां ह्मणालास ?

एरियल—तूं पर खोटें बोलतोस.

स्तिफानो—खोटें बोलतो काय मी ? घे तर घे हें तूं. [त्यास मारतो.] तुला ह्याचीच हौस असली तर ह्मण पाहूं आणखी एकदां मी लबाड बोलतो ह्मणून.

त्रिंक्युलो—ह्मटलें कोणी लेकांनीं पण, तूं खोटें बोलतोस ह्मणून ?—एहेरे ! अकल तर गेलीच, पण कानही गेले कां ?—नेली तुझी वाटली मरे आईने ! पहा कसें दारू पिण्यानें होतें तें. किडे पडोत त्या तुझ्या राक्षसाला आणि तुझीं बोटें भुतें खावोत कशीं तीं !

क्यालिवन—हं : हं : हं :

स्तिफानो—आतां चालूंदे रे तुझी गोष्ट. पण जरा पलीकडे उभा रहा.

क्यालिबन—चांगला पुरा मार द्या त्याला अर्धीं; मग कांहीं वेळाने मीही त्याला पुन्हां मारीन.

स्तिफानो—होरे तूं पलीकडे.—चल, चालू दे तुझी गोष्ट पुढे.

क्यालिबन—मीं आपणांस सांगितलेंच आहे कीं, दोन प्रहरीं त्याचा झोंप घेण्याचा पाठ आहे; तेव्हां तुम्ही अर्धीं त्याचीं पुस्तके हाताखालीं घाला आणि मग त्याचा मेंदूच बाहेर काढा; किंवा एकादा बडगा घेऊन त्याचे टाळके फोडा.—नाहींतर एकादा खुंटा घेऊन त्याचे पोटान्त ठोका. किंवा या तुमच्या चाकूने त्याचे नरडे कापा. पण पहिल्यानदां पुस्तके हस्तगत करण्याचे खुप लक्षांत ठेवा; कारण त्यांचीं तीं पुस्तके गेलीं ह्मणजे तो झाला ठेकूळ माझ्यावाणी; आणि मग अम्मल चालविण्यास एकही भूत त्याजपाशीं राहणार नाहीं; कारण ज्याप्रमाणे माझा त्याच्याशीं उभा दावा आहे, त्याप्रमाणे त्या सर्वांचाही आहे. ह्याचीं पुस्तके तीं तेवढीं जाळा ह्मणजे झाले. तो ह्मणत असतो कीं, माझीं पुस्तके माझीं महासाधन हत्यारें आहेत; आणि कोठे घर त्यास सांपडले कीं तेथे तीं येऊन पडलींच. पण त्याच्या मुलगीचे रूप सर्व गोष्टींहून मोठे ध्यानीं आणण्या सारिखें आहे. तोच तिला अनुपम सुंदरी असे ह्मणत असतो. मीं तर साऱ्या जन्मांत, माझीं ह्यातारी सायकोराक्स आणि ही, ह्यांच्या शिवाय तिसरी वायको ह्मणून डोळ्याने पाहिलीच नाहीं; परंतु म्हातारीच्या आणि हिच्या स्वरूपामध्ये जमीन अस्मानाचा फरक आहे.

स्तिफानो—काय म्हणतोस त्याची पोर अशी सुंदर आहे एकूण?

क्यालिवन—होय महाराज, आपल्यास ती बायको शोभण्यासारिखी आहे. आणि खरेंच सांगतों तिजपासून आपल्यास अवलादही चांगली होईल.

स्तिफानो—राक्षसा, तूं सांगतोस त्या माणसास मी खास मारीन. त्याची मुलगी व मी या बेटाचे राजाराणी होऊं. या इलाही! उमर दौलत जादा!—त्रिंक्युलो आणि तूं या दोघांस मी वजीर बनवीन!—कायरे त्रिंक्युलो, तुला हा बेट कसा काय आवडतो.

त्रिंक्युलो—लई नामी.

स्तिफानो—आण इकडे तुझा हातांत हात. मीं तुला मारल्याचें मला आतां वाईट वाटतें. पण जोंपर्यंत जिवांत जीव आहे तोंपर्यंत आपली जीभ संभाळ हो.

क्यालिवन—आतांपासून अर्ध्यातासांत त्यास गांढ झोंप लागेल. तुम्ही त्याला मारणारना पण ?

स्तिफानो—होय, इमानेंइतवारें सांगतों तुला.

एरियल—[मनांत] आतां ही गोष्ट मी आपले धन्यास जाऊन सांगतों.

क्यालिवन—तुम्हीं तर बुवा, मला आतां खुष करून सोडिलें! माझे पोटांत आनंद मावत नाहीं. करूं या तर आतां गम्मत. मला नुकतेंच जें गाणें तुम्हीं शिकविलें तें म्हणाना पुन्हां.

स्तिफानो—अरे राक्षसा, करण्यासारिखें असल्यास मी तुझा शब्द कधीं मोडणार नाहीं. चल येरे त्रिंक्युलो ये, आपण गाणें गाऊं [गातो.]

“बोलानी डोलानी, डोलानी बोलानी,

“मन मानी तोची तार.”

क्यालिबन—हैं नव्हे तें गाणें.

[एरियल तबला सारंगीवर तेंच गाणें वाजवितो.]

स्तिफानो—काय आमचेंच नव्हे काय हें गाणें पुन्हां?

त्रिंक्युलो—मला वाटतें आमचें गाणें तें “निनामी” वायुरूपी गृहस्थ, त्यांनीं हें वाजविलें.

स्तिफानो—जर तूं वाजविणारा हा कोणी मनुष्य असशील तर तसाच प्रगट हो, आणि जर भूत असशील तर तुझ्या इच्छेस येईल तें रूप घेऊन असा समोर ये.

त्रिंक्युलो—अरे बाप! सर्व पापांची माफी असो. इडा-पिडा टळो.

स्तिफानो—जो एकदां मेला तो सर्व देण्यापासून सुटला, म्हणून मी तुझी कांहीं भीति बाळगीत नाहीं. ईश्वरा खैर कर!

क्यालिबन—काय तूं भ्यालास?

स्तिफानो—नाहीं राक्षसा, मी नाहीं भ्यालों.

क्यालिबन—असा भिऊं नकोस तूं. या वेढामध्ये अशा प्रकारचे आवाज, आनंद वाटण्यासारखे सूर आणि रागदाग्या पुष्कळ हमेशा ऐकूं येतात. पण त्यांपासून कांहीं इजा होत नाहीं. केव्हां केव्हां हजारों तुनतुन करणाऱ्या वाद्यांचे नाद माझ्या कानाभोंवती गुणगुण करितात, आणि केव्हां केव्हां असे मंजुळ शब्द कानीं येतात कीं, मी जरी पुरी शोंप घेऊन उठलों असलों तरी, त्यांच्या योगें पुन्हां शोंप येथे. आणि शोंपेंत स्वप्न पडून मला असे वाटूं लागतें कीं, जसीं कांहीं ढगें उलतहित व त्यांमधील असंख्य मौल्यवान पदार्थ माझ्या आंगावर आतां पडतीलच. मग जेव्हां मी जागा होतो त्यावेळेस असे स्वप्न पुन्हां पडावें म्हणून मी रडत हळहळत बसतो.

स्तिफानो—हैं माझे राज्य तर मग माठेंच सुंदर असें
माझे अनुभवास येईल, कारण येथे गवई मंडळीचा कांहीं-
एक खर्च वाळगिल्याशिवाय गाणे एकावयास मिळेल.

क्यालिबन—पण प्रोस्पेरो जेव्हां मरेल तेव्हां सर्व है.

स्तिफानो—ते काम तर आतांच करून टाकलें म्हण.
त्या गोष्टीची आठवण मला आहेच.

त्रिंक्युलो—तो आवाज तर आतां निघून जात आहे.
अधीं त्याचेच मार्गें लागूं आपण, आणि मग ते आपलें
काम करूं.

स्तिफानो—राक्षसा, चल तूं पुढे, आणि तुझ्यामागून
मी येतो. हा गीत वाजविणारा नजरेस पडेल तर फार नामी
होईल! ह्यानें आतां गाणे तर बंद केलें.

त्रिंक्युलो—काय जणू, येऊं ह्मणतोस? आलों तर
स्तिफानो तुझ्या मागून.

अंक ३ रा. प्रवेश २ रा समाप्त.

अंक ३ रा.

प्रवेश ३ रा.

स्थल—बेटावरील आणखी दुसरा भाग.

[आलोंझो सिबाश्चियन, आन्तोनिओ, गोंझालो, एद्रियन,
फ्रान्सिस्को वगैरे येतात.]

गोंझालो—देवीशपथ आतां मला पुढे एक पाऊल टा-
कायाची देखील शक्ति राहिली नाही. माझीं ह्याताऱ्यांचीं
हाडे सर्व ठणकायास लागलीं आहेत. जसें व्यूहांतून चा-

लावें त्याप्रमाणें ह्या अष्टवक्रमार्गांतून किती तरी चाललों !
महाराज, कृपा करा, मला कांहीं विश्रांति घेतलीच पाहिजे.

आलौक्यो—पुरातन मानकऱ्या, तुला कांहीं दोष देतां
येत नाहीं. मीही थकून केवळ हतवीर्य झालों आहे.
वैस तर खालीं आणि कांहीं विसावा घे. हांजीहांजी
करणारासही कांहीं बोलण्यास जागा न राहिल अशी
मीही आपले मुलाची आशा येथेंच सोडून वसतो ;
ज्याचा शोध करण्याकरितां आम्ही असे रानावनांतून फि-
रतो, तो खचित बुडून समुद्रांत पडला आहे ; आणि आम्ही
निरर्थक जमिनीवर शोध करितों, ह्मणून ह्या समुद्रास आम-
चे विफल प्रयत्न उपहासास्पद वाटत असतील. असो जा-
ऊं द्या त्याला !

आन्तोनिओ—[सिवाश्रियनाचे कानांत] हा असा नि-
राश झालासा पाहून मला फार आनंद होतो. जें कृत्य
तडीस नेण्याचा तूं विचार केला होतास त्या कामीं क्षणभर
देखील निश्चयास ढळूं नकोस.

सिवाश्रियन— [आन्तोनिओचे कानांत] आतां जेव्हां
पुन्हां अनुकूल प्रसंग येईल तेव्हां काम फत्ते करून टाकूं.

आन्तोनिओ—[स्ति० चे कानांत] तें आज रात्रीसच
करूं; कारण आतां हे प्रवासाच्या कष्टानें केवळ त्रासून गेले
आहेत; ह्मणून, ताजेतवाने असल्याप्रमाणें, त्यांचे हातून आज
नीट सावधगिरी ठेवणार नाहीं, व ठेवण्याची इच्छाही
त्यांस होणार नाहीं.

सिवाश्रियन—[आं० कानांत] आज रात्रीच ह्मणतेन.
उगेच जास्ती कशास बोलतोस ?

[गंभीर आणि चमत्कारिक गायन चालतें, आणि

आकाशामध्ये अदृश्यरूप धारण केलेला असा प्रोस्पेरो येतो. मेजवानीचे थाले घेऊन नानाकृतीचे कांहीं पुरुष येतात. ते अन्नाभोवतीं नम्रतेनें सलाम करीत आहेत अशा भावीं कांहीं चेंटा करीत करीत नाचतात आणि राजा वगैरे यांस जेवावयास निमंत्रण करून निघून जातात.]

आलोंझो—हे संगीत कौठचें ऐकूं येत आहेहो? सुमित्रहो, एका तरी तुम्ही.

गोंझालो—वहावा! किती मधुर हें गायन.

आलोंझो—हे भगवन्, आमचें संरक्षण करण्यास बळकट दूत पाठीव,--हे हो कोण विजातीय आले?

सिवाश्रियन—हा तर प्रत्यक्ष चालताबोलता गारो-ड्याचा तमाशाच आहे. आतां मी एकशृंग प्राणी आहेत असें जे म्हणतात ते खरें मानीन, आणि आरवस्थानांत फिनिकस नामक पक्ष्याचें सिंहासन म्हणून एक झाड आहे, व प्रत्यक्ष आज काल तेथें एक फिनिकस पक्षी राज्य करीत आहे असें जे म्हणतात ते देखील खरें मानीन.

आन्तोनिओ—आतां या दोनीही गोष्टी मी सप्रमाण मानीन; आणि जर दुसरी एकादी अशीच कांहीं विश्वास न वाटण्यासारिखी कथा असली तर ती आणा मजपुढें आतां, कीं, ती सत्य आहे म्हणून लागलीच मी वाहतों शपथः प्रवाशी एकूण कांहीं खोटें लिहित नाहींत. मग त्यांस भले घरकौबडे लोक वढाईखोर म्हणून दोष देवोत.

गोंझालो—अहो, नेपल्स शहरांत मीं जर ही आतांचीच गोष्ट सांगितली तर, ती कोणी खरी मानील काय? जर मीं तेथें म्हटलें कीं, मीं अशा अशा प्रकारचे बेटांत राहणारे लोक पाहिले आहेत, तर कोणास खरें वाटेल हो? आणि

निश्चित, हेहीं या वेटांतील राहणारे लोकच असावेत; कारण जरी यांचीं हीं स्वरूपे अशीं विलक्षण आहेत तरी पहा यांची चालचलणूक, ती आमच्या मानव जातींतील, पुष्कळपेक्षां किंवाहुना सर्वांपेक्षांही सभ्य दिसले.

प्रोस्पेरो—[आपणांशीं] हे प्रामाणिक मानकऱ्या, तूं जें बोललास तें सत्य आहे. कारण या तुमच्याच मंडळींत सध्यां असे कांहीं दुष्ट आहेत कीं, ते या भुतांसही बरे ह्मण-वितील.

आलोंझो—मी तर या चमत्काराचा जितका विचार करितों, तितका थोडाच. काय यांचीं स्वरूपे! काय नाचणे! आणि काय आवाज! आणि वाचेचा संस्कार नसतांही मुक्या मुक्यानैच समजून सर्व व्यापार करण्याची काय यांची शैली!

प्रोस्पेरो—[आपल्याशीं] झाली तर आमची ही समा-प्तीच्या वेळची शिफारस. चलावें तर आपण आतां. [सर्व भुते नाहींशीं होतात].

फ्रान्सिस्को—मोठ्या चमत्कारानैच हे सर्व कोंठच्या कोंठेंच गेले!

सिवाश्रियन—कांहीं चिंता नाहीं, गेले तर जाऊं द्या त्यांना. त्यांनीं आपले थोळे तर मार्गे आपणासाठीं ठेविलेच आहेत. आणि आपणा सर्वांस भुकाही लागल्याच आहेत,—महाराज, आपली कांहीं यांस बोट लावण्याची इच्छा आहे काय?

आलोंझो—आपण नाहीं बुवा यांस शिवणार.

गोंझालो—खरोखर, महाराज, येथें आपणांस भिण्याचें कांहीं प्रयोजन नाहीं. अहो आपण जेव्हां लहान पोरें

होतों, तेव्हां बैलाप्रमाणे ज्यांच्या गळ्यांस पोळ्या आहेत, आणि ज्यांच्या घाटीजवळ मांसाच्या पिशव्या लोंबत आहेत असे पठारी लोक आहेत ह्मणून ह्मणत, ते कधीं आपणांस खरें वाटत होतें काय? किंवा ज्यांचीं डोकीं छातींत गडलेलीं असे लोक आहेत ह्मणून तरी खरें वाटत होतें काय? परंतु आतां हेंच पाहून, ही गोष्ट खरी आहे ह्मणून सर्व पैजवाले पैज देखील मारतील कीं नाहीं?

आलोंझो—मी करितों तर तयारी. आणि जरी मेलों तरी चिंता नाहीं. यांतील कांहीं अन्न भक्षण करितोंच. मरण्याचें आतां काय? ज्याकरितां जगावें तें तर गेलेंच.—दादा, आणि अहो ड्यूकमहाराज तुम्ही ही, व्हा तयार, आणि उचला आमचा कित्ता.

[विजा चमकून मोठे गडगडाट होतात. एरियल गृध्राचें स्वरूप घेऊन येतो, आणि थाले मांडलेल्या मेजावर मोळ्यानें पंख फडफडावतो; आणि विलक्षण रीतीनें थाले सर्व नाहींसे होतात.]

एरियल—तुम्ही तिघे पापपुरुष आहात; ह्मणून नशिवाची देवता, जिचा अम्मल सर्व या पातालावर व या पातालांत जें सर्व आहे त्याजवर चालतो, तिनें, ज्या समुद्रास अजीर्ण ह्मणून कधींच कशाचेंच होत नसतें, त्या समुद्राकडूनही तुम्हांस शासन करावें ह्मणून या निर्जन बेटावर पुनश्च ओकून आणविलें आहे, कारण तुम्ही असे पापी आहात कीं, मनुष्यांमध्ये राहण्यास तुम्ही अयोग्य आहात. आतां मीं तुम्हांस येथे वेडेकरून सोडिलें आहे.

[आलोंझो, सिवाश्रियन वगैरे हे तलवारी उपसतात हें पाहून]

तुम्हा सारख्यांचे कपाळीं फास व बुडून मरणें हीं फळें या असल्या शेंदाड शिपाईगिरीच्या योगेंच येतात. अरे मूर्ख हो! मी आणि माझे सोबती देवाचे चाकर आहोंत. ज्या धातूचीं तुमचीं हत्यारें केलीं आहेत त्यानें जशी सुसा-
 ट्याच्या वाऱ्यास जखम करितां येईल, किंवा पुनश्च जमणा-
 ज्या पाण्यास जसें ठार मारण्याचें करवेल, तसेंच माझ्या पं-
 खांतील एक केशाचा नाश करूं ह्मटल्यास आहे. माझे सोबतीही याचप्रमाणें निर्भय आहेत. आणि जरी तुमच्या हत्यारांनीं कांहीं इजा करितां येती तरी, तीं आतां तुम्हांस उ-
 चलण्यास शक्ति न होय अशीं जड करून टाकण्याची क-
 रामत आम्हांजवळ आहे. परंतु ध्यानांत ठेवा, (कारण माझे काम तुम्हांस केवळ आठवण करून द्यावी एवढेंच आहे,) तुम्ही ध्यानांत ठेवा कीं, तुम्हीं तिघांनीं मिळून सुनीतिमान जो प्रो-
 स्पेरो त्यास मिलन शहरांतून हांकून लाविलें; त्यास आणि त्याच्या गरीब विचाऱ्या बालकास तुम्हीं समुद्रांत ढकलिलें; त्यांचींच फळें आतां तुम्हांस हीं आलीं आहेत. हें जें तुम्हीं अघोर कृत्य केलेंत, त्याची ईश्वरानें तुम्हांस क्षमा न करितां आजपावेतो केवळ धडा भरण्याची वाट पाहिली; आणि आतां समुद्र व भूमी तर काय, परंतु सर्व जगांतील प्राण्यांस तुमचा त्वेष आणून तुम्हांस पीडा देण्याचें त्यानें मांडिलें आहे. — आलोंशो, तुम्हा तर मुलगाच त्यांनीं हिरावून नेला, आणि मजकडून देवता तुजवर असा शाप वदविताहेत कीं, जिकडे जिकडे तूं जाशील तिकडे तिकडे तुझे पाठीमागे, कसेंही दुर्घट एकदम मरण आलें तरी त्यास बरा म्हणवि-
 णारा, दिवसानुदिवस वृद्धिपावणारा, असा क्षय लागून तुम्हा नाश होईल. ईश्वरी शोभ शांत होण्यास पश्चात्ताप व तद-

नंतर पुण्यक्रम यांशिवाय दुसरा कांहीं आतां उपाय तुला नाही. व तो न झाल्यास या निर्जन वेढामध्येच त्या क्षोभाचीं फलें तुझे माथ्यावर येऊन आपटतील.

[घडघडाट चालले असतां एरियल नाहींसा होतो; तदनंतर मंजुल गात गात विचित्राकृति पुन्हां आंत येतात, आणि नाचत व वेडावण्या दाखवीत मेजे उचलून घेऊन जातात.]

प्रोस्पेरो — [आपणांशीं] एरियला, गिधाडाचें सोंग व त्याची वतावणी तर त्यां उत्कृष्ट केलीस. तुझे स्वरूप कसे खाईन खाईनसे दिसत होतें. माझ्या आज्ञेप्रमाणें बोलण्यास तूं कांहीं कमी केलें नाहींस. व याप्रमाणेंच माझ्या इतर लहानसान किंकरांनींही आपलीं पृथक् पृथक् कामें उत्साहानें व सांगीतल्या बरहुकूम सर्व केलीं. आतां माझ्या महा-मंत्राचा प्रयोग उत्कृष्ट होत चालला आहे; आणि माझे सर्व शत्रु एके ठिकाणीं जमून दुःखानें केवळ वेडे होऊन गेले आहेत. ते आतां माझ्या काव्रंत सांपडले आहेत, त्यांना अशा दुःखावस्थेंतच ठेवून मी फर्दिनांद, (जो बुडाला असें ते समजतात) व त्याची प्रियतमा आणि माझी प्रिय पुत्री, जी मिरांदा, या उभयतांस भेटण्यास जातो.

गोंझालो — अहो तुम्हांस महापवित्र ईश्वराचीच शपथ आहे, तुम्ही असे वेडे कावरेबावरे होऊन पहात उभे कां राहता, तें सांगा.

आलॉझो — शिव, शिव! तें केवढें दुष्कर्म, तें केवढें दुष्कर्म! जेव्हां लाटा तुफान चालूं लागल्या तेव्हां माझे दुष्कर्माचा त्या घोष करीत आहेत, असें मला वाटलें; आणि वाराही त्याच गोष्टीची गुणगुण माझे कानांस करीत होता. गंभीर

प्रलयदुंदुभीसदृश ज्याचा ध्वनि असें तें जें विजेचें कडकडणें
 त्यामधून “प्रोस्पेरो, प्रोस्पेरो” हेच ध्वनि निघत होते.
 माझ्या दुष्कर्माचा गजर घडघडाटांत चाललाच होता. या
 महादुष्कर्मा वदलच हो माझ्या पुत्रास समुद्रामध्यें खोल
 पाण्यांत शय्या मिळाली. मीही आतां जेथें पाण्याचा ठाव
 कधींच लागला नाहीं, अशा खोल ठिकाणीं समुद्रांत, आपल्या
 मुलाच्या भेटीस जाऊन त्याचे शेजारींच गाळामध्यें जेथें तो
 असेल तेथेंच आपला देह ठेवीन [निघून जातो].

सिवाश्रियन—एकएकटें भूत जर माझ्या आंगावर येईल
 तर जरी त्यांच्या फौजाच्या फौजा असल्या तरी त्या कापून का-
 ढीन. आतां काय वाईट होणार? जातो त्याची खबर घेण्यास.

आन्तोनिओ—मीही तुजबरोबर येतो.

[सिवाश्रियन आणि आन्तोनिओ रागाचे वेडांत निघून
 जातात.]

गोंशालो—हे तिघे तर जिवावर उदार झाले आहेत;
 म्हणून काय करतील याचा नेम राहिला नाहीं. बहुत दिव-
 सांनीं उपटणाऱ्या विषाप्रमाणें ह्यांचा महापराध आज ह्यांच्या
 आत्म्यांस चावचावून घेत आहे.—अहो, मी तुमची प्रार्थना
 करितों, तुम्ही तरुण असल्या कारणानें तुमचे हातपाय तुमच्या
 स्वाधीन आहेत, तुम्ही जलदी करून त्यांच्यापाठीमागें धावा,
 आणि या वेडामध्यें ते आपणांस कांहीं अपाय करून घेतील,
 तर तो त्यांस करूं देऊं नका.

एद्वियन—चला हो तुम्ही सर्व माझ्यामागें. [सर्व निघून
 जातात.]

तिसरा प्रवेश समाप्त.

अंक ३ रा समाप्त

अंक ४ था प्रवेश १ ला.

स्थळ—प्रोस्पेरोच्या गुहेपुढील जागा.

[प्रोस्पेरो, फर्दिनान्द आणि मिरांदा येतात.]

प्रोस्पेरो—तुला मीं फार कडकपणें शिक्षा भोगविण्यास लाविलें होतें, त्याचे ऐवजीं तुला फळ तर उत्तम करून दिलेंच आहे; कारण, या येथें मीं तुला माझ्या जीविताचा आधारभूत तंतूच अर्पण केला आहे.—ज्या अपत्याकरितां मीं जीविताची अपेक्षा करितों तें अपत्य तूंस अर्पण केलें आहे. पुन्हां ही देणगी एकवार तुजवर सोंपवून इचा हात मीं तुझे हातांत घालतों. एवढा वेळ जो तुझा मीं छळ केला तो केवळ तुझ्या प्रीतीची परीक्षा पाहण्यास म्हणून केला. तूं ही आपले सत्वास ढळला नाहींस. आतां येथें ईश्वरसाक्ष ही माझी मौल्यवान् देणगी सर्वथैव तुझी झाली असें मीं त्रिवार वचन देतों. हे फर्दिनान्दा, कन्यादानाचे वेळीं मीं मोठी वढाई चालविली आहे असें समजून तूं हासूं नकोस. कारण, तुझ्याही अनुभवास येईल कीं ही केलेल्या सर्व स्तुतीस मार्गें टाकील अशी गुणवती आहे.

फर्दिनान्द—एकादे देवानें जरी आपले मताचे उलट मला कांहीं सुचविलें तरी आपण म्हणतां हेंच मीं प्रमाण मानीन.

प्रोस्पेरो—ठीक; हीस माझी उत्तम देणगी अशी समजून, आणि त्यां योग्य रीत्या संपादन केलेली महालक्ष्मी अशी समजून, इचें ग्रहण कर. परंतु बोवा सर्व परिपूत करणारे विधि यथोक्त शास्त्ररीत्या समाप्त झाल्याशिवाय जर आपण इच्या निरीची गांठ सोडिली, तर तुमच्या विवाहरूप

ऐक्यावर देव सप्रेम आशिर्वाद देऊन त्यास वृद्धिगत करणार नाहीत. निष्कळ मत्सर व कड्या आणि दुर्मुखी जो तिरस्कार, यांहींकरून व कुरूप संततीकडून तुमचें विवाहऐक्य शायदग्ध होऊन, तुमचीं अपत्ये तुम्हा उभयतांसही त्रासदायकशीं वाटतील, म्हणून मदनप्रदीप उज्वलित होऊं लागल्यास चांगली खबरदारी घेऊन सावध असा.

फर्दिनान्द—मला सुखाचे दिवस आणि संतति पाहण्याची इच्छा आहे, आणि अशा प्रीतीच्या योगानें बहुत कालपर्यंत संसार करण्याची इच्छा आहे, म्हणून मी इच्या संगतीं एकटा जरी एकाद्या अतिशय अंधाराचे गुहेंत असलों, किंवा अशाच दुसऱ्या एकाद्या अनुकूल स्थळीं असलों ; आणि कुत्रुद्धीनें जरी बळकट प्रेरणा केली तरी, मी योग्य वर्तन विसरून अयोग्य वासनेच्या स्वार्थीन होणार नाहीं. जो दिवस येण्याची आशा करितात, सूर्याच्या रथाचे घोडे अडखळून मंदगति झाले कीं काय, किंवा रात्रीस कोणी पाताळामध्ये साखळदंडांनीं बांधून टाकिले कीं काय असा आतुरतेमुळे भास होणार, त्या दिवशींचे सोहाब्यांत न्यून जिकेडून येणार तें मी कधीं करणार नाहीं.

प्रोस्पेरो—नामी उत्तर दिलेंत जावईबुवा ; आतां बसा आणि इच्याशीं बोला. आतां ही तुमचीच आहे वरें.—अरे एरिएला, कोठें गेला तो आमचा कष्टाळू चाकर एरियल !
[एरियल येतो.]

एरियल—महासमर्थ माझ्या मालकाचा काय हुकूम होत आहे ? मी हा हजर आहे.

प्रोस्पेरो—तूं आणि तुझे इतर बारभाई यांनीं मघाची कामगिरी योग्य रीतीनें वजाविली, आणि तशाच कांहीं

खटपटींत तुम्हांला पुन्हां लावावयाचें आहे; म्हणून जा आणि त्या भिकारऱ्यांस येथें या ठिकाणीं घेऊन ये. त्यांवर अधिपत्य मीं तुला दिलें आहे. ते जलद इकडे येतील असें कर. कारण या तरुण स्त्रीपुरुषांस माझ्या विद्येचे कांहीं ढंग दाखवावयाचे आहेत. मीं कांहीं चमत्कार दाखवांन ह्मणून त्यांस वचन दिलें आहे; आणि हीं उभयतां माझे वचनपूर्णतेची वाट पाहात वसलीं आहेत.

एरियल—आतांच घेऊन येऊं काय त्यांना?

प्रोस्पेरो—होय. पायास पातें न लागे तोंच.

एरियल—तुम्ही “जा” “ये” असे म्हणून दोग सुस्कारे टाकिते कीं नाहीं, आणि “ठीक, ठीक” असें म्हणण्याचे पूर्वींच प्रत्येक पिशाच वेड्यावांकड्या चेष्टा करित करित बोंटांवर लीलेनें चालत आले ह्मणून समजाच. पण मालक, माझेवर आपली मेहरबानी तर आहेना?

प्रोस्पेरो—माझ्या हुशार एरियला, बहुत मेहरबानी आहे तुजवर. माझी हाक ऐकिल्याशिवाय मात्र येऊं नकोस.

एरियल—ठीक, समजलों सर्व. [निघून जातो.]

प्रोस्पेरो—जावईबुवा, पहा, सत्यास ढळूं नकाहो. कामचेष्टांच्या स्वाधीन होऊन त्यांस सईल सोडूं नका. कामरूपी अभीपुढें शपथा ह्मणजे तृणासमान आहेत. आपल्या लीलांचें संयमन करा; नाहींतर आपल्या प्रतिज्ञेस नमस्कारच झाला समजा.

फादिनान्द—महाराज, मी प्रतिज्ञापूर्वक आपणांस सांगतां कीं, माझ्या अंतःकरणांतील उष्णतेस माझे स्वच्छ शश्वत जें ब्रह्मचर्यरूप तुहिन तें शमवितेंच आहे.

प्रोस्पेरो—योग्य आहे हें. एरियला, ये तूं आतां, पि-

शाचांचा तोटा पडू देऊं नकोस. एकादें जास्ती असल्यास चिंता नाही. थाटामाटानें दृश्य व्हा; आणि कांहीं गडबड करूं नका. गप्प आतां तुम्ही चित्रासारिखे वघत वसा.

[मंजुळ गायन चालतें. सोंगांचा तमाशा सुरू होतो. इरिस इंद्रधनुषा येते.]

इरिस इंद्रधनुषा—हे क्षेत्रदेवते, हे अतिउदार बाले, तुझीं सर्व धान्यांनीं समृद्ध शेतें, तुझे तृणमय पर्वत, ज्यांवेर मेषांचे यूथ शतशः चरत आहेत; तुझीं सपाट कुरणें, ज्यांमध्ये पशूंंस राहण्याकरितां पर्णकूटिका आहेत; व पवित्र अप्सरांस वणीमध्ये गुंफण्यास शुचिभूत फुलें प्राप्त व्हावीत म्हणून तुझ्या आज्ञेनें वसंतानें पुष्पीकृत व कृषिकर्मांनीं सुशोभित केलेलीं अशीं जीं तुझीं कुरणें; व प्रियांनीं धिःकारल्यामुळें विरहवेदना सोसणाऱ्या जनांस ज्यांची छाया प्रिय अशा ज्या तुझ्या तालवृक्षांच्या राया; तशाच तुझ्या मंडपदार द्राक्षवागा; आणि पाषाणमय समुद्रकांठ इत्यादि जे तुझे विहार करण्याचे प्रदेश, तेथून तुझे आगमन येथें व्हावें म्हणून मी इंद्राणीची द्वारपालिका तूस आज्ञा करीत आहे,—ह्या हिरव्या चार मैदानामध्ये बाईसाहेब वसल्या आहेत, येथें तुझे आगमन व्हावें. पहा या ठिकाणीं बाईसाहेबांचें वहन जें मयूर तो कसा थाटानें उडत आहे! तर हे संपत्तिमान क्षेत्रपालिके, बाईसाहेबांचें मनोरंजन करण्यास येथें सत्वर तुझे आगमन व्हावें.

[क्षेत्रपालिका येथे.]

सिरिस क्षेत्रपालिका—गे बहुरागमंडिते देवी, अगे इंद्राणीचे एकनिष्ठ द्वारपालिके, जी तूं आपल्या सकुंकुम पादानें माझ्या फुलांवर मधुवृष्टि करिल्येस, व तेंणेंकरून त्यांजवर जशीकाय संजीवनीचीच वृष्टि झाल्यासारिखें होतें, जी तूं

आपल्या धनुष्याच्या क्रमानीने माझी सर्विष्टपक्षेत्रे व वृक्षयुक्त मैदाने यांस नानारंग शैला पांघरविल्याप्रमाणे शोभायमान करितेस, तर तूं हे देवी, या बालतृणयुक्त स्थलीं तुझ्या राणीसाहेबांनीं माझी आगमनापेक्षा किमर्थ केली सांग बरे?

इरिस इंद्रधनुषा—येथे सत्यधर्माचरण करणाऱ्या स्त्री-पुरुषांची एकभावना झाली आहे. त्यांचा विवाहोत्साह करण्यास, व या धन्य दंपत्यास कांहीं उत्तम आंदण देण्यास तुला बोलाविले आहे.

सिरिस क्षेत्रपालिका—हे स्वर्गवासिनी इंद्रधनुषे, बाई-साहेबाजवळ या वेळेस विश्वकर्माची स्त्री व तिचा पुत्र मदन हीं उभयतां आहेत कीं काय, हे तुला माहित असल्यास मला सांग. त्या उभयतांनीं मिळून माझे मुलीस फितवून काळ्यावेऱ्या यमाशीं तिचे लग्न लावून दिले; त्या दिवसा पासून मीं तिचे व तिचा आंधळा मुलगा याच्या अपवित्र वाऱ्यास देखील उभी राहणार नाहीं अशी शपथ घेतली आहे म्हणून पुसत्ये.

इरिस इंद्रधनुषा—तिच्या भेटीची तूं येथे कांहीं धास्ती बाळगूं नकोस; ती देवी ढग कातरीत कातरीत पाताळ देशा कडेस जातांना मीं पाहिली. आणि तिचा पुत्रही कपोतरथांत बसलेला तिच्या वरोवरच होता. येथे येऊन या वधूवरांवर कांहीं अप्रशस्त मंत्रप्रयोग करून यांनीं विवाहहोम होण्याचे पूर्वी कोणताही प्रीतीचा व्यवहार करणार नाहीं म्हणून जी शपथ घेतली आहे, ती मोडून टाकावी म्हणून तीं मातापुत्रे येथे आलीं होतीं; परंतु ती मंगळाची बटिक हतमंत्र होऊन येथून पुन्हां निघून गेली. तिच्या तिरसट मुलानें आपले कुसुमशर रागानें सर्व मोडून टाकिले, आणि

अशी शपथ घेतली कीं आजपासून शरसंधानच मीं करणार नाहीं; व केवळ बालस्वभाव धरून कपोतांशीं खेळत वसेन.

सिरिस क्षेत्रपालिका—सर्व महाराण्यांमध्ये अग्रेसर ज्यो भगवती इंद्राणी त्या इकडे येत आहेत. हे त्यांच्या चालण्यावरून मी जाणवें.

[इंद्राणी येथे.]

जुनो इंद्राणी—हे उदार भगिनी क्षेत्रपालिके, तुझे कसे काय आहे ? या जोडप्यास सर्व अनुकूल होऊन याची संतति कीर्तिमान व्हावी ह्मणून यास आशिर्वचन करण्यास मजबरोबर चल.

जुनो इंद्राणी [गाते].

दिंडी.

कृबेरापरि संपत्तिमान व्हाल
कीर्त्ति तुम्ही बहु जर्गी गाजवाल ॥
पुत्ररत्नें संसारकोतुकाचें
सौख्य भोगा चिरकाल, वचन माझे ॥ १ ॥

सिरिस-क्षेत्रपालिका [गाते].

साकी.

॥ भांडारे तव करील धान्यें वसुंधरा परिपूर्ण ॥
॥ पशुशालाही अश्वादीकें करिल सकल संपूर्ण ॥ १ ॥
॥ बागांतिल तव द्राक्षवल्लरी घोस लडुनि लवतील ॥
॥ फलभारानें फलतरु तैसे नम्र सदा होतील ॥ २ ॥
॥ वसंत देवो त्वरित येउनी शोभा मंडन क्षेत्रा ॥
॥ सर्वकाळ तो वास्तव तथें करो जना सुखकर्त्ता ॥ ३ ॥
॥ सुकाळ होइल जाणा सकलहि वस्तुंच्या सखयांनो ॥
॥ शिरिं विलसो हे आशिर्वचनचि तुमच्या प्रियवाळांनो ॥ ४ ॥

फर्दिनान्द—हा खेळ तर मोठा मनेवेधक, आणि संगीतदार आहे. पण या पात्रांस पिशाचें मानण्यास तर कांहीं हरकत नाही ना ?

प्रोस्पेरो—होय. हीं पिशाचें आहेत. माझ्या मंत्रसामर्थ्यानें माझे हें प्रस्तुत नाटक करून दाखवावें ह्मणून मीं त्यांना त्यांच्या वंदिशाळेंतून येथें बोलावून आणिलें आहे.

फर्दिनान्द—सर्व जन्मभर माझा वास येथेंच होवो ! असे कुशल श्वशुर व अशी गुणपूर्णा स्त्री यांच्या योगें हें स्थल केवळ मला स्वर्गाप्रमाणें भासत आहे.

[इंद्राणी आणि क्षेत्रपालिका एकामेकीच्या कानांत बोलतात, आणि इंद्रधनुष्येस कांहीं कामगिरीवर पाठवितात].

प्रोस्पेरो—प्रियकरानो, तुम्ही आतां उगेच वसा; इंद्राणी आणि क्षेत्रपालिका एकामेकींशीं कांहीं गुप्त मंत्र करीत आहेत, त्यावरून आणिक कांहीं खेळ होणें आहे असें दिसतें. चुप, सर्व गप्प वसा, नाहीतर माझा प्रयोग निष्फल होईल.

इरिस इंद्रधनुष्या—नागमोडीप्रमाणें वाहणाऱ्या नद्यांतील अप्सरांनो, ज्यांस नागकन्या अशी संज्ञा आहे, त्या तुम्ही प्रसन्नमुख होतसात्या डोक्यांवर लळाळ्याचे मुकुट घालून आपल्या खळखळ वाहणाऱ्या प्रवाहांतून निघून हुकुमाप्रमाणें या तृणमय मैदानांत या. इंद्राणीची तुम्हांस अशीच आज्ञा आहे. हे नियमनिष्ठ अप्सरांनो, अनन्य अनुरागयुक्त या दंपत्याचा विवाहोत्साह करण्याकरितां सत्वर तुम्ही आगमन करा.

[कित्येक नागकन्यका येतात.]

अहो भाद्रपदांतिल कष्ट करण्याच्या दिवसांत सूर्यकिरणांनीं काळसर झालेले कृषिकांनो, तुम्ही आपल्या नांगर-

लेल्या शेतांतून येथे या, आणि आज आनंदोत्साह करा. आजचा दिवस सण असा माना; तुम्ही आपल्या वेत्राचे मुकुट डोक्रींवर घाला आणि या. येथे सुंदर नागकन्यका आल्या आहेत यांचे हातांत हात घालून पौरजनसदृश तांडवास आरंभ करा. [कित्येक कृषिक असावा तसा पोषाख केलेले येतात; ते व नागकन्यका मिळून उत्कृष्ट नृत्य करितात. नृत्याच्या शेवटीं प्रोस्पेरो एकाएकीं डचकल्यासारखे करून कांहीं बोलतो, ते ऐकतांच सर्व पिशाचे चमत्कारिक घोगरा आणि अव्यक्त शब्द करीत नाहींशीं होतात.]

प्रोस्पेरो—[आपणाशीं] त्या पशुरूप क्यालिबन मूर्तिपडाने व त्याच्या साथ्यांनीं माझ्या प्राणघाताविषयीं लुचेगिरीची जी एकचित्तता केली आहे त्याचे मला विस्मरण झाले होते. त्यांचा लाग साधण्याचा काळ तोच आतां आला आहे.—[पिशाचांस] ठीक तुम्ही सोंगांची वतावणी चांगली केलीतः—आतां येथून निघून जा. एक शब्द जास्ती बोलूं नका.

फर्दिनान्द—प्रिये, हे कांहीं चमत्कारिकच आहे. तुझे बापाचे मनास आज कशाचा तरी संक्षोभ झाला आहे. त्याचे त्यास राहून राहून कढ येतात.

मिरांडा—आजपर्यंत मीं बाबास असा अनिवार राग आलेला कधीं पाहिला नाहीं.

प्रोस्पेरो—जावईबुवा, आपण संभ्रमाने अस्वस्थ झाल्यासारखे दिसता; परंतु, महाराज, आपली आनंदवृत्ति असूद्या. आतां आमचे खेळ चट सारे संपले. आमचीं हीं पात्रे सर्व पिशाचे होतीं; ह्मणून मीं आपणांस पूर्वींच सांगितलें. आणि आतां भूतीं हवेत जाऊन मिसळलीं, ही जी

अदृश्य अतिविरल हवा तद्रूप कीं तीं आतां झालीं ! आणि य आमच्या मायामयी रचनेप्रमाणेंच एके दिवशीं गगनमंडळा चा भेद करून मेघमंडळाप्रत गेलेले उंच उंच जे बुरूज, अति विलसित जीं राजमंदिरे, तशींच भव्य देवालये, फार तर काय, पण हे मूर्तिमंत सर्व महाब्रह्मांड व यांतील तत्संबंधी सर्व द्रव्ये, हीं देखील सर्व या आतांच्या वायुरूपी तमाशाप्रमाणेंच नाश पावून विरघळून जाणार ; व याचें कोठें नांवगांव ही नाहीं अशीं होऊन जाणार, सारांश आम्हीं प्राणी केवळ स्वप्नवत् अनित्य आहोत; आणि मायासागरानें आमच्या अति सूक्ष्म जीवितास गराडा घालून आम्हांस निद्रावस्थेंत ठेविलें आहे. — महाराज, मला उपरति प्राप्त झाली आहे; म्हणून माझ्या दुर्बलतेचा त्रास करूं नका. माझ्या ह्याताऱ्याचें या विचारानें माथें फिरून गेलें आहे. माझा असा निरुत्साह पाहून तुम्ही गडबडूं नका. माझे मनांतील उद्वेग जाईपर्यंत मी येथून तेथपर्यंत असा दोनचार फेऱ्या घालतो.

फर्दिनान्द, व मिरांदा—आपण जलदच प्रकृतीवर याल अशी आमची आशा आहे.

[उभयतां निघून जातात.]

प्रोस्पेरो—नांव घेतांच आलास, म्हणून मी तुझे आभार मानितो.— एरियला, ये इकडे.

[एरियल येतो.]

एरियल—तुमच्या शब्दांशीं जसा खिळूनच मी राहिलों आहे. काय आपली मर्जी आहे ?

प्रोस्पेरो—अरे पिशाचा, क्यालिवनाची गांठ घेण्याची आपणांस तयारी केली पाहिजे.

एरियल—होय, माझ्या शास्त्या; जेव्हां क्षेत्रपालिकेस

मीं येथे आणिले तेव्हांच आपणांस ही गोष्ट सुचविण्याचे माझे मनांत आले होते. परंतु न जाणो आपणांस राग येईल म्हणून तसाच बसलो.

प्रोस्पेरो—त्या लुच्चा गुलामास तूं कोठें सोडून आलास ते सांग पुन्हां.

एरियल—महाराज, मीं आपणांस सांगितलेच आहे, ते दारू पीपीऊन विस्तवासारखे लाल पडले आहेत; आणि त्यांस असा आवेश चढला आहे कीं वाऱ्याची झुळुक त्यांचे तोंडावर वाहते म्हणून वाऱ्याशीं पण कडजा करून त्यासही ते मारीत आहेत. ज्या जमिनीवर ते उभे आहेत ती जमीन पादस्पर्श करिते म्हणून तीस रागाने ते लाथा देत आहेत. असे जरी ते वेडे झाले आहेत तरी, आपणांस मारण्याचा जो त्यांनीं वेत केला आहे, तो तसाच मनांत कायम ठेवून तो सिद्धीस न्यावा म्हणून इकडेसच ते येत आहेत. ते अशा स्थितींत असतां मध्येच मीं आपली खंजरी वाजविली; ती कानीं पडतांच ज्याप्रमाणें अलड तट्टें आपले कान उभारतात त्याप्रमाणें त्यांनीं आपले कान व डोळे वटारिले; नाकें फिंजारिलीं; जसे काहीं त्यांस गायनाचा वासच कळेल, असे ते पाहूं लागले. त्या वेळेस त्यांचे कानांत मीं मंत्र फुंकिला; तेव्हां ते एकाद्या वांसरासारखे माझे चुचकारण ऐकून दांता सारख्या तीक्ष्ण कांठ्यांच्या झाडांतून, सावरींतून, कुसळांतून आणि सराळ्यांतून सर्वांग टोंचलेले फिरफिरून सरते शेवटीं मीं त्यांस आपले गुहेजवळ जो घाण चिखलाचा गारा आहे त्यांत आणून गुंतवून सोडिले आहे. तेथे पायांस चिखल लागतो म्हणून रागाने त्या घाणेरड्या पाण्यांत सर्वांग भरून जाई अशा उड्या मारीत ते राहिले आहेत.

प्रोस्पेरो—माझ्या पाखरा, हें तूं सर्व ठीक केलेस. तूं अदृश्यरूप अज्ञूनही असेच असूंदे; आणि माझे गुहेत जाव तेथून कांहीं चमत्कारिक पोषाखी सटरफटर घेऊन ये. या चोरांस फसवून धरण्याकरितां त्यांचें मोहजाल पसरूं.

एरियल—गेलों मी गेलों, हा पहा. [जातो].

प्रोस्पेरो—भूत बेटा जन्मभूत, ज्याचे मनावर कांहीं ममतेचा ठसा म्हणून उठणेंच नाही. त्यास शिकविण्यास किती तरी मीं मेहनत घेतली; पण ती सर्व व्यर्थ गेली. जसजसा तो मोठा होऊं लागला आहे तसतसा कुरूप तर होत चाललाच आहे. पण त्याचें मनही ज्यास्ती जास्ती विषतुल्य होत चाललें आहे. त्या सर्वांना असा भक्कम मार आतां देतो कीं त्यांनीं आरडतच वसावें.

[एरियल पोषाखी बुटीदार चक्रचक्रीत कपडे वगैरेचा बोजा घेऊन पुन्हां येतो त्यास].

या अशा ओळीनेच हे कपडे लावीत लावीत चल. [प्रोस्पेरो आणि एरियल अदृश्यरूप धारण करून उभे राहतात. कयालिवन, स्तिफानो, आणि त्रिंक्युलो सर्वांग चिखलानें भरलेले असे येतात.]

कयालिवन—महाराज, कृपा करा आणि पावलें हळूहळू टाका, आंधळ्या चिचुंद्रीचा देखील आवाज कार्नीं पडूं नये असे करा; कारण आपण आतां अगदीं गुहेच्या तोंडाशींच आलों आहोंत.

स्तिफानो—अरे राक्षसा, तूं म्हणत होतास कीं ही तुशी गाणारी यक्षिण कांहीं उपद्रव देणार नाही, पण तिणें तर आमची वेताळाच्या स्वारीप्रमाणें त्रेधाच करून सोडिली.

त्रिंक्युलो—अरे राक्षसा, सर्व माझ्या आंगास घोड्याच्या

मुताची घाण येऊं लागली आहे ; आणि माझ्या नाकास तर त्या घाणीची मोठी चिरड आहे.

स्तिफानो—मला ही तसेंच झाले आहे : ऐकलैस काय राक्षसा ! जर मी तुजवर रागावलों विगावलों तर, पहा कसे होईल तें.

त्रिंक्पुलो—मग कशाचा राक्षस, गेलाच चिरडून ह्मणून समजायाचा.

क्यालिबन—माझे मायबाप, आपली मर्जी मजवर अशीच आणिक कांहीं वेळ असूं द्या. थोडासा दम खा. तुह्यांस जें आतां इनाम मिळेल त्यापुढे झालेली अडचण कांहींच नाही ; ह्मणून माझे ऐका आणि हळूच बोला.—सर्व कसे जिकडेतिकडे मध्यरात्रीप्रमाणें सामसूम आहे.

त्रिंक्पुलो—पण आमच्या दारूच्या बाटल्या त्या गाव्यांत गमावल्या, तें कोणीकडेसच गेलें वाटतें.

स्तिफानो—रे राक्षसा, बाटल्या गेल्यानें लज्जा व अपमान झाला तो झालाच ; परंतु त्यामुळे अजब तोटाही झाला.

त्रिंक्पुलो—मी भिजलों याचें मला कांहींच वाटत नाही. परंतु बाटल्या गमावल्या याचें फार दुःख होतें. राक्षसा, ही तुझी गरीब यक्षीण पाहिलीस ना कशी ती ?

स्तिफानो—मी आपली बाटली परत घेऊन येईन आपला. या कामीं पाण्यांत बुडालों तरी चिंता नाही.

क्यालिबन—अहो राजेसाहेब, मेहरबानी करून उगेच जरा बसा. आपण गुहेच्या तोंडाशीच अगदीं आलों आहोंत ; कांहीं गलबल न करितां जलद आंत शिरा. आणि हें बेट जेणेंकरून अक्षय तुमचें होईल अशी कांहींतरी शिताफी

करा. मी तर आपली पायधूळ खाणारा चाकर बनलोंच आहे मग.

स्तिफानो—माझा हात धर. खुनाच्या कल्पना आतां माझे मनांत येऊं लागल्या आहेत.

त्रिंक्युलो—अहो स्तिफानो महाराज! अहो धुरंधर! अहो योग्य स्तिफानो! पहा हा कसा आपणांस सुंदर राजपोषाख घालण्यास ठेविला आहे तो.

क्यालिबन—अरे मूर्खा, तें पडूं दे तेथें. तें तर एक रकटें आहे.

त्रिंक्युलो—वाहावारे बच्चाराम, चोरबाजारांतील माल जसा आम्हांस ओळखतांच येत नसेल वाटते.—अहो राजे स्तिफानो!

स्तिफानो—अरे त्रिंक्युलो, काढरे तो दोरविरून झगा. याच हातानें घेईन बरें म्हटलें तो झगा.

त्रिंक्युलो—हा घ्या कीं, महाराज, आपण.

क्यालिबन—रक्तपिती होऊन हा मरून जावो वेडझवा! काय हें गोंणताट घेऊन याचीच अपरूपाई करीत बसणार तूं! चला, महाराज, अधीं जाऊन त्याचा जीव आपण घेऊं; कारण तो जर मध्येच जागा झाला तर आपल्या सर्वांगाचें चिमटे घेघेऊन धिरडेंच करून टाकील; आणि आपली चटणी बनवील.

स्तिफानो—अरे राक्षसा, तूं बैस गप्प.—कां दोरीबया, ही बंडी आमचीच कीं नव्हे; आली ही कशी बंडी आतां दोरीखालीं. बंडे, दोरीच्या केसाचा आणि तुझा वियोग झाला, ह्मणून थोडक्याच दिवसांत आतां तूं टकली बंडी होशील.

त्रिंक्युलो—वा! काय खासें बोलणें हें! आणखी सरका-

रास पंसंत पडेल तर, नीट आपण असे दोरी दोरीनेच, शिस्ते शिस्तेनेच मुंडन करीत चलूं.

स्तिफानो—वहावा! ही चेष्टा खुप नामी तू केलीस, म्हणून मी फार खुष झालों. हा घे पोषाख तुला बक्षीस. या देशाचा जोंपर्यंत मी राजा आहे तोंपर्यंत बुद्धिवान पुरुषांस म्हणून विन्मुख कधींही जाऊं देणार नाहीं. “दोरी दोरीने व शिस्तेशिस्तेनेच मुंडन करूं” अं! वा! काय नामी उत्तम कल्पना ही! हा घे आणखी एक पोषाख तुला बक्षीस.

त्रिंक्वुलो—राक्षसा ये असा; आणि हातावर कांहीं कोरडी माती घाल. आणि हे सर्व पोषाख चल घेऊन.

क्यालिबन—मी याला कांहीं घेणार नाहीं; अशाने आपला वेळ मात्र निघून जाईल आणि मग आपणांस तो मासे बनवून टाकील; किंवा अतिशय चपट्या कपाळाचीं कुरूप माकडे करून टाकील.

स्तिफानो—राक्षसा, घे रे हातावर माती: आणि जेथे माझ्या दारूचीं पिंपे आहेत तेथे हीं वस्त्रे नेऊन ठेवण्याचे कामीं मदत कर. जर, “नाहीं होय” करशील तर तुला ह्या राज्याचे हद्दीपार करून देईन, समजलास! ने हे पोषाख तिकडे.

त्रिंक्वुलो—आणि हे दुसरे पण ने.

स्तिफानो—हो, ते आणि हे असे सर्व पोषाख जा घेऊन. [इतक्यांत पारध्यांचा गलबला ऐकूं येतो. पुष्कळ पिशाचे शिकारी कुत्र्यांचीं रूपे घेऊन येतात, आणि स्तिफानो इत्यादिकांची पिच्छा धरितात. प्रोस्पेरो आणि एरियल कुत्र्यांस आंगावर घालितात.]

प्रोस्पेरो—हू, पृठान्या, हू!

एरियल—रुप्या, ते तिकडे चालले पहा, रुप्या!

प्रोस्पेरो—बहादर, बहादर! अरे तिकडे गेले. वाघ्या तिकडे, तिकडे ऐक.

[क्यालिबन, स्तिफानो, आणि त्रिक्युलो यांस मैदानांत हाकून आणितात.]

[एरियलास] जा, आणि पिशाचांस असा हुकुम कर कीं, यांस चांगले कुटून काढा, आणि यांच्या सांध्यांतून सुक्या वेदना निघतील असे करा. मोठमोठे अवघणे आणून यांच्या शिरा सगळ्या जखडून टाका. आणि चिमटे घेऊन पर्वतावरील मांजराच्या किंवा चित्याच्या आंगावर जसे दाट ठिपके असतात तसे दाट यांच्या आंगावर वळ उठवा.

एरियल—एका, ते कसे ओरडताहेत!

प्रोस्पेरो—चांगली त्यांची शिकार कर. या घटकेस सर्व माझे शत्रु माझे स्वाधीन आहेत. थोड्याच वेळांत तुझे श्रमांचा शेवट होऊन तुला हवेंत मिसळण्याची परवानगी होईल. गड्या, थोडा वेळ आतां मात्र माझी चाकरी नीट कर.

[जातात.]

अंक ४ था समाप्त.

अंक ५ वा, प्रवेश १ ला.

स्थळ.—प्रोस्पेरोच्या गुहेपुढील जागा.

[प्रोस्पेरो आपला भारलेला झगा घालून येतो. एरियलही येतो.]

प्रोस्पेरो—माझा वेत आतां सिद्धीस जात आहे. माझे

मंत्र कोठें कचरत नाहीत, व सर्व माझीं पिशाचें माझ्या आज्ञेत आहेत; आणि काळास ज्या गाड्यास लाविलें आहे तो गाडा तो नीट ओढीत आहे. दिवस किती चढला असेल बरें?

एरियल—सहा वाजले, महाराज. आपण म्हणाला होतां कीं सहा वाजतां सर्व आपलीं कामें संपतील.

प्रोस्पेरो—ज्या वेळेस मीं तुफान उद्भविलें त्या वेळेस असें म्हटलें होतें खरें. माझ्या पिशाचा, राजा आणि त्याचे बरोबरीचे लोक यांची अवस्था कशी काय आहे तें सांग.

एरियल—ज्याप्रमाणें आपण हवाला दिला होता, त्याप्रमाणेंच एकेठिकाणीं त्यांस अडकवून ठेविलें आहे. जसें आपण त्यांस सोडून आलात तसेंच ते अज्ञून बसले आहेत. तुमच्या गुहेंत फार वारा येऊं नये म्हणून आसऱ्यासाठीं जी राई लाविली आहे, त्या राईमध्येच ते सर्व कैद करून ठेविले आहेत; तुम्ही त्यांची सुटका करीपर्यंत त्यांस हलण्या चालण्याची कांहीं शक्ति नाही. राजा, त्याचा भाऊ, आणि तुमचा भाऊ, असे तिघे केवळ वेडे होऊन बसले आहेत; आणि बाकीची मंडळी त्यांची ती अवस्था पाहून सर्वस्वी दुःख व शोक करीत बसले आहेत. सर्वांहूनही ज्या मनुष्यास तुम्ही म्हातारा भला मानकरी गोंशालो असें म्हणता, तो तर अतिशयच दुःख करीत आहे. त्याच्या डोळ्यांतील अश्रु त्याचे दाढीवरून टपटप, बोरूच्या पानाच्या वळचणींतून जसे बर्फाचे तुषार पडतात तसे, पडत आहेत. तुमच्या मंत्रांचा त्यांजवर असा कडक अम्मल चालत आहे कीं, त्यांची अवस्था तुम्ही पहाल तर खचित तुह्यांस त्यांची दया आल्यावांचून राहणार नाही.

प्रोस्पेरो—पिशाचा, तुलाही असें वाटतें काय?

एरियल—जर, महाराज, मी मनुष्य असतो, तर मला त्यांची दया आली असती खरी.

प्रोस्पेरो—तुलाही दया आली असती ह्मणतोस तर मला ही आलीच पाहिजे. तूं वायुरूपी असतां तुझें अंतःकरण जर कळवळलें, तर मी तर त्यांचेप्रमाणेच मनुष्य आहे, व त्यांचे प्रमाणेच मला राग, लोभ इत्यादि सर्व मनोविकार आहेत, तर त्यांची मला तुजपेक्षां जास्ती माया कशी नाही येणार? त्यांनीं जें मजशीं कपट केलें त्या कपटानें जरी माझा अंतर्ग्राम जळला आहे, तरी मी आपला राग शांतवून उदारपणासच अनुसरतो. सूड उगवावा त्यापेक्षां उपकार करावा ह्यांत विशेष पुण्य आहे. जर त्यांस केलेल्या पातकाचा पश्चात्ताप होईल तर तेवढ्यानेच माझ्या रागाची शांति होईल. जा, एरियला, त्यांची सुटका कर. माझ्या मंत्राचा मी उतारा करून त्यांचीं सर्व इंद्रियें नीट वृत्तीवर आणून ठेवितों, आणि ते पुन्हां पहिल्यासारखे भानावर येतील असें करितों.

एरियल—तर आणितों मी त्यांस आतां इकडे. [जातो.]

प्रोस्पेरो—हे पर्वतवासी, जलवासी, सरोवासी, आणि वनवासी भूतानो; अहो सागरास ओहटी लागली ह्मणजे जमिनीवर पाय न उमटवितां सागरदेवाच्या मागून जाणाऱ्या व भरतीच्या वेळेस पुन्हां परत येणाऱ्या इतर भूतानो; आणि अरे तुम्ही अर्धवेड्यांनो, जे तुम्ही चांदण्यारात्रीमध्ये मैदानांत कडू हरळीचीं कुंडलाकृति चक्रे वनवितां, व जीं चक्रे शेळ्या ह्मणूनच कधीं खात नाहीत, त्या भूतानो; आणि चांदण्यामध्ये श्वानछत्रे करण्याची ज्यांस होस, व रात्रीचा गंभीर घंटाध्वनि ऐकण्याची ज्यांनां होस अशा

अन्य भूतानो, जरी तुम्ही स्वतः पराधीन व निर्बल आहांत, तरी तुमच्याच सहाय्याने मीं कडकडीत दोन प्रहरचा सूर्य-ही कधीं कधीं झाकून टाकिला आहे; व जबरदस्त वाऱ्यावर केव्हां केव्हां अम्मल चालवून हरित वर्ण जो समुद्र आणि श्यामवर्ण जें आकाश यांच्यामध्ये, लढाईची छाया आणिली आहे:- मोठ्या भयंकर घडघडाटास मीं अग्नि सहाय्य देऊन इंद्राचें आयुध जी विदुलता तिच्याच योगें त्याचेच नंदन वनांतील महान् महान् ओक झाडें यांसही फोडून काढिलें आहे; आणि सरलद्रुम व देवद्रुम यांस त्यांच्या महान् महान् मूलांसकट उखडून टाकिलें आहे. माझ्या आज्ञेनें कबर-स्थानांतून गाडलेलीं शवें पुन्हां जागृत होऊन माझ्या महा-मंत्राच्या योगें थडगीं उलून बाहेर पडलीं आहेत. परंतु या अप्रशस्त मंत्रविद्येचा आज शपथ घेऊन मी त्याग करितों. आणि मला आतां यांच्या इंद्रियांवर कांहीं मंत्रप्रयोग कराव-याचा आहे, त्यांस उत्तम स्वर्गातील गायनाची आवश्यकता आहे. तें गायनकार्य झाल्यावर, माझा हा भारलेला त्रिशूल मी मोडून टाकून जमिनींत कित्येक पुरुषपर्यंत खोल गाडून टाकितों. आणि माझी पोथी समुद्रामध्यें जेथें कधींच ठाव लागला नसेल अशा जागीं बुडवून टाकितों.

[गंभीर गायनास सुरुवात होये. एरियल पुन्हां आंत येतो. त्याचे मागून वेडेचार करित, व जवळ गोंझालो आहे असा, आलोंझो येतो. व तसेच सिवाश्रियन आणि आन्तोनियो वेडेचार करित येतात. व त्यांचे बरोबर एद्रियन आणि फ्रान्सिस्को येतात. प्रोस्पेरोनें वर्तुलाकृति तयार केलेले जागेंत ते येऊन सर्व मंत्रबद्ध होत्साते उभे राहतात. हें पाहून प्रोस्पेरो त्यांस म्हणतो.]

प्रोस्पेरो—भांबावलेल्या मनास उत्कृष्ट औषधच असे जें गंभीर गायन, त्याच्या योगें तुमच्या डोक्यांतील मगज, ज्याचा आतां कांहीं उपयोग नसून ज्यास तुमच्या कपाळामध्ये उष्णतेनें कढ मात्र येत आहेत, तो शुद्ध होवो! तेथेंच तुम्ही उभे राहा; कारण मंत्रानें तुम्ही केवळ बांधलेले आहांत. हे पवित्र गोंझालो, हे सुमनुष्या! तुझ्या डोळ्यांत अश्रु पाहून माझ्याही डोळ्यांस पाणीं येत आहे. मंत्राचा अम्मल तर झपाट्यानें उतरूं लागला आहे आणि ज्याप्रमाणें रात्रीच्या अंधाराचा नाश प्रभातकालच्या किरणांनीं होतो, त्याप्रमाणें त्यांचीं इंद्रियें, त्यांच्या बुद्धिरूप ज्ञानास वेष्टून टाकणाऱ्या वेडगळ कल्पनांधकाराचा नाश करून, पुन्हां प्रकृत्यापन्न होऊं लागलीं आहेत.—अरे माझ्या गोंझालो, तूं च माझा खरा वचाव केलास; आणि ज्याचा तूं आश्रय करितोस त्याच्याशीं तूं असाच केवळ एकनिष्ठेनें वागणारा, त्या तुझे उपकार आज मी माझे येथें कायावाचेकरून फेडीन. अरे आलोंझो राजा, तूं मजवर व माझ्या मुलीवर मोठा गहजब केला होतास; परंतु तुझ्या भावानें तुझ्याही पेक्षां दुष्कर्मामध्ये अधिक प्रवीणता संपादिली आहे. अरे सिवाश्रियना, आतांच तुला ज्या सर्वांगास चिमटे बसल्याप्रमाणें वेदना होत होत्या, त्या तुझ्या दुष्कर्मास केवळ शासन म्हणूनच होत होत्या. अरे माझ्या पाठीस पाठ लावून आलेल्या भावा, तूं तर आपले हृदयांत दुर्घट लोभ सांठवून पश्चात्ताप व दया यांस तेथून काढून दिलेंसच. तूं आणि सिवाश्रियन (म्हणूनच सिवाश्रियन यास अतिदुःखकारक वेदना सोसाव्या लागत आहेत,) मिळून येथें राजास मारून टाकिलें असतें; परंतु तुम्ही जरी असे उलट्या काळजाचे आहांत, तरी मी तुम्हांस क्षमा करि-

तों.—यांची ज्ञानशक्ति वाढूं लागली असं वाटतं, आणि आतां दुसरी ज्ञानलहरी येईल तिच्या योगें, जितकें ज्ञान असावें तितकें येऊन, आतां, जी तमोमयी घाण पडली आहे ती नाहीशी होईल असं वाटतं.—यांतील एकही पण मजकडे पाहात नाही व मला ओळखीत नाही.—एरियला, गुहेतून माझी टोपी व तलवार इकडे घेऊन ये. मी आपला वेष पालटून मिलन येथे गादीवर असतांना जसा पोषाख करीत होतो तसा करून यांस ओळख देतोः—अरे पिशाचा, ये इकडे जलद. तुझी सुटका तर आतां अल्प कालांतच होईल.

[एरियल गात पुन्हां येतो, आणि प्रोस्पेरोस पोषाख घालण्यास मदत करितो.]

एरिएल—[गातो] गज्जल [राग जिल्हा.]

- ॥ मधुकरि मधु प्राशी पुष्प कर्णीतून ॥
 ॥ तिच्यासवें मी हि तेथ मधु हो पिऊन ॥
 ॥ मृदु पुष्पशय्ये आतां स्वस्थ कीं निजून ॥
 ॥ घुघु आरडतां त्यांतचि लपुन बसून ॥
 ॥ सुक्ति झालि आतां मजा करिन मी हंसून ॥ १ ॥
 ॥ वाघुळाच्या पाठिवरी स्वारि हो करून ॥
 ॥ वसंताच्या मागमागें आनंदें फिरून ॥
 ॥ खांदिवरिल मंजरिच्या खालिं कीं रमून ॥
 ॥ चैनचान यथासांग करिन मी हंसून ॥ २ ॥

प्रोस्पेरो—हे ठीक आहे. माझ्या कुशल एरियला, तुझी वारंवार आठवण होईल खरी, तरी मी तुला मोकळीक देतोच. ठीक, ठीक, ठीक. अशाच अदृश्यरूपानें राजाच्या जहाजावर जा; तेथेंच तुला सर्व खलाशी अंबरांत स्वस्थ निजलेले आढळतील; एक तांडेल व एक नावाडी मात्र जागे आहेत, त्यांस कसे तरी येथे घेऊन ये. मेहरबानी करून जलद मात्र आण हो त्यांस.

एरियल—मी वायुभक्षण करून देन "पळांच्या आंतच पुन्हां येथें येतों. [जातो.]

गोंझालो—अहो या बेटामध्ये सर्वत्र दुःख, क्लेश, आश्चर्य आणि संभ्रम, यांचाच केवळ वास आहे. या भयंकर प्रदेशांतून देव आम्हांस एकदां बाहेर काढो?

प्रोस्पेरो—महाराजसाहेब, ज्याचा बहुत छळ केलात, असा जो मिलनचा ड्यूक प्रोस्पेरो, तो हा मी येथें आलों आहे पहा. मी खरोखर जिवंत तोच ड्यूक आहे, अशी तुमची जास्ती खात्री व्हावी म्हणून मी आपणांस आलिंगन देतों. व आपणांस आणि आपल्या बरोबरच्या लोकांस मी आपले आगमनानें मनापासून बहुत आनंदी झालों आहे असें सांगतों.

आलोंझो—तूं खरोखरीच तो मिलनचा ड्यूक आहेस किंवा एकादें क्षुद्र भूत असून, ज्याप्रमाणें थोडक्या वेळापूर्वीच भूतचेष्टांनीं माझी विटंबना केली, तशीच पुनरपि करण्यास आला आहेस, हे कांहीं मला समजत नाहीं. परंतु तुझी नाडी रक्तमांसाच्या माणसाप्रमाणेंच वाहात आहे; आणि तुला पाहिल्यापासून माझे मनाची वेदनाही कर्मा होऊं लागली; मला वाटतें एवढा वेळ मी कांहीं भ्रमांत होतों; पण जर ही कांहीं पिशाचचेष्टा नसले, तर ही गोष्ट मोठी चमत्कारिक खरी. तुझे राज्य मी आतां तुला सोडून देतों; आणि जो मीं तुझा छळ केला त्याची तूं मला क्षमा कर, अशी माझी तुजपाशीं विनंती आहे. पण प्रोस्पेरो कोठचा हो आतां जिवंत असणार? आणि तो या बेटांत हो कोठचा येणार?

प्रोस्पेरो—[गोंझालोस] हे उदार वृद्ध मित्रा, पाहिल्या-

नदां तुला वळकट मिठी मारूं दे. तुझी सभ्यता अपरंपार व अनुपम आहे.

गोंझालो—हा प्रोस्पेरो आहे किंवा कोणी पिशाच आहे अशी मला शपथ घेण्यास सांगितल्यास मी तर बुवा घेणार नाहीं.

प्रोस्पेरो—या बेटांतील काहीं चेष्टांचा अज्ञूनही तुम-
च्यांवर अम्मल आहे, ह्मणून अज्ञून तुह्यांस खरें वाटणार
नाहीं.—माझ्या सर्व मित्रांनो, तुह्यां सर्वांस स्वागत असोः—
(एक्रीकडे सिवाश्रियनास व आन्तोनिओस ह्मणतो.) पण
अहो, तुह्मी जोडीचे सरदार, जर मला वाटेल तर यावेळेस
महाराजांची इतराजी आपणांवर मी करूं शकतो; तुह्मी
दोघे राजद्रोही आहात हें येथेंच सिद्ध करून देतां व्येईल;
खरेंच सांगतो, यावेळेस मी पोकळ गप्पा सांगत नाहीं.

सिवाश्रियन—(आपल्याशीं) काय याच्या तोंडांतून
भूतबीत तर बोलत नाहीं?

प्रोस्पेरो—भूत नव्हे होः—अहो महादुष्ट राजश्री, तुह्यांस
मीं भाऊ ह्मटल्यास माझे तोंडास किडेही पडतील, असें
जरी आहे तरी, सर्व महापराधांची मी तुह्यांस क्षमा करितो.
माझे राज्य मात्र आतां मला द्या, येथें “नाहीं होय” ह्मणून
काहीं आतां चालावयाचें नाहीं.

आलॉझो—जर तूं खचित प्रोस्पेरोच असलास तर, तूं
आजपर्यंत कसा वांचलास तें सांगः या बेटावर आमचें
जहाज फुटून तीन तास झाले न झाले, इतक्यांत तूं आह्यांस
कसें गाठलेंस; येथें आमचें एक रत्न हरपलें—ती आठवण
झाली म्हणजे हृदय कसें घायाळ होतें!—माझा मुलगा
फदिनान्द हा येथें बुडून मेला.

प्रोस्पेरो—हे ऐकून मला बहुतच दुःख वाटते.

आलौझो—दुर्निवार्य घाला हो हा ; आणि येथे कोणाचा कांहीं उपाय नाही, ह्मणून समाधान करून स्वस्थ बसले पाहिजे.

प्रोस्पेरो—मला वाटते आपण समाधान जसे करून घ्यावे तसे घेतले नाहीं: असाच मजवरही प्रसंग आला आहे ; पण समाधानापासून, राज्यादिकांपासून होणाऱ्या मदतीप्रमाणे, मला मदत झाली, व मी आतां स्वस्थ झालों आहे.

आलौझो—काय, तुम्हांवरही कांहीं असाच प्रसंग गुजरला?

प्रोस्पेरो—जसा आपल्यांवर प्रसंग गुजरला तसाच मजवरही गुजरला आहे; आणि आपलेजवळ दुःख सोसण्यास जसीं इतर सुखसाधने आहेत तसीं मजपाशीं नाहीत;—महाराज माझी मुलगी गमावली!

आलौझो—तुमची गमावली। अरे ईश्वरा! हीं दोघे राजाराणी होऊन नेपल्स शहरांत राज्य करण्यास असतीं तर किती सुख झाले असते! त्या उभयतांनीं राज्य करून माझा मुलगा जेथे समुद्रामध्ये चिखलांत पडला असेल तेथे मी जरी पडतो तरी बरे होते. आपली मुलगी केव्हां गमावली?

प्रोस्पेरो—हे नुकतेच वादळ झाले त्याच सपाळ्यांत. हे मानकरी ह्या भेटीच्या प्रसंगाने चकित होऊन आपले बुद्धीचा व्हास करून टाकीत आहेत आणि आपले डोळे आपणांस ठकवीत आहेत, असे मानितातसे दिसते. त्याचे मुखांतून श्वासोच्छ्वासाशिवाय आश्चर्याने शब्दही निघत नाहीत; परंतु कसेही तुम्ही भांबावलेले असला, तरी हे खरे माना कीं, मी प्रोस्पेरो आहे; ज्या सरदारास तुम्ही मिलन् शहरांतून हाकून लाविले तोच हा मी. ज्या बेटावर तुमचे जहाज फुटले

त्या बेटावर राज्य करण्यास अद्भुत चमत्काराने मी येथे येऊन लागलों. पण ही गोष्ट आतांच लांबवीत नाही; कारण ती सांगण्यास दिवसाचे दिवस लागतील. सांगूं म्हटल्यास ती भोजनप्रसंगी संपण्यासारिखी लहान नाही, व भेटतांच प्रथम ती सांगावी हेंही योग्य नाही. सांप्रत स्वागत असो, महाराज, आपणास; ही गुहा माझे राजमंदिर आहे; येथे थोडे बहुत सेवक आहेत, त्यांशिवाय इतर रयत म्हणून माझे राज्यांत नाही; कृपाकरून आंत डोकावा हींत. ज्या अर्थी तुम्हीं माझे राज्य मला परत दिलें, त्या अर्थी मीही कांहीं तुम्हांस तसाच उत्तम लाभ करून देतो. —निदान मला राज्यप्राप्तीपासून जो आनंद झाला तसाच कांहीं तुम्हांस आनंद होईल असा कांहीं चमत्कार तुम्हांस करून दाखवितो.

[गुहेचें दार आपोआप उघडतें व आंत फर्दिनान्द आणि मिरांदा अशीं उभयतां गंजिफा खेळत आहेत तें दिसतें.]

मिरांदा—प्रिया, तुम्ही गडे रडीचा खडी डाव खेळतां.

फर्दिनान्द—प्राणप्रिये, या सर्व जगाच्या प्राप्तीकरितां देखील कोणी खोटे खेळ म्हटल्यास मी खोटे खेळणार नाहीं.

मिरांदा—होय तर, जगाची गोष्ट तर राहूच द्या; पण खोटे खेळांत भांडून जर तुम्हांस वीसच गांव मिळतील, तर हें असल्यास मी त्या खेळास मोठ्या सत्याचा खेळ म्हणें.

आलौझो—जर त्या बेटांतील ही कांहीं चेष्टाच म्हणून ठरेल, तर एका प्रियपुत्राच्या मरणाचें दुःख दुबार झाल्यासारिखें होईल.

सिबाश्रियन—केवढा हा चमत्कार!

फर्दिनान्द—जरी समुद्रानें एकच कलहोळ करून सोडिला होता, तरी त्यास दया आलीसैं वाटतें. विनाकारण तर मीं समुद्रास दोष लाविले.

[फर्दिनान्द बापाचे पायांवर डोक्री ठेवितो.]

आलौझो—मुला! हर्ष पावलेल्या पित्याचे सर्व आशिर्वाद तूस फळून तुझें सर्वथैव संरक्षण करोत! तूं येथें पण कसा आलास तें आह्मांस सांग.

मिरांदा—वा! काय चमत्कार! किती तरी सुंदर प्राणी येथें आले आहेत हे! एकूण माणसें मोठीं सुंदरच असतात! ज्या नवीन जगामध्यें अशीं सुंदर मनुष्ये असतात तें जग-ही अति सुंदरच असेल.

प्रोस्पेरो—मुली, तें जग तुला मात्र नवें आहे.

आलौझो—या मुलीबरोबर तूं खेळत होतास ही कोण? तुझी व तिची किती जरी ओळख असली, तरी ती तीन तासांहून जास्ती जुनी नसावी: आपणांस एकत्र जमविणारी व आपले प्राण वांचविणारी ही कोणी देवी तर नव्हे?

फर्दिनान्द—महाराज, ही मानुषी आहे; परंतु नित्य जो भगवान त्याचे कृपेनें ती माझी झाली आहे.—मला पितरांची आज्ञा मागणें जेव्हां अशक्य होतें, व जेव्हां आपण गत झाल्याचीच मला शंका होती; त्या वेळेस मीं हिचें ग्रहण केलें: महाविख्यात जो मिलनचा उद्युक्त, ज्याची कीर्ति मीं ऐकिली होती, परंतु ज्यास कधीं पाहिलें नव्हतें, त्याची ही कन्या आहे; त्यानें मला पुन्हां जीवदान दिलें. आणि या स्त्रीच्या संबधानें ते आतां माझे दुसरे तीर्थरूप झाले आहेत.

आलौझो—मीही तिचा तीर्थरूप झालों आहे आतां.

परंतु, अरे देवा! या मुलीचीच मला क्षमा मागितली पाहिजे; ही किती अपकीर्ति !

प्रोस्पेरो — महाराज, ही गोष्ट येथेच पुरी करा. गत-दुःखाची आठवण करून वृथा दुःख कशास करावें.

गोंझालो — मीं एवढा वेळ रडें आवरून धरलें होतें, नाहींतर मघांच बोललों असतां. हे भगवंता, या जोड्यावर कृपादृष्टीनें तूं अवलोकन कर, आणि स्वर्गाहून यांचे मस्तकावर मुकुट घाल. हे भगवंता, आह्मीं या बेटावर यावें ही करणी तुझे शिवाय दुसरें कोण करणार ?

आलोंझो — गोंझालो, मी तुझे बोलणें ऐकून तथास्तु म्हणतां.

गोंझालो — मिलनच्या मालकास तेथील गादीवरून जो उठविला तो त्याचे अपत्यानें नेपल्सच्या महासिंहासनावर बसावें ह्मणूनच काय ! अहाहा ! हा आनंद साधारण नव्हे ! एकाच सफरीमध्ये क्यारिबेलबाईसाहेबाचें ट्यूनिस् येथे लग्न झालें, व त्यांचे बंधु फर्दिनान्द यांस, त्यांचाच थांग लागूं नये अशा ठिकाणीं, उत्तम स्त्रीलाभ झाला. आणि एका भिकार बेटांत असतां प्रोस्पेरोस पुन्हां आपलें राज्य प्राप्त झालें; व जे आपण अनीश होतो तेच पुन्हां आपण आपलेसे झालों. ही गोष्ट महाजयस्तंभावर सुवर्णाक्षरांनीं लिहून ठेवा.

आलोंझो — [फर्दिनान्द आणि मिरांदा यांस] मुलांनो द्या तुमचे हात इकडे: जो कोणी तुमचें अनिष्ट चिंतीत असेल त्यास सदैव दुःखवेदना होवोत.

गोंझालो — तथास्तु !

[एरियल येतो. आणि त्याचे मागून आश्चर्यानें चकित झालेले तांडेल व मोरुद्धम येतात.]

अहो महाराज, इकडे वघा; हे आणिक कांहीं लोक आपणांपैकीं वांचलेले आले आहेत! मीं भविष्यच केलें होतें कीं, या मोकदमाचे कपाळीं फांसाशिवाय दुसरें मरण नाहीं ह्मणून हा कधीं बुडून मरायाचा नाहीं.—कायरे अभद्रा, जहाजावर कसे तोंड सोडिलें होतेंस; आणि आतां जमिनीवर कांहींच कां बोलत नाहींस? काय तुझें तोंड जमिनीवर आल्यावर बंद होतें? काय खबर आणिली आहेस?

मोकदम—पहिल्यान्दां आनंदाची खबर ह्मटली ह्मणजे हीच आहे कीं आमचे महाराजसाहेब व आपण मंडळी सुखरूप आह्मांस सांपडलांत; आणि दुसरी आनंदाची खबर आमच्या जहाजाची आहे.—अहो तीन तासांपूर्वीं जें जहाज आह्मीं फुटून गेलें ह्मणून ह्मणत होतो, तेंच आतां सबंद असून सफर करण्यास योग्य आहे. शिडें, अवझारें, जशीं प्रथमतः दर्यांत लोटतेवेळेस नवीं करकरीत होतीं, तशींच आतांही आहेत!

एरियल—[प्रोस्पेरोच्या कानांत] महाराज हें सर्व कृत्य मीं आतांच जाऊन केलें.

प्रोस्पेरो—[एरियलच्या कानांत] शाबास खेळगड्या पिशाचा, ठीक केलेंस.

आलॉझो—ह्या कृति अलौकिक दिसतात. ह्याचें नवल जास्त वाढतच चाललें आहे—पण तुम्ही येथें कसे आलांत तें सांगा.

मोकदम—महाराज, जर मला मी नीट भानावर आहे असें वाटेल, तर सांगण्याचा प्रयत्न तरी केला असता. परंतु महाराज, आम्ही सर्व,—कसेतें कोण जाणें,—अंबरांत मेल्याप्रमाणें स्वस्थ निजून राहिलों होतो. आणि नुकतेंच आरडा-

आरड, किंकाळ्यां, बोंबाबोंब व बेड्यांची खणखण, आणि या प्रमाणेच आणिक भयंकर नाद आम्हीं ऐकले आणि जागे झालों; आणि खुले होऊन पहातों तों आमचें लढाऊं व राजकीय अहाज पहिल्यावाणी नीटनेटकें व पहिल्यावाणीच सजिवलेलें आहे असें दिसलें; आणि आमचे तांडेल आनंदा-नें नाचूं लागले, इतक्यांत एकाएकीं जणु स्वप्नांतल्यावाणी मंडळीची आमची चुकामुक होऊन, बेड्याप्रमाणे आह्मी येथें आलों. महाराज आमच्या येण्याचा प्रकार हा असा आहे.

एरियल—[प्रोस्पेरोस] हैं मीं नीट केलेंना ?

प्रोस्पेरो—[एरियलास] हे बुद्धिमंता, हैं तूं बहुत उत्तम केलेंस; आतां तुशी सुटका जलद होईल.

आलोंशो—मनुष्य कधीं अशा घोंटाळ्यांत सांपडला नसेल. आणि अशा गोष्टी स्वभावतः मार्गें कधींच घडून आल्या नसतील. हैं सर्व अलौकिक दिसतें. कोण्या देवानेंच येऊन येथें उलगडा करून सांगितलें पाहिजे.

प्रोस्पेरो—महाराज, माझे धनी, या गोष्टीच्या चमत्काराचा मनांत घोष घेऊन बसूं नका. थोडक्याच वेळांत फुरसत पाहून या सर्व घडलेल्या गोष्टीची हकीकत सांगून मी तुमची खातरी करून देईन; तोंपर्यंत सर्व झालेलें नीटच झालें आहे असें समजून खुशाल राहा.—

[एरियलाच्या कानांत] अरे पिशाचा, असा इकडे ये ;—क्यालिबन आणि त्याचे सोबती यांजवरील मंत्र काढून त्यांची मुक्तता कर. [एरियल जातो]. कां, महाराज, आपलें कसें काय आहे? आपले मंडळींतील अज्ञून कित्येक हरवलेले आहेत, ते गडी तर भले चमत्कारिक आहेत; परंतु त्यांची आपणांस आठवण नाही.

[एरियल कपालिबन, स्तिफानो, त्रिक्युलो, यांस आंगावर चोरलेले कपडे घातलेले आहेत असे आंत हांकून घेऊन येतो.]

स्तिफानो—ज्याने त्याने आतां इतर सर्वांची काळजी दया घ्यावीरे बुवा. आप आपली काळजी आतां कोणी करूनये. आतां सर्व नाश झाला; हे तर सर्व नशिवाचे खेळ आहेत; अरे राक्षसा लेका, आतां वधतोस काय!

त्रिक्युलो—जर हे माझे कपाळा जवळील डोळे मला चकवीत नसतील, तर वास्तविक येथे उत्कृष्ट मंडळी बसली आहेसें दिसते.

कपालिबन—अरे सितबोस देवा! किती तरी सुंदर हीं पिशाचें येथे बसलीं आहेत हीं! माझा धनी तर कसा सुंदर दिसत आहे! मला तो आतां चांगली शिक्षा करील ह्मणून पण भय वाटते.

सिवाश्विन—हं हं! काय आन्तोनिओ महाराज, हे कोण चमत्कारिक तिकडून येत आहेत! या चिजा पैशानें विकत येतील काय!

आन्तोनिओ—याव्यात तर खचित. ह्यांतील एक तर शुद्ध मासाच आहे, आणि मला वाटते त्यास बाजरांत खचित कोणी विकतही घेईल.

प्रोस्पेरो—महाराज, ह्यांचे आंगावरील कपडेच पहा; ह्यांवरूनच हे साव असावेत कीं नाहीं याची परीक्षा होईल.— हा कुरूप सोदा, ज्याची आई डांकीण होती, आणि जादूगिरी अशी जाणत होती कीं त्याचे योगें चंद्रावरही तिचा अम्मल चाले, आणि जी भरती व ओहटी आणून आपल्या शक्तीपलीकडे अघटित कृत्यें करी:— या तिघांनीं मिळून माझे येथे

चोरी केली, आणि या भुताच्या पोरानें माझा जीव घेण्याचा संकेत केला होता. हे दोघेजण तुमचे ओळखीचे असतील, त्यांस आपण आपले सांभाळावें. हें भुताचें पोर आमचें आह्मी पत्करितों.

क्यालिबन—आतां हा मला चिमटे घेघेऊन मारून टाकील.

आलोंझो—अहो, आमचा मद्यपी कोठारी स्तिफानो नव्हे काय हा?

सिबाश्रियन—आतां देखील दारूच्याच धुंदीत आहे तो; पण या बेव्यास दारू तरी कोठें मिळाली असेल?

आलोंझो—आणि हे त्रिक्वुलोब्रुवाही पण दारूंत बुडून कसे लाल झाले आहेत. यास सर्व लाल करून टाकण्यासारिखी ही वया कोठून सांपडली असावी?—अरे, पण तुझी गुडाखूरे कशानें अशी झाली आहे?

त्रिक्वुलो—महाराज, आपली चुकामूक झाल्यापासून माझी अशी कांहीं गुडाखू झाली आहे कीं, माझीं हाडें आतां जन्मभर नीट होणार नाहींत असें वाटतें. आतां मी संधिवांतास भिणार नाहीं.

सिबाश्रियन—कां, स्तिफानो, कसें काय आहे?

स्तिफानो—अरे बुवा, माझे आंगास नको हात लावूं; कसचा स्तिफानो आणि कसचा काय. येथें झालें आहे सर्व आंगाचें धिरडें.

प्रोस्पेरो—कायरे मादरचोदा, या बेटाचा राजा होणार होतास ना तूं?

स्तिफानो—राजा झालोंच असतों तर लुला राजा झालों असतों.

आलोंझो—(क्यालिबनाकडे बोट दाखवून) परंतु असे चमत्कारिक तर आजपर्यंत कांहीं पाहण्यांत आले नव्हते.

प्रोस्पेरो—हे असे बाहेरून विद्रूप आहेत तश्याच सर्व यांच्या कृतिही विद्रूपच आहेत.—मादरचोदा, जा आमच्या गुहेत आणि आपले सोबतीही आपल्या बरोबर घेऊन जा. जर कांहीं क्षमेची इच्छा असली तर सर्व नीटनेटके करून ठेव.

क्यालिबन—होय ठेवतो; आणि आजपासून शहाणपणाने वागून आपली मर्जी संपादीन. या छाकट्याला आणि मूर्खाला मी देव म्हणून मानीत होतो. काय तरी वेडा मी!

प्रोस्पेरो—जा येथून चालता हो.

आलोंझो—जा येथून आणि जेथे तुम्हांस हे सटरफटर सांपडले तेथेच नेऊन ठेवा.

सिवाश्रियन—जेथे सापडले कां म्हणतां, चोरून घेतले असे कां नाहीं म्हणत!

[क्यालिबन, स्तिफानो आणि त्रिंक्युलो जातात.]

प्रोस्पेरो—आपणांस व आपल्या बरोबरचे मंडळीस, आज माझ्या या पर्णकुटींत राहून आजची रात्र विसावा घ्यावा, झणून मी आमंत्रण करितो. रात्रीं मी कर्मणूक होऊन रात्र केव्हांच सरून जाईल असल्या कांहीं गप्पा गोष्टी सांगेन. या वेटांत आल्यापासून कसकसे प्रसंग आले वगैरे सर्व वृत्तांत सांगेन. पहाट झाल्यावर मग तुमच्या जहाजाकडे तुम्हास घेऊन जाईन. आणि मग तेथूनच आपण नेपल्स शहरास कूच करूं, तेथे यांचा लग्नसमारंभ पहाण्याची मोठी इच्छा आहे. या बाळांचा लग्नाचा सोहळा झाल्यावर मी मिलन मध्ये जाऊन अंतकाळाची वाट पहात बसेन.

आलोंझो—मला तुमचा वृत्तांत ऐकण्याची मोठी उःसु-

कता प्राप्त झाली आहे ; कारण तो निःसंशय अति मनेवि-
धक असायाचाच.

प्रोस्पेरो—सध्यां इतकेंच सांगतो कीं:—

॥ श्लोक ॥

॥ होतील वायु अनुकूल सुगम्य मार्ग ॥

॥ लागेल जाण अतिशांत समुद्र सर्व ॥

॥ साधेल कीं गमन सत्वर ईतुकें तें ॥

॥ गाडूं क्षणें प्रथम तारुं दुरावलें जें ॥

[एकीकडे एरियलाचे कानांत] ऐकलेंस ना रे गड्या,
आतां एवढी कामगिरी बजाव हणजे झालें. मग तू खुशाल
हवेंत मिसळून मजा मार. [सर्वांना] चला महाराज सर्व.

सर्व जातात.

अंक ५ वा समाप्त.

समाप्त.

BHS

शिष्टप्रार्थना.

अभंग.

- ॥ मंत्रशक्ति माझी सर्व लया गेली ॥
 ॥ शेष कीं राहिली स्वाभाविक ॥ १ ॥
 ॥ बापुडा मी नेल्या पाहिन नेपल्स ॥
 ॥ येथें ठेवल्यास मर्जा तुमची ॥ २ ॥
 ॥ परि नमुनीयां प्रार्थितां तुझांला ॥
 ॥ सोडूनीयां मला जाऊं नका ॥ ३ ॥
 ॥ माझे राज्य मातें ज्या अर्था मिळालें ॥
 ॥ तैसेंची क्षमीलें वंचकांशीं ॥ ४ ॥
 ॥ मंत्राच्या सामर्थ्ये घडिनी निश्चीत ॥
 ॥ निर्जन बेटांत सोडूं नका ॥ ५ ॥
 ॥ परि कृपा करा जोडा दया माया ॥
 ॥ पाश तोडोनीया टाका माझे ॥ ६ ॥
 ॥ सिद्धीतें नेण्यास हेतू जो इच्छीत ॥
 ॥ पिशाचें नाहींत सत्रीकट ॥ ७ ॥
 ॥ मंत्र तंत्र विद्या सर्व कीं त्यागीली ॥
 ॥ निराशा राहिली आधारची ॥ ८ ॥
 ॥ परि कीर्तनाचा घोष भावें केल्या ॥
 ॥ येई देवराया दया साची ॥ ९ ॥
 ॥ भरवाल जरी कीर्तनाचा रंग ॥
 ॥ होई पापभंग निश्चयेची ॥ १० ॥
 ॥ काय सांगूं तुम्हां कीर्तनमहिमा ॥
 ॥ अगाध तो आम्हा वर्णवेना ॥ ११ ॥
 ॥ ईश्वर कीर्तनीं लय जे लावीती ॥
 ॥ त्यांचीं सर्व जाती पापें लया ॥ १२ ॥

॥ आर्या ॥

- ॥ अपुल्या अपराधांचें
 मोचन व्हावेंचे जेंवि मनिं इच्छा ॥
 ॥ तन्याया लक्षोनी
 तुम्ही मम मुक्ति तेंवि मनिं इच्छा ॥ १३ ॥
 [ज्यतो.]

समाप्त.

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	अंळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१३	२१	आक्षिपत्य	अक्षिपत्य
"	२६	सोंपवि	सोंपविलें
१५	२१	किडकी-मुरदाड	किडकी मुरदाड
१८	२५	गडवडाट	गडगडाट
१९	५	पिशाच	पिशाचा
"	१३	न्दं	नान्द
२१	२०	रेवड	रेवड
१३	९	वेष	वेश
३१	२५	लावन	लावून
३६	१५	समजलां ?	समजलां !
३७	२२	आहेत ?	आहेत !
३९	२४	राजाच्या	राजाच्या
४३	१७	कहार	कार
५५	१२	म्हणन	म्हणून
"	२५	पर हो !	परहो !
५७	१३	दुःखाची	सुखाची
६२	६	म्हणावेयास	म्हणावे, यास
६६	१३	दिसतें.	दिसतें !
८०	२६	लाक	लोक
८३	५	गात गात	गाणेंगात
८७	१३	करितात,	करितांनां
९०	६	एकभावना	एकभावता
९३	८	जाणार;	जाणार !
"	११	आहे.	आहे !

आपतांना कोठें कोठें पूर्णविराम चिन्हें उडून गेलीं आहेत व कोठें कोठें दुःख प्रदर्शक चिन्हाचे ठिकाणीं प्रश्नार्थ चिन्ह पडलें आहे. याची वाचक क्षमा करात.